

จากจดหมายข่าว) มีมากกว่า 100 บทความแล้ว และมาจากนักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็น James K. Galbraith (University of Texas at Austin, USA), Tony Lawson (Cambridge University, UK), Ben Fine (University of London, UK), Hugh Stretton (University of Adelaide, Australia) Geoffrey M. Hodgson (University of Hamfordshire, UK) และท่านอื่นๆ อีก จนมีการรวมเป็นหนังสือชื่อ The Crisis in Economics (บรรณาธิการโดย Edward Fullbrook) ขึ้นโดยสำนักพิมพ์ Routledge ในปีพ.ศ. 2546 และได้มีผู้บอกรับเป็นสมาชิกของ Post-autistic Economics Review มากกว่า 5,500 รายแล้ว (สิงหาคม พ.ศ. 2545)

6.3 การวิเคราะห์ประเด็นข้อเรียกร้องของนักศึกษาเศรษฐศาสตร์

หัวข้อนี้ต้องการวิเคราะห์ให้เห็นถึงข้อเรียกร้องของขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษา ซึ่งน่าจะมีประโยชน์สำหรับการสะท้อนคิดถึงรูปแบบของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย แม้ว่าข้อเรียกร้องของนักศึกษาแต่ละสถาบันจะมีเนื้อหารายละเอียดที่แตกต่างกันบ้าง แต่การเคลื่อนไหวของนักศึกษาในสถาบันต่างๆ และในประเทศต่างๆ ทั้งหมดล้วนเริ่มต้นจากความมุ่งหวังอย่างแรงกล้าในการนำความรู้จากวิชาเศรษฐศาสตร์ไปใช้ในการอธิบายและแก้ไขปัญหาสังคม และความผิดหวังที่การเรียนการสอนส่วนใหญ่หมกมุ่นอยู่กับทฤษฎีและแนวคิดแบบนีโอคลาสสิก มากกว่าการเผชิญหน้ากับความเป็นจริง และการใช้ความคิดอย่างเปิดกว้างและสร้างสรรค์ในการอธิบายและการแก้ปัญหาในสังคม โดยสามารถวิเคราะห์และสรุปประเด็นข้อเรียกร้องของนักศึกษาได้ดังต่อไปนี้

1) **ความเชื่อมโยงกับสภาพความเป็นจริง** นักศึกษาต้องการให้การเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์มีความเชื่อมโยงกับสภาพความเป็นจริงในสังคมมากกว่านี้ หรือที่นักศึกษาเศรษฐศาสตร์ของฝรั่งเศสระบุว่า “เราต้องการหนีไปจากโลกแห่งจินตนาการ” เนื่องจากสถานการณ์ของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่ในปัจจุบัน มักเริ่มต้นและติดขัดอยู่กับทฤษฎีและข้อสมมติของเศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิก ซึ่งไม่สามารถช่วยให้นักศึกษาเข้าใจสังคมได้มากขึ้น จึงไม่สามารถตอบปัญหาทางเศรษฐกิจต่างๆ ที่สังคมต้องเผชิญอยู่ได้ การศึกษาที่เริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริงในสังคม ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ หน้าที่และกลไกทางสถาบันต่างๆ พฤติกรรมและกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจของหน่วยงานเศรษฐกิจต่างๆ เกือบจะไม่ปรากฏอยู่เลยในการเรียนการสอน ซึ่งไม่เป็นประโยชน์ต่อนักศึกษาในการปฏิบัติตนในฐานะผู้ปฏิบัติการทางเศรษฐกิจและทางสังคม

2) **การลดการครอบงำของแบบจำลองทางคณิตศาสตร์** ถึงแม้ว่านักศึกษาเกือบทุกสถาบันที่มีการเรียกร้องจะระบุชัดเจนว่า เข้าใจถึงประโยชน์และความจำเป็นของการใช้คณิตศาสตร์ในการอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ แต่การใช้คณิตศาสตร์ควรจะอยู่ในฐานะของเครื่องมือในการทำ ความเข้าใจ มิใช่กลายเป็นเป้าหมายของการเรียนการสอนดังที่เป็นอยู่ จนละเลยโลกแห่งความเป็นจริง นักศึกษาเห็นว่า การใช้คณิตศาสตร์ไม่ควรจะถูกใช้เพื่อให้สามารถคำนวณจนได้คำตอบที่ต้องการ (ซึ่งก็คือ คำตอบที่เป็นไปตามทฤษฎี และสมมติฐานที่ตั้งไว้) เพื่อจะได้คะแนนดีๆ ข้อนักศึกษาเหล่านี้กังวลมากคือ การครอบงำของแบบจำลองคณิตศาสตร์ในการคัดเลือก และวัดผลของนักศึกษา ซึ่งเท่ากับเป็นการพัฒนาการทางความคิดของนักศึกษาไปโดยปริยาย

3) **การมีแนวคิดที่หลากหลายในวิชาเศรษฐศาสตร์** นักศึกษาเห็นว่า การเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ควรจะนำไปสู่การถกเถียงอย่างกว้างขวาง และการใช้ความคิดเชิงวิพากษ์อย่างลึกซึ้ง ในการนำหลักทาง

เศรษฐศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์และปัญหาทางสังคม แต่การเรียนการสอนในปัจจุบันกลับมีเวลา และการกระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์และการถกเถียงเพียงน้อยนิดเท่านั้น (เช่น การใช้แต่เอกสารที่ผู้สอนเป็นผู้เขียนขึ้นเท่านั้น) เท่ากับว่า การเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์เป็นบังคับให้เชื่อในทฤษฎีที่มีอยู่โดยทางอ้อม หรือขาดทางเลือกและการแข่งขันในตลาดปัญญา ตามแนวทางที่สอนและกล่าวอ้างกันในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเอง ความคับแคบทางมุมมองในการเรียนการสอนจะมีผลต่อเนื่องไปมุมมองของนักศึกษาที่มีต่อโลกและต่อการใช้ชีวิตของตนเอง ที่จำกัดและอาจเบี่ยงเบนไปจากความเป็นจริงในสังคมด้วย นักศึกษาจึงต้องการให้มีการเปิดกว้างทางความคิดและการมีนำแนวคิดต่างๆ ในสังคม เข้ามาอธิบายเทียบเคียง และเชื่อมโยงกัน เพื่อให้เกิดความสร้างสรรค์ทางปัญญาสำหรับการเข้าใจและการแก้ปัญหาสังคมต่อไป

4) **การปรับแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์** นักศึกษาเห็นว่า การใช้วิชาเศรษฐศาสตร์โดยตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจ” ซึ่งต้องการและสามารถใช้เหตุผลได้อย่างเต็มที่ เพื่อที่จะบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดเฉพาะตน เป็นแนวคิดที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคมอย่างมาก ทำให้จำกัดความสามารถของนักศึกษา และวิชาเศรษฐศาสตร์เองในการอธิบายความเป็นจริงในสังคม (ข้อวิจารณ์ในเรื่องนี้สามารถดูในบทที่ 4) นักศึกษาต้องการให้มีการทบทวนและเปิดโอกาสให้ปัจจัยต่างๆ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์เช่น สัญชาติญาณ นิสัย เพศ ชนชั้น จริยธรรม

5) **การให้ความสำคัญกับบริบททางสังคม** นักศึกษาเห็นว่า การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ไม่ควรเป็นการวิเคราะห์ที่ลอยอยู่ในสุญญากาศ ซึ่งห่อหุ้มด้วยข้อกำหนดเบื้องต้นในแบบจำลอง แต่ควรจะสัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคมของหน่วยในการวิเคราะห์นั้น ไม่ว่าจะเป็นคุณค่า ค่านิยม วัฒนธรรม ศีลธรรม การเมือง และกฎกติกาทางสถาบันต่างๆ รวมถึงพลวัตทางประวัติศาสตร์ของปัจจัยทางสังคมและทางเศรษฐกิจเหล่านั้น เพราะการประยุกต์ใช้เศรษฐศาสตร์ให้ได้ผลในสังคมจริง ไม่ควรจะสนใจเฉพาะปัจจัยนำเข้า และผลลัพธ์สุดท้ายเท่านั้น แต่ต้องสนใจที่มาและกระบวนการ ซึ่งแวดล้อมและผลักดัน (หรือหน่วงเหนี่ยว) ให้เกิดผลลัพธ์ที่ต้องการ (หรือในบางกรณีที่ไม่ต้องการ) ด้วย ทั้งนี้ ในการที่จะดำเนินการให้ได้ตามข้อเรียกร้องในสามประการหลัง การเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์จำเป็นจะต้องเปิดโอกาสให้มีการศึกษาหรือมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสาขา (หรือ Interdisciplinary dialogue) หรือทะลุสาขา (หรือ Transdisciplinary dialogue) เพิ่มมากขึ้นด้วย

สิ่งที่น่าสนใจคือ นักศึกษาเศรษฐศาสตร์หลายสถาบันต่างได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า มิได้ต่อต้านแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และการใช้คณิตศาสตร์ในวิชาเศรษฐศาสตร์แต่อย่างใด สิ่งที่นักศึกษาเรียกร้องคือความเปิดกว้างทางความคิด และความสมดุลของแนวคิดต่างๆ ในการเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์

ในเชิงรูปธรรม ขบวนการนักศึกษาเศรษฐศาสตร์ในประเทศฝรั่งเศสได้ทำการเปรียบเทียบหลักสูตรของ University of Chicago (ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันชั้นนำที่เชื่อในแนวคิดแบบนีโอคลาสสิก) กับข้อเสนอหลักสูตรของพวกเขาไว้ใน Post-autistic Economics Newsletter ฉบับที่ 4 ไว้อย่างน่าสนใจว่า ในหลักสูตรปริญญาตรีทางเศรษฐศาสตร์ของ University of Chicago ได้แบ่งออกเป็น 10 ส่วนประกอบด้วย วิชาคณิตศาสตร์โดยตรง 3 ส่วน วิชาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ 4 ส่วน (ซึ่งแยกเป็นทฤษฎีผู้บริโภค ทฤษฎีตลาด ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มหภาค และทฤษฎีทางการเงิน) วิชาสถิติและเศรษฐมิติ 2 ส่วน และวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ 1 ส่วน

สำหรับข้อเสนอของนักศึกษาได้เสนอให้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน ซึ่งมีความสำคัญเท่าๆ กันได้แก่

- **กลุ่มที่ 1 เศรษฐศาสตร์เชิงพรรณนา:** ประวัติศาสตร์ของปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม ผู้ปฏิบัติการและกติกาทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย
  - ประวัติศาสตร์ของปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงประวัติของนโยบายเศรษฐกิจและสังคม
  - ผู้ปฏิบัติการ องค์กร และสถาบันทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รัฐ (การบริหารราชการแผ่นดิน กฎหมายมหาชน การคลังสาธารณะ) หน่วยธุรกิจ (บัญชีธุรกิจ กฎหมายธุรกิจ การวิเคราะห์ทางการเงิน และอื่นๆ) ระบบการเงินและธนาคาร (ธนาคาร ธนาคารกลาง ระบบเงินตรา และระบบการเงิน) สภาพแรงงาน (กฎหมายแรงงาน และอำนาจต่อรอง) ประชาสังคม (ความหลากหลาย และเศรษฐกิจเชิงสังคม) สถาบันเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ระบบการเงินและเงินตราระหว่างประเทศ กฎหมายมหาชนระหว่างประเทศ)
  - เศรษฐศาสตร์เชิงพรรณนา (เช่น พลเมืองที่เข้มแข็ง โครงสร้างทางการผลิต ระบบบัญชีครอบครัว) ระบบบัญชีประชาชาติ ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ (รวมถึงการศึกษาการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ปัญหาในการพัฒนา)
- **กลุ่มที่ 2 ทฤษฎีและประเด็นทางเศรษฐศาสตร์**
  - ประวัติศาสตร์ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ (The Classics, Marx and Marxism, Marginalism, Keynes and Keynesian, the Austrians, the Neoclassicalists, the Institutionalists)
  - ปรัชญาทางการเมืองและศีลธรรม (การศึกษาถึงแนวคิดด้วยความยุติธรรม ความเท่าเทียมกัน การกระจายหรือการจัดสรร ประสิทธิภาพ) โดยส่วนสำคัญของการศึกษาในส่วนนี้จะต้องเป็นการวิเคราะห์กรณีศึกษาเช่น การวิเคราะห์ว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่การบริการด้านสุขภาพจะปล่อยให้เป็นไปตามกลไกตลาด หรือเราควรจะต้องเปิดพรมแดนทางเศรษฐกิจมากน้อยเพียงใด หรือเราควรจะทำพันธกรรมเป็นสินค้าหรือไม่ เป็นต้น)
- **กลุ่มที่ 3 เศรษฐศาสตร์เชิงประยุกต์ และการวิเคราะห์เชิงปริมาณ** เทคนิคการวิเคราะห์เชิงปริมาณยังคงมีความจำเป็นหากจะต้องประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ที่จำเพาะเจาะจง ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาเทคนิคที่เกี่ยวข้อง (เช่น การวิจัยปฏิบัติการ เทคนิคการพยากรณ์ การสร้างแบบจำลองสถานการณ์) โดยให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับประเด็นทางสังคมและทางการเมือง และควรทำเป็นกลุ่มย่อย ตัวอย่างของประเด็นที่เป็นไปได้เช่น ภาษี (ควรปรับปรุงระบบภาษีหรือไม่) ต้นทุนของการบริการสาธารณะ มลภาวะและภาษีมลภาวะ การควบคุมระบบการเงิน ปัญหาทางสังคม การ

พยากรณ์เศรษฐกิจ การควบคุมการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม การประกันภัย การประมุล นโยบายทางเศรษฐกิจและสังคม

- วิชาเลือกที่ควรเปิดให้สำหรับนักศึกษาได้แก่ กฎหมาย จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ จุลภาค ทฤษฎีเกม เพื่อให้ให้นักศึกษาสามารถเปิดกว้างทางความคิดและเรียนรู้แบบสหวิทยาการ

6.4 เสี่ยงตอบสนองและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์

เนื่องจากในหัวข้อที่ 6.2 ที่ผ่านมามีได้นำเสนอถึงลำดับภาพของความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นทั้งหมดแล้ว ดังนั้น ในหัวข้อนี้จะเน้นถึงเนื้อหา และการวิเคราะห์ของเสี่ยงตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของขบวนการนักศึกษา เศรษฐศาสตร์บางส่วน เพื่อให้เป็นวัตถุดิบความคิดสำหรับการพิจารณาแนวทางการพัฒนาการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย

1) เสี่ยงตอบสนองจากคณาจารย์ฝรั่งเศส

เสี่ยงตอบสนองแรกต่อการเรียกร้องของนักศึกษาเศรษฐศาสตร์คือ เสี่ยงตอบรับจากกลุ่มคณาจารย์ผู้สอนวิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศฝรั่งเศส (รายละเอียดดูในภาคผนวกและใน Fullbrook, 2003; 15-17) ซึ่งแสดงถึงความเห็นใจและความเห็นด้วยต่อข้อเรียกร้องของนักศึกษา โดยคณาจารย์กลุ่มนี้ได้เน้นย้ำถึงการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็วิทยาศาสตร์กับสิ่งที่เป็ความเชื่อซึ่งอาศัยรูปแบบการนำเสนอทางวิทยาศาสตร์ เพราะความเป็นวิทยาศาสตร์ (Science) นั้นเน้นที่ความสามารถหรือความสอดคล้องในการอธิบายกับสภาพความเป็นจริงทางธรรมชาติหรือทางสังคม ส่วนความเชื่อซึ่งอาศัยรูปแบบการนำเสนอทางวิทยาศาสตร์ (หรือ Scientism) นั้นเป็นเพียงการอาศัยสัญลักษณ์ทางวิทยาศาสตร์เช่น สมการหรือการคำนวณมาทำให้เสมือนว่าเป็นวิทยาศาสตร์ แต่ทราบได้ก็ตามที่สัญลักษณ์ดังกล่าวมิได้เริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริง และมีได้นำไปสู่การอธิบายสภาพความเป็นจริง สมการหรือการคำนวณเหล่านั้นย่อมมิใช่วิทยาศาสตร์ในตัวเอง ดังนั้น หน้าที่หลักของนักเศรษฐศาสตร์และนักศึกษาเศรษฐศาสตร์คือ การแสดงให้เห็นถึงอำนาจของการสื่อสารข้อมูลข่าวสาร และประสิทธิภาพในการสรุปความจากปรากฏการณ์ที่เป็นจริงในสังคม มิใช่การคำนวณทางคณิตศาสตร์

คณาจารย์ทางเศรษฐศาสตร์ของฝรั่งเศสยังได้ขยายความด้วยว่า การอธิบายปรากฏการณ์ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ในทุกศาสตร์ล้วนมีการสร้างหรือสะสมขึ้นบนฐานหรือกรอบความคิดชุดใดชุดหนึ่ง ซึ่งหมายความว่า หากผู้อธิบายต่างมีกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกัน ผู้อธิบายย่อมมีวิธีการในการเข้าใจหรืออธิบายความเป็นจริงในสังคมได้ต่างกันด้วย ดังนั้น ความแตกต่างเรื่องกระบวนทัศน์จึงเป็สิ่งที่ต้องยอมรับและนำมาอภิปรายถกเถียงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งเป็นไปไม่ได้เลยที่จะทำให้เสมือนว่ามีกฎความเป็นจริงตามธรรมชาติ ที่ไม่ขึ้นอยู่กับมุมมองหรือกระบวนทัศน์ของคนแต่ละคน มิติของความแตกต่างของกระบวนทัศน์นี้เป็สิ่งที่ขาดหายไปและส่งผลเสียอย่างรุนแรงต่อการเรียนรู้ของนักศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ในฝรั่งเศส

คณาจารย์กลุ่มนี้เห็นว่า สิ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาเหล่านี้ได้มิใช่การเปิดหลักสูตรใหม่เฉพาะขึ้นมา (ซึ่งอาจช่วยได้เพียงบางส่วน) แต่อยู่ที่การพยายามสร้างความเชื่อมโยงระหว่างฐานความรู้หลายฐานเข้ามาสู่การเรียนรู้ของนักศึกษา เพื่อให้นักศึกษาสามารถระลึกหรือดึงฐานความรู้ที่หลากหลายมาใช้ได้ และสามารถพิจารณาได้ว่า

ฐานความรู้ที่จะเหมาะสำหรับสถานการณ์ใด ดังนั้น สำหรับคณาจารย์กลุ่มนี้ การเรียนรู้แบบแยกส่วนถือเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องต่อสู้เพื่อฟื้นฟูวิชาเศรษฐศาสตร์ขึ้นมาใหม่ ตัวอย่างเช่น วิชาเศรษฐศาสตร์มหภาคในปัจจุบันก็จำเป็นต้องเน้นถึงความสำคัญของเงื่อนไขข้อจำกัดทางสถาบันและทางนิเวศวิทยาด้วย รวมถึงโครงสร้างและบทบาทของกลุ่มต่างๆ ในทางประวัติศาสตร์ด้วย

ความหลากหลายและความเชื่อมโยงสัมพันธ์จึงถือเป็นหัวใจ และควรถือเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งโลกมีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและใกล้ชิดกันมากขึ้น ความเชื่อมโยงก็จะช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนดังกล่าว และมีปฏิสัมพันธ์ได้อย่างถูกต้อง ขณะเดียวกัน ในยุคที่โลกมีความเปราะบางและมีความเสี่ยงเพิ่มขึ้นในทุกๆ ด้าน ความหลากหลายก็จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์มีทางเลือกมากขึ้น สำหรับความเสี่ยงภัยที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ดังนั้น การนำเสนอให้นักศึกษาเศรษฐศาสตร์เห็นแต่กระบวนการทัศน์หรือมุมมองแต่ทางเศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิกแต่เพียงอย่างเดียวจึงถือเป็นปัญหาทางจริยธรรมด้วย เพราะเป็นการปิดกั้นโอกาสที่นักศึกษาจะได้เรียนรู้มุมมองที่หลากหลาย ปิดกั้นโอกาสที่จะได้คิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ และเลือกมุมมองแนวคิดที่เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ในสังคมที่เชื่อมั่นในเสรีภาพทางความคิด ยิ่งไปกว่านั้น หากว่าปรากฏการณ์ทุกอย่างที่จะถือเป็นวิชาเศรษฐศาสตร์ได้จะต้องอธิบายได้ด้วยการวัดค่าเป็นตัวเลข และสมการทางคณิตศาสตร์ วิชาเศรษฐศาสตร์ก็จะสูญเสียโอกาสในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคมไปมากทีเดียว

โดยสรุปแล้ว คณาจารย์เหล่านี้สนับสนุนอย่างเต็มที่ต่อความเคลื่อนไหวดังกล่าว และมุ่งหวังที่จะเห็นความเคลื่อนไหวของนักศึกษาในทั่วทุกสถาบัน คณาจารย์ชาวฝรั่งเศสเสนอให้เริ่มความพยายามในการฟื้นฟูจากระดับท้องถิ่นหรือมหาวิทยาลัยแต่ละแห่ง เพื่อช่วยกันแสวงหาคำตอบในทางปฏิบัติ รวมถึงการเปิดการพูดคุยกับนักศึกษา และการอภิปรายสาธารณะต่อประเด็นปัญหาดังกล่าว

จากข้อตอบสนองที่เป็นจดหมายเปิดผนึกของเหล่าคณาจารย์ได้นำไปสู่การถกเถียงในสาธารณะตามมามากมาย ดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ว่าด้วย “ความเป็นวิทยาศาสตร์” และ “จริยธรรมในการศึกษา” ซึ่งเกี่ยวพันกับการเน้นย้ำถึง “สภาพความเป็นจริง” “ความเชื่อมโยงสัมพันธ์” และ “ความหลากหลายทางความคิด” ซึ่งข้อถกเถียงดังกล่าวก็ได้นำไปสู่การตั้งคณะกรรมการดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

2) การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาของวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

นอกเหนือจากเสียงตอบสนองของคณาจารย์ฝรั่งเศสแล้ว ขบวนการนักศึกษาได้รับเสียงตอบรับจากผู้ที่ศึกษาเศรษฐศาสตร์ทางเลือกหลายกระแส แต่เสียงตอบรับหนึ่งซึ่งมีความสำคัญ คือบทความเรื่อง “How did Economics Get Into Such a State?” (หรือวิชาเศรษฐศาสตร์ตกอยู่ในสภาวะนี้ได้อย่างไร?) ของศาสตราจารย์ Geoffrey Hodgson ใน Post-autistic Economics Newsletter เล่มที่ 8 เพราะบทความดังกล่าวได้ทำการวิเคราะห์ถึงที่มาหรือสาเหตุของปัญหาของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ไว้อย่างน่าสนใจมาก

ศาสตราจารย์ Geoffrey Hodgeson ได้วิเคราะห์ว่า ปัญหาในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์มิได้เกิดขึ้นจากการครอบงำของอุดมการณ์เสรีนิยมในยุคสงครามเย็น และการครอบงำของรูปแบบทางคณิตศาสตร์ เสียทั้งหมด ดังที่หลายท่านเข้าใจ เพราะภายหลังยุคสงครามเย็นแล้วแนวทางของเศรษฐศาสตร์ก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแต่อย่างใด ขณะเดียวกัน สังคมศาสตร์แขนงอื่นๆ ซึ่งมิได้มีการใช้สมการทางคณิตศาสตร์มากเท่าๆกับวิชาเศรษฐศาสตร์ เช่น สังคมศาสตร์ ก็กำลังพัฒนาไปในทิศทางเดียวกับวิชาเศรษฐศาสตร์ และตกอยู่ในปัญหาเดียวกันคือ การติดขัดอยู่กับข้อสมมติเบื้องต้นบางอย่าง ซึ่งไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งหมดของมนุษย์ได้

ปัญหาที่สำคัญในมุมมองของศาสตราจารย์ Geoffrey Hodgeson เริ่มต้นจากการขยายตัวและความซับซ้อนของระบบทุนนิยม และบรรษัทขนาดใหญ่ ซึ่งทำให้ต้องการพนักงานหรือแรงงานที่มีทักษะเฉพาะเจาะจงมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ในหลายประการ กล่าวคือ

- ความต้องการและความคิดเห็นของบริษัทขนาดใหญ่ได้เข้ามามีอิทธิพลในระบบการศึกษามากขึ้น ระบบการศึกษาจึงมีแนวโน้มที่จะเน้นให้นักศึกษามีทักษะที่มีความจำเพาะเจาะจงสำหรับการทำงานในบริษัท มากกว่าที่จะสอนให้เข้าใจภาพรวมทั้งหมดของสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่อันตรายมากสำหรับพัฒนาภูมิปัญญาของมนุษย์ซึ่งเป็นหน้าที่แต่ดั้งเดิมของมหาวิทยาลัย
- ศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะสังคมศาสตร์ได้พยายามปรับตัวของตนให้มีความจำเพาะเจาะจงมากขึ้น เพื่อสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตน และความสามารถในการแข่งขันของศาสตร์ของตนในตลาดแรงงานสำหรับบริษัทต่างๆ ซึ่งมีผลให้ศาสตร์ต่างๆ รวมถึงเศรษฐศาสตร์ได้สร้างรูปแบบการอธิบายเฉพาะตนขึ้นมา (เช่น ในกรณีของเศรษฐศาสตร์ก็นิยมใช้รูปแบบทางคณิตศาสตร์) ดังนั้น การสร้างความสัมพันธ์และเชื่อมโยงจึงไม่เกิดขึ้นตามที่ควรจะเป็น
- การขยายตัวของวารสารทางวิชาการและสิ่งพิมพ์ต่างๆ พร้อมๆ กับการแบ่งขยอยศาสตร์ต่างๆ ให้เป็นศาสตร์แขนงย่อยๆ ลงไปเรื่อยๆ ทำให้นักวิชาการและผู้สอนในแต่ละศาสตร์ย่อยให้ความสนใจเฉพาะในศาสตร์ย่อยๆ ของตนเอง โอกาสในการแลกเปลี่ยนและสะท้อนความคิดเห็นจากศาสตร์แขนงอื่นจึงลดน้อยลงตามลำดับ ดังนั้น นักเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันจึงต่างจากนักเศรษฐศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ในอดีตทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นมาร์กซ์ มาร์แชล ชุมปีเตอร หรือพาเรโต ซึ่งมีความเป็นพหุสูตรอยู่ในตัวเอง

สาเหตุทั้งสามประการได้มีผลให้การพัฒนาเศรษฐศาสตร์ถูกตัดขาดจากโลกความเป็นจริงที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ศาสตราจารย์ Geoffrey Hodgeson เห็นว่าการปฏิรูปวิชาเศรษฐศาสตร์ต้องเชื่อมโยงกับความเข้าใจในหน้าที่ของมหาวิทยาลัยในการแสวงหาและอธิบายความเป็นจริงในสังคม นักศึกษาเองก็ต้องเข้าใจถึงปัญหาในระดับปรัชญาของความเป็นจริงและการอธิบายความเป็นจริงในสังคมด้วย เพราะความเข้าใจในปรัชญาหรือรากของปัญหาจะช่วยในการสื่อสารและการเชื่อมประสานระหว่างสหสาขาวิชาได้ดีขึ้น นอกจากนั้นนักศึกษาเศรษฐศาสตร์ก็ควรเรียนรู้เรื่องประวัติศาสตร์ด้วย อย่างน้อยที่สุดก็ในสาขาหรือประเด็นที่ตนสนใจ

ใจ เพราะการเรียนรู้ประวัติศาสตร์จะช่วยให้เข้าใจถึงความสำเร็จและความล้มเหลวของความพยายามที่ผ่านมาในอดีต ซึ่งจะเป็นการนำทาง และสร้างแรงบันดาลใจสำหรับอนาคต

3) รายงานของคณะกรรมการธิการในประเทศฝรั่งเศส

เสียงตอบสนองหนึ่ง ซึ่งได้รับความสนใจเป็นอย่างมากคือข้อสรุปของคณะกรรมการ (หรือรายงานของ Fitoussi) เพราะเป็นกลุ่มบุคคลที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการศึกษาของฝรั่งเศสตั้งขึ้นเพื่อสอบสวนในข้อร้องเรียนของขบวนการนักศึกษา ซึ่งในที่สุด รายงานดังกล่าวก็นำเสนอต่อสาธารณชน โดยมีแนวโน้มเข้าใจต่อข้อเรียกร้องของนักศึกษา และมีข้อสรุปที่สำคัญ 3 ประการดังต่อไปนี้

ประการแรก รายงานของ Fitoussi เสนอให้มีการผนวกรวมข้อถกเถียงในประเด็นทางเศรษฐกิจต่างๆ ในปัจจุบัน เข้าสู่หลักสูตรของมหาวิทยาลัย ทั้งในเชิงของโครงสร้างหลักสูตร และในเชิงเนื้อหาการสอน โดยเน้นย้ำว่า “ต้องเป็นการถกเถียงทางความคิดอย่างแท้จริง มิใช่เป็นเพียงการเสนอความเห็น โดยอาศัยมุมมองทางเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก” ซึ่งเป็นการมองเพียงด้านเดียวของเหรียญเท่านั้น หรือมิใช่การถกเถียงผ่านทางทฤษฎีและสถิติเท่านั้น แต่ต้องเป็นการถกเถียงผ่านเงื่อนไขของกรอบกติกาในสังคม และความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์ด้วย โดยคณะกรรมการมุ่งหวังว่าการเปิดกว้างทางความคิดดังกล่าวจะช่วยแก้ปัญหาการซ่อนเร้นทางอุดมการณ์ของเศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิก (ซึ่งมักอ้างว่าปราศจากคุณค่าเบื้องต้น) เพื่อให้นักศึกษาสามารถใช้วิจารณญาณของตนเองได้อย่างเต็มที่ ข้อเสนอแนะนี้ถือเป็นการปฏิวัติรากฐานการสอนทางเศรษฐศาสตร์อย่างหนึ่ง

ประการที่สอง รายงานของ Fitoussi เรียกร้องให้การศึกษาแบบสหวิทยาการเป็นหัวใจของหลักสูตรและการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ รายงานดังกล่าวเห็นว่า นักศึกษาเศรษฐศาสตร์ (ในทุกระดับการศึกษา) จำเป็นต้องเรียนรู้ศาสตร์สาขาอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นสังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ กฎหมาย จิตวิทยา และอื่นๆ ทั้งนี้ เพื่อให้มีความคุ้นเคยในการพิจารณาเปรียบเทียบแนวทางที่เหมาะสมในการอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วิชาเศรษฐศาสตร์ก็ต้องร่วมมือและแข่งขันกับศาสตร์แขนงอื่นๆ ในการอธิบายปรากฏการณ์ของสังคม นอกจากนี้ นักศึกษาเศรษฐศาสตร์ควรจะสามารถเลือกศาสตร์เฉพาะที่ตนเองควรจะเรียนรู้ควบคู่หรือร่วมกับวิชาเศรษฐศาสตร์ได้ด้วยตนเองในช่วง 3 ปีแรก เพื่อเพิ่มพลังทางปัญญาของตนในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม

ประการที่สาม รายงานของ Fitoussi เสนอให้มีการปรับรูปแบบการวัดผลจากโจทย์แบบฝึกหัดแบบเดิม (ซึ่งมีคำตอบที่ผู้สอนกำหนดไว้อยู่แล้ว) เป็นการเขียนบทความ การนำเสนอปากเปล่า และการอภิปรายถกเถียงด้วยคำถามและคำตอบแบบเปิด โดยผู้สอนจะต้องจัดสรรเวลาสำหรับการพัฒนาโครงงานของนักศึกษาอย่างเพียงพอด้วย รวมถึงเสนอให้มีการประเมินผลผู้สอนในรายวิชาด้วย

6.5 กระแสการพัฒนาเศรษฐศาสตร์ทางเลือก

ความเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในประเทศฝรั่งเศสและประเทศอื่นๆ ทั่วโลก ได้ส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐศาสตร์ทางเลือกหลายแขนงเริ่มมีความสัมพันธ์เชื่อมต่อกันใกล้ชิดมากขึ้น และแลกเปลี่ยนแนวคิด

กันมากขึ้น โดยผ่านทาง Post-Autistic Economics Review อย่างไรก็ดี ความพยายามในการเชื่อมโยงกระแสการพัฒนาเศรษฐศาสตร์ทางเลือกนั้นมีมานานแล้ว โดยผ่านสมาคมเพื่อเศรษฐศาสตร์กระแสรอง (หรือ Association for Heterodox Economics) ซึ่งประกอบด้วยองค์กรย่อยและกลุ่มของผู้ที่ศึกษาเศรษฐศาสตร์ทางเลือกหลายกระแสได้แก่

- **เศรษฐศาสตร์เชิงพฤติกรรม (Behavioral Economics)** เป็นกลุ่มของผู้ศึกษาเศรษฐศาสตร์ที่เน้นการเรียนรู้และการวิเคราะห์พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ โดยอาศัยความรู้และการวิเคราะห์จากศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเช่น จิตวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และชีววิทยา เข้ามาใช้ประกอบในการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งทำให้เห็นถึงข้อจำกัดของมนุษย์ในการใช้เหตุผลในการตัดสินใจ และการคำนึงถึงคุณค่าภายในและผลตอบรับของสังคมในการตัดสินใจของตนเอง ซึ่งไม่มีอยู่ในการศึกษาของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก นักเศรษฐศาสตร์กระแสนี้ที่ได้รับรางวัลโนเบลแล้วได้แก่ Gary Becker (ค.ศ. 1992) องค์กรที่ประสานการพัฒนาเศรษฐศาสตร์กระแสนี้ได้แก่ Society for the Advancement of Behavioral Economics หนังสือที่อาจใช้ในการทำความเข้าใจในเศรษฐศาสตร์กระแสนี้เป็นเบื้องต้นได้แก่ *Inspring Economics* โดย Bruno S. Frey
- **เศรษฐศาสตร์นิเวศ (Ecological Economics)** เป็นกลุ่มของผู้ศึกษาเศรษฐศาสตร์ที่เน้นการทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจและระบบนิเวศวิทยา ในลักษณะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และมีการปรับตัวหรือการพัฒนาการร่วมกัน (มิใช่เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมซึ่งยังมองสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องมือของมนุษย์) โดยอาศัยความรู้ทางชีววิทยา นิเวศวิทยา เศรษฐศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง เข้ามาทำการวิเคราะห์ร่วมกันแบบทะลุข้ามสาขา ซึ่งทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่มีความหลากหลายและความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับมิติต่างๆ ในความเป็นจริงในระบบนิเวศและในสังคมมากขึ้น องค์กรหลักที่ประสานการพัฒนาในกระแสนี้คือ International Society for Ecological Economics ซึ่งจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2531 และมีสมาชิกรวมกันมากกว่า 2,000 รายทั่วโลก และมีวารสาร *Ecological Economics* ออกเป็นรายเดือน (รายละเอียดดูใน <http://www.ecologicaleconomics.org>) หนังสือที่อาจใช้ในการทำความเข้าใจเริ่มต้นได้แก่ *An Introduction to Ecological Economics* โดย Robert Costanza และคณะ
- **เศรษฐศาสตร์เชิงสถาบัน (Institutional Economics)** เศรษฐศาสตร์กระแสนี้เป็นเศรษฐศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นเป็นอย่างยิ่ง และเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในการเรียนการสอนและการวิจัยทางเศรษฐศาสตร์ แนวคิดหลักของเศรษฐศาสตร์นี้คือ การวิเคราะห์ถึงบทบาทหรืออิทธิพลของกรอบกติกาต่างๆ ในสังคมที่มีผลต่อการตัดสินใจหรือการกำหนดพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ รวมถึงเหตุผล และเงื่อนไขในการสร้าง การปรับเปลี่ยน และการเสื่อมถอยของกฎกติกาเหล่านั้นด้วย แนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสนี้ยอมรับขีดจำกัดในการใช้เหตุผลของมนุษย์ในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ จึงวิเคราะห์เงื่อนไขและกระบวนการที่เหมาะสมในการสร้างความร่วมมือกันทางเศรษฐกิจของมนุษย์ เพื่อให้เกิดสวัสดิการที่เพิ่มขึ้นสำหรับสมาชิกแต่ละกลุ่มและสังคมส่วนรวม แทนที่จะปล่อยให้กลายเป็นไปในลักษณะของการแข่งขันกันในกลไกตลาดแต่เพียงอย่างเดียว นัก

เศรษฐศาสตร์กระแสนี้ได้รับรางวัลโนเบลแล้วมีหลายรายเช่น Gunnar Myrdal (ค.ศ. 1974) James Buchanan (ค.ศ. 1986) Douglas North (ค.ศ. 1993) องค์การสำคัญในการประสานการพัฒนาของเศรษฐศาสตร์กระแสนี้ได้แก่ Association for Institutional Thought โดยมีเว็บไซต์ชื่อ <http://www.afit.cba.nau.edu/>)หนังสือที่เหมาะสมจะใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการทำความเข้าใจเรื่องนี้มีหลายเล่มเช่น Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Actions โดย Elinor Ostrom

- **เศรษฐศาสตร์เชิงวิวัฒนาการ (Evolutionary Economics)** เศรษฐศาสตร์กระแสนี้มีรากฐานความคิดใกล้เคียงกับเศรษฐศาสตร์เชิงสถาบัน และเศรษฐศาสตร์เชิงการเมือง (จนบางครั้งเรียกรวมกันว่า Institutional and Evolutionary Economics) กล่าวคือ เชื่อว่าพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ได้ถูกจำกัดหรือถูกกำหนดบางส่วนมาจากกรอบโครงสร้างที่มีอยู่ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นกรอบโครงสร้างทางการเมือง ทางสังคม ทางวัฒนธรรม หรือแม้แต่อุปนิสัยของคนในสังคม อย่างไรก็ตาม คนในฐานะผู้ปฏิบัติการทางเศรษฐกิจก็สามารถตัดสินใจและพยายามเปลี่ยนแปลงกรอบโครงสร้างบางอย่างได้ ภายใต้เงื่อนไขบางอย่างที่เอื้ออำนวย ดังนั้น ความเป็นไปในทางเศรษฐกิจของสังคมจึงเกิดขึ้นในลักษณะของการวิวัฒนาการร่วม ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยสำคัญต่างๆ หรือที่เรียกว่า Co-evolution process การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์จึงปฏิเสธไม่ได้ที่จะต้องเข้าใจปฏิสัมพันธ์ผ่านข้อเท็จจริง เหตุผล และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์กระแสนี้ได้รับรางวัลโนเบลแล้วมีหลายรายเช่น Friedrich Von Hayek (ค.ศ. 1974) Douglas North (ค.ศ. 1993) องค์การสำคัญในการประสานการพัฒนาของเศรษฐศาสตร์กระแสนี้ได้แก่ Association for Evolutionary Economics โดยมีเว็บไซต์ชื่อ <http://www.orgs.bucknell.edu/afee>
- **เศรษฐศาสตร์แบบมาร์กซ์ (Marxist and Radical Economics)** เป็นการศึกษาตามแนวทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบมาร์กซ์ ที่เน้นการวิเคราะห์โครงสร้างและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่มีการครอบครองทรัพยากรการผลิตและอำนาจต่อรองที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งนำไปสู่การขูดรีดหรือการดูดซับแรงงานและผลผลิตส่วนเกินจากชนชั้นหรือกลุ่มที่มีทรัพยากรหรืออำนาจต่อรองน้อยกว่า ดังนั้น นักเศรษฐศาสตร์จึงต้องทำความเข้าใจกับความไม่เท่าเทียมกันที่มีอยู่ในระบบเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ มิใช่ที่หักเหว่า คนทุกคนเป็นผู้เล่นที่มีความเท่าเทียมกันในกลไกตลาด ปัจจุบัน องค์การที่ประสานงานการพัฒนาแนวทางเศรษฐศาสตร์กระแสนี้คือ Association for Economic and Social Analysis ซึ่งมีวารสารของตนเองชื่อ Rethinking Marxism (เว็บไซต์คือ <http://www.rethinkingmarxism.org>) หนังสือที่เหมาะสมสำหรับการเริ่มต้นสำหรับนักศึกษามีหลายเล่มเช่น Analytical Marxism โดย Tom Mayer หรือ The ABCs of Political Economy: A Modern Approach โดย Robin Hahnel หรือ Economics: A New Introduction โดย Hugh Stretton
- **เศรษฐศาสตร์เชิงสังคม (Social Economics)** เป็นเศรษฐศาสตร์ที่ตั้งคำถาม ทำการศึกษา และทำการวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์และการประยุกต์ใช้ทางเศรษฐศาสตร์กับมิติทางจริยธรรม และ

ปรัชญา โดยมุ่งหวังให้เกิดความรู้และความเข้าใจที่ชัดเจนในการนำมิติทางปรัชญา และจริยธรรม เข้ามาสู่การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งจะทำให้การวิเคราะห์และการพัฒนาทางเศรษฐศาสตร์ สามารถตระหนักถึงคุณค่าที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์และของมนุษยชาติ นักเศรษฐศาสตร์กระแสนี้ที่ได้รับรางวัลโนเบลได้แก่ Amartya Sen (แต่การศึกษาของเขามีมิติของเศรษฐศาสตร์ทางเลือก กระแสอื่นๆ ด้วย) หนังสือที่เหมาะสมสำหรับการเริ่มต้นคือ On Ethics and Economics โดย Amartya Sen

- นอกจากนี้ยังมีเศรษฐศาสตร์อีกบางกระแสที่ร่วมประสานและพัฒนาด้วยเช่น เศรษฐศาสตร์สตรีนิยม (Feminist Economics) เศรษฐศาสตร์ยุคหลังเคนส์ (Post-Keynesian Economics) โดยมีองค์กรประสานงานคือ International Association for Feminist Economics และ Post Keynesian Thought Internet Archive ตามลำดับ

สำหรับผู้สนใจพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นเศรษฐศาสตร์ทางเลือกกระแสที่ได้รับความสนใจสูงในประเทศไทยนั้น ในต่างประเทศผู้ที่สนใจแนวคิดนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สนใจศึกษาแนวคิดของ E.F. Schumacher ผู้เขียนเรื่อง Small is Beautiful: Economics as if People Matter โดยมีองค์กรที่ประสานงานสำคัญคือ The E.F. Schumacher Society ในสหรัฐอเมริกา (<http://www.schumachersociety.org>) และ About Schumacher UK ในสหราชอาณาจักร (<http://www.schumacher.org.uk>) นอกจากนั้นยังมีวิทยาลัยที่ให้การศึกษาด้านนี้ด้วยคือ Schumacher College (www.schumachercollege.org) ผู้ที่สนใจจึงสามารถติดตามความเคลื่อนไหวต่างๆ ได้โดยง่าย

6.6 ข้อควรคิดสำหรับการพัฒนาการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย

จากการศึกษาความเคลื่อนไหวของเศรษฐศาสตร์ทางเลือกในต่างประเทศ ซึ่งแม้จะไม่ใช่ความเคลื่อนไหวในสาขาเศรษฐศาสตร์เกษตรโดยตรง แต่ก็มีข้อคิดหลายประการที่น่าจะนำมาคิดใคร่ครวญพิจารณาสำหรับการพัฒนาการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย ในมุมมองของผู้วิจัย ดังต่อไปนี้

1) การพัฒนาทางด้านเศรษฐศาสตร์เกษตรกำลังดำเนินตามรอยของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ในต่างประเทศ ที่เต็มไปด้วยโลกาภิวัตน์และการของนักเศรษฐศาสตร์ และสมการทางคณิตศาสตร์ ซึ่งไม่ตรงกับโลกแห่งความเป็นจริงใช่หรือไม่ ถ้าใช่ เราควรจะพิจารณาข้อเรียกร้องของขบวนการนักศึกษาฝรั่งเศสเหล่านี้หรือไม่ เราควรจะเปิดกว้างวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรให้มีมุมมองที่หลากหลาย และสร้างความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับศาสตร์ที่เกี่ยวข้องแขนงอื่นๆ หรือไม่ อย่างไร

2) ศาสตราจารย์ Geoffrey Hodgson วิเคราะห์ว่า ปัจจัยที่ทำให้การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ในต่างประเทศตกอยู่ในสภาพปัจจุบันคือ อยู่ในโลกของตัวเอง โดยไม่สนใจโลกภายนอก เป็นเพราะ (ก) อิทธิพลของบรรษัทต่างๆ ในการกำหนดทิศทางการศึกษา ซึ่งเป็นไปเพื่อการผลิตบุคลากรเพื่อตอบสนองตลาดแรงงาน มิใช่หาคำตอบสำหรับสังคมส่วนรวม (ข) สาขาวิชาต่างๆ รวมถึงสาขาเศรษฐศาสตร์ เลียดแข่งขันสร้างเอกลักษณ์หรือแบบแผนเฉพาะตนของสาขาวิชาในตลาดแรงงาน ซึ่งมีผลทำให้การสื่อสารกับสาขาอื่นๆ ทำได้ยากขึ้น และ (ค) การแตกแขนงเป็นสาขาย่อยๆ และขาดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ระหว่างศาสตร์แขนง

ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง คำถามคือ การวิเคราะห์ดังกล่าวมีความสอดคล้องหรือไม่กับสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้กำลังเกิดขึ้นในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทยด้วยหรือไม่ ถ้าใช่ จำเป็นหรือไม่ที่เราจะต้องหาทางรับมือกับปัญหาดังกล่าว และจะรับมือกันอย่างไร

3) ในต่างประเทศ นักศึกษาได้กลายเป็นตัวหลักของขบวนการปฏิรูปการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ในครั้งนี้ โดยกลายเป็นตัวเชื่อมให้นักเศรษฐศาสตร์ทางเลือกกระแสนี้ ได้เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นกันอย่างคึกคักโดยผ่านช่องทางสื่อสารทางวิชาการสมัยใหม่เช่น อินเทอร์เน็ต และน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีสำหรับการพัฒนาองค์ความรู้ต่อไปในอนาคต คำถามที่น่าสนใจสำหรับประเทศไทยคือ นักศึกษาของเราจะมีความสนใจและขีดความสามารถในการดำเนินการดังกล่าวหรือไม่ ถ้าทำได้ เสียงตอบสนองจากคณาจารย์จะเป็นอย่างไร และถ้านักศึกษาไม่สนใจ หรือไม่สามารถเป็นหัวขบวนได้ ใครจะเป็นแกนนำหรือหัวขบวนสำหรับการเคลื่อนไหวให้มีการปฏิรูปวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย จะเป็นตัวคณาจารย์เอง หรือเกษตรกร หรืออาจจะไม่จำเป็นที่จะต้องขบวนการปฏิรูปแต่อย่างใด แต่ปล่อยให้กลไกการศึกษา (หรืออาจจะเป็กลไกตลาดการศึกษา) ทำหน้าที่ปรับตัวของมันเอง ตามความเชื่อของตลาด (อย่างไรก็ดี พี่ตระหนักด้วยว่า ตลาดการศึกษาในประเทศไทยเป็นตลาดที่ไม่สมบูรณ์ ทั้งในแง่จำนวนของผู้ให้บริการซึ่งมีจำกัด การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ไม่เท่ากันระหว่างผู้ให้บริการกับนักศึกษาผู้รับบริการ และอำนาจและทางเลือกในการคงหรือออกจากความสัมพันธ์ดังกล่าว)

4) แม้มุมในเชิงจริยธรรมที่คณาจารย์ฝรั่งเศส ได้ยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการสนับสนุนให้มีการเปิดกว้างทางความคิด และการศึกษาเชิงวิพากษ์วิจารณ์ในวิชาเศรษฐศาสตร์ เป็นการตีความที่น่าสนใจมาก เพราะการสอนของคณาจารย์ที่ต่างกันย่อมหมายถึง การเปิดกว้างหรือการจำกัดโลกทัศน์หรือมุมมองในการมองโลกของนักศึกษา (หรือของคนอีกรุ่นหนึ่ง) ด้วย ด้วยแง่มุมนี้ จริยธรรมการสอนจึงเป็นมากกว่าการเข้าสอนสม่ำเสมอตรงตามเวลาเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการไม่ปิดกั้นความคิดของนักศึกษาด้วยกรอบความเชื่อของตนเอง (ทั้งโดยตั้งใจและโดยไม่รู้เท่าทัน) อีกด้วย ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสงสัยว่า หากมีการนำการตีความดังกล่าวเข้ามาใช้ถกเถียงพูดคุยกันในวงการการศึกษาเศรษฐศาสตร์เกษตรของประเทศไทยเสี่ยงสะท้อนกลับจะเป็นอย่างไร เช่นเดียวกับการตีความว่าสิ่งใดควรถือว่าเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มากกว่ากัน ระหว่างการเผชิญหน้ากับความจริง (ซึ่งคณาจารย์ฝรั่งเศสเรียกว่า Scientific) กับการวัดค่าได้ในเชิงปริมาณและการคำนวณทางคณิตศาสตร์และทางสถิติ (ซึ่งคณาจารย์ฝรั่งเศสเรียกว่า Scientism)

5) เป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน เพียงใดที่วงการการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทยจะได้เริ่มต้นเกาะติด และแลกเปลี่ยนถึงแนวคิดและแนวทางของเศรษฐศาสตร์ทางเลือกแขนงต่างๆ ที่มีอยู่ในโลกปัจจุบัน และหาทางประยุกต์ใช้เข้ากับการศึกษาและการวิจัยทางเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย โดยถือเอาความเป็นจริงที่มีอยู่ในสังคมเกษตรหรือสังคมชนบทไทยเป็นตัวตั้ง (มิใช่เอาทฤษฎีหรือความรู้ที่เรียนมาเป็นตัวตั้งแต่เพียงด้านเดียว) ทั้งนี้ เพราะ เป็นไปได้มากกว่า เศรษฐศาสตร์ทางเลือกแต่ละแขนงจะไม่สามารถอธิบายถึงความหลากหลาย ความซับซ้อน และความเปลี่ยนแปลงของสังคมการเกษตรไทยได้ทั้งหมด แต่นักเศรษฐศาสตร์เกษตรจะต้องใช้ข้อดีความรู้ที่มีอยู่ในแต่ละแขนงมาสร้างความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม ทั้งในแง่มุมมองความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ(จากเศรษฐศาสตร์เชิงนิเวศ) ความสัมพันธ์กับรอบกติกาดังๆ ในสังคม(จากเศรษฐศาสตร์สถาบัน) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (จากเศรษฐศาสตร์การเมือง) ความสัมพันธ์กับหลัก

ธรรมะ จริยธรรม และวัฒนธรรมที่ดีงามในสังคม (ในพุทธเศรษฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์สังคม) และความสัมพันธ์กับพลวัตในการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา (จากเศรษฐศาสตร์เชิงวิวัฒนาการ) โดยที่ไม่ยึดกับข้อเท็จจริงจากแง่มุมใดแง่มุมหนึ่งเพียงด้านเดียว ซึ่งหากคำตอบที่จะเกิดขึ้นเป็นไปได้ในทางบวก กล่าวคือ มีการเริ่มต้นดำเนินการอย่างจริงจัง ก็เท่ากับว่าเป็นการเริ่มต้นตอบคำถามหลายข้อที่กล่าวถึงมาแล้วข้างต้นไปด้วยในตัว

บทที่ 7

ทางออกจากมายาคติ

7.1 สรุป

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการนำแนวคิดด้วยมายาคติ ซึ่งหมายถึง “การสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ถูกกลบเกลื่อนให้รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ” จนมิได้ตั้งคำถามกับความคิดความเชื่อดังกล่าว มาใช้ในการวิเคราะห์การศึกษาวិชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย โดยมุ่งหวังว่า ความเข้าใจเรื่องมายาคติและช่องว่างทางความรู้ในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรจะช่วยให้เกิดการตั้งคำถามกับการสื่อความหมายด้วยคติทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในเนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน และตัวผู้สอน-ผู้เรียน และยอมรับกันเสมือนว่าเป็นธรรมชาติ อันจะทำให้เกิดปัญหาและนำมาสู่การปรับปรุงการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร ให้มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคมไทยมากขึ้น

คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากทั้งเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ทำให้ได้ข้อสรุปได้ว่า มายาคติและช่องว่างทางความรู้ในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรเกิดขึ้นใน 2 ระดับคือ มายาคติในระดับปรัชญาแนวคิด และมายาคติในระดับกรอบการวิเคราะห์

ในระดับปรัชญาแนวคิด พบว่า การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทยดูเหมือนจะให้น้ำหนักน้อยกับการขบคิดเรื่องเป้าหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์ คุณค่าของชีวิตที่ดี และเป้าหมายของการพัฒนา โดยการกลบเกลื่อนตามวิชาเศรษฐศาสตร์ว่า เศรษฐศาสตร์เกษตรเป็นวิชาที่ปราศจากการวิเคราะห์เชิงคุณค่า ทั้งที่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทุกทฤษฎีล้วนมีคุณค่าซ่อนอยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น ซึ่งก็คือจริยธรรมแบบมนุษยนิยมที่แยกออกได้เป็นอรรถประโยชน์และเสรีนิยมตามที่ได้กล่าวมาแล้ว อันส่งผลให้การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรเป็นไปในลักษณะที่มุ่งสู่การขยายตัวทางเศรษฐกิจ และความทันสมัยแบบตะวันตก โดยปัจจุบันยังไม่มีหลักคิดหรือระบบคุณค่าอื่นใดขึ้นมาทดแทนได้ในระบบการเรียนการสอนปัจจุบัน

ในระดับกรอบการวิเคราะห์พบว่า การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรมักจะตั้งกรอบการวิเคราะห์จากฐานทางทฤษฎี (ซึ่งไม่มีกรอบการวิเคราะห์เชิงคุณค่า) มากกว่าสภาพความเป็นจริงในสังคมการเกษตรไทย การวิเคราะห์จึงมิได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความแตกต่างของเกษตรกรแต่ละกลุ่มในสังคมไทย จนผู้เรียนไม่สามารถเข้าใจว่า เกษตรกรในประเทศไทยมีเงื่อนไขและบริบทแตกต่างกันอย่างไร นอกจากนี้ การวิเคราะห์ก็มีลักษณะแยกส่วนตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่มีอยู่ และขาดการเชื่อมโยงกับมิติอื่นๆ ทางสังคม และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ รวมถึงขาดความสัมพันธ์กับหน่วยทางสังคมที่ใหญ่กว่า ทำให้การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์มุ่งสู่การอธิบายรูปแบบความสัมพันธ์ที่ผ่านกลไกตลาดเท่านั้น และไม่ให้ความสนใจกับการศึกษาความสัมพันธ์หรือปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจอื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบการให้ ความร่วมมือในสังคม และการเอาเปรียบหรือการขูดรีด ทั้งที่ความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมการเกษตรด้วยเช่นกัน

เนื่องจากวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรเป็นวิชาที่มีความสำคัญในการวางแผนพัฒนาการเกษตรและการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะในส่วนของวางแผนภาครัฐ การเกิดมายาคติและช่องว่างทางความรู้ในการศึกษา

วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรจึงมีผลต่อเนื่องต่อการพัฒนาการเกษตรและชนบทไทยในหลายลักษณะได้แก่ การขาดทางเลือกในการพัฒนา เพราะปรัชญาของวิชาก็มาจากรากปรัชญาของการพัฒนาโดยตรง การมีกรอบการวิเคราะห์ที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงก็มีผลให้ผู้เรียน และผู้ใช้ประโยชน์มีทัศนคติและความเข้าใจที่ผิดต่อสังคมการเกษตร รวมถึงขาดความชัดเจนในการกำหนดนโยบาย เพราะไม่เข้าใจความแตกต่างหลากหลายที่มีอยู่ในสังคมการเกษตร รวมถึงการศึกษาที่เน้นอธิบายความสัมพันธ์เชิงการซื้อขายแลกเปลี่ยน และการมุ่งผลตอบแทนสูงสุดเฉพาะตน โดยมีได้ศึกษาถึงรูปแบบความสัมพันธ์อื่นอย่างจริงจัง ก็อาจมีผลต่อเนื่องถึงโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของผู้เรียนเองอีกด้วย

สาเหตุที่การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรได้มาอยู่ในสภาพนี้ เนื่องจากการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทยมิได้พัฒนามาจากรากฐานของตนเอง หรือองค์ความรู้ที่ตนเองมีอยู่แต่เดิม แต่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเพื่อตอบสนองแนวทางการพัฒนาแบบหนึ่ง ซึ่งก็คือ ทฤษฎีการทำให้ทันสมัยในยุคสงครามเย็น ดังนั้น วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทยจึงรับมาทั้งมายาคติที่อยู่ในแนวคิดการพัฒนาเอง และมายาคติที่อยู่ในวิชาเศรษฐศาสตร์และวิชาเกษตรศาสตร์ด้วย ประกอบกับกระบวนการ และเนื้อหาการเรียนการสอนที่ไม่เปิดโอกาสให้เผชิญหน้ากับความเป็นจริงอย่างเป็นระบบแบบแผน และมิได้เปิดโอกาสให้ตั้งคำถามกับทฤษฎีบทที่ถ่ายทอดกันมามากนัก ยิ่งเป็นการทำให้โอกาสในการพบและแก้ไขมายาคติโดยผู้สอนและผู้เรียนเองที่อยู่น้อยอยู่แล้ว ยังมีลดน้อยลงไปอีก

ปัญหาของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรที่เกิดขึ้นในประเทศไทยก็เกิดขึ้นในต่างประเทศเช่นกัน แม้ว่าจะเป็นการสะท้อนผ่านขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาเศรษฐศาสตร์ทางเลือกก็ตาม (มิใช่เศรษฐศาสตร์เกษตรโดยตรง) แต่สถานการณ์ของปัญหาและเนื้อหาของความเคลื่อนไหวหลายประการก็สอดคล้องกับปัญหาที่พบในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อเสนอให้ปรับปรุงแบบการเรียนการสอนให้ตั้งอยู่บนฐานความเป็นจริงในสังคมมากขึ้น การปรับการศึกษาให้มีการนำเสนอทฤษฎีทางเลือกและการถกเถียงในชั้นเรียนมากขึ้น และการปรับการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ให้มีความเป็นสหวิทยาการมากขึ้น ซึ่งข้อเสนอเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย รวมถึงรูปแบบของการจัดขบวนการเคลื่อนไหวที่สามารถนำเศรษฐศาสตร์ทางเลือกแขนงต่างๆ ให้เริ่มมาประสานและพัฒนาาร่วมกัน

7.2 ทางออกจากมายาคติ

คณะผู้วิจัยเห็นว่า ทางออกจากมายาคติควรมุ่งเน้นที่การใคร่ครวญและรู้เท่าทันมายาคติที่มีอยู่ มากกว่าการมุ่งหวังให้หลุดพ้นจากมายาคติทั้งหมด เพราะเป็นเรื่องยากที่มนุษย์จะหลุดพ้นจากมายาคติทั้งหมดได้ แต่มนุษย์จะต้องใช้สติและปัญญาอย่างเต็มที่ในการรู้เท่าทันมายาคติเหล่านั้น และป้องกันมิให้เกิดการติดยึดกับมายาคติดังกล่าว จนบั่นทอนความสามารถในการใช้ปัญญา ซึ่งการจะรู้เท่าทันมายาคติได้ ผู้วิจัยเห็นว่าจำเป็นต้องอาศัยหลักการที่สำคัญ 4 ประการด้วยกันคือ การเชื่อมโยงสรรพสิ่ง การทบทวนหรือคิดใคร่ครวญอยู่เสมอ การมุ่งเรียนรู้จากสภาพความเป็นจริง และการเปิดกว้างทางปัญญาผ่านการสื่อสารทางสังคมหลายรูปแบบ ซึ่งจากหลักการเบื้องต้นทั้ง 4 ประการ ผู้วิจัยเห็นว่า ในแง่ของการปฏิบัติแล้ว ทางออกจากมายาคติและช่องว่างทางความรู้ในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร ควรมีการดำเนินการใน 8 ด้านด้วยกันคือ

1) การเริ่มต้นการเรียนการสอนเศรษฐศาสตร์เกษตรจากกรอบการวิเคราะห์ที่ใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริงในสังคม แทนที่จะเริ่มต้นจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เหมือนเช่นในปัจจุบัน เพราะทฤษฎีเป็นเพียงชุดหรือแบบแผนการอธิบายหนึ่งที่ระบุถึงทิศทางความสัมพันธ์ของตัวแปรเป้าหมายบางตัวเท่านั้น ซึ่งในหลายกรณีก็ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ดังนั้น นักศึกษาจึงควรจะได้เห็นภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ในสภาพความเป็นจริงทั้งหมดก่อน หรือเรียกว่าเห็นกรอบความคิดทั้งหมด ก่อนที่จะเข้าไปสู่การเลือกให้ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งในการอธิบายปรากฏการณ์หรือความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสังคมเกษตรไทย

สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจอีกประการหนึ่งก็คือ การเรียนการสอนเรื่องกรอบการวิเคราะห์นั้นแตกต่างไปจากการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานนอกภาคเศรษฐศาสตร์เกษตรทั่วไป เพราะถึงแม้ว่าวิชาพื้นฐานนอกภาคเศรษฐศาสตร์เกษตรจะมีส่วนช่วยให้นักศึกษารู้จักตัวแปรต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ แต่ก็มีได้ขมวดปมเข้ามาเป็นกรอบการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์เกษตรอย่างจริงจัง เช่น มิได้สรุปว่าเงื่อนไขการอยู่รอดทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนาจะขึ้นอยู่กับปัจจัยใดบ้าง การตัดสินใจทางเศรษฐกิจของชาวนาแต่ละครั้งมีกระบวนการอย่างไร ขณะเดียวกัน การเรียนการสอนเรื่องกรอบการวิเคราะห์ก็ไม่ใช่ว่าการแนะนำทฤษฎีเบื้องต้นเพราะนักศึกษาคงมองเห็นภาพรวมที่หลากหลายก่อนที่จะยอมรับในทฤษฎีหรือชุดคำอธิบายอย่างใดอย่างหนึ่ง

การศึกษารอบการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์จึงเป็นมากกว่าการให้ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป และการเริ่มทำให้นักศึกษยอมรับในทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง แต่เป็นการฝึกให้นักศึกษารู้จักคิดและวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ และสามารถคาดคะเนถึงผลลัพธ์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ อันเท่ากับเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาต่อมายาคติต่างๆ ที่ซ่อนอยู่ในทฤษฎีบทและข้อคิดเห็นต่างๆ ในวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเสนอให้มีการพัฒนาวิชาที่นำเสนอกรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวขึ้นมา สำหรับนักศึกษาในช่วงปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 โดยอาจเป็นการปรับปรุงวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรพื้นฐาน หรือการพัฒนารายวิชาใหม่เพิ่มเติม ซึ่งนำเสนอกรอบการวิเคราะห์ที่เฉพาะเจาะจงลงไปมากขึ้น เช่นวิชาที่ว่าด้วยกรอบทางสถาบันในสังคมการเกษตร วิชาที่ว่าด้วยนิเวศวัฒนธรรมในสังคมการเกษตร วิชาที่ว่าด้วยเศรษฐศาสตร์การเมืองหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคมการเกษตร วิชาว่าด้วยกระบวนการนโยบายสาธารณะในภาคการเกษตร เป็นต้น

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยก็ได้พัฒนาเอกสารประกอบการสอน ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนากรอบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเกษตรขึ้นมา 1 เล่มชื่อว่า พื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์สำหรับการศึกษาสังคมการเกษตร โดยนำเสนอถึงวงจรการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตในสังคมการเกษตร ระบบนิเวศวัฒนธรรมของสังคมการเกษตร การตัดสินใจทางเศรษฐกิจของเกษตรกร รวมถึงกิจกรรมที่สำคัญในวงจรการผลิต เช่น การบริโภคและการครองเรือน การผลิต การแลกเปลี่ยน และการพัฒนา ขณะเดียวกันก็นำเสนอถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ถือเป็นแกนหลักในสังคมการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน การให้ความร่วมมือ และการเอาเปรียบหรือการขูดรีด คณะผู้วิจัยมุ่งหวังให้เอกสารประกอบการสอนดังกล่าวเป็นการจุดประกายการพัฒนาวิชาที่ว่าด้วยกรอบการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์เกษตรขึ้นมาเป็นจริงเป็นจังได้โดยรวดเร็วกว่าการนำเสนอแนวคิดลอยๆ แต่เพียงอย่างเดียว

2) การพัฒนาทฤษฎีที่หลากหลายภายใต้กรอบการวิเคราะห์ที่พัฒนาขึ้น ปัญหาใหญ่ของการเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทยคือ (ก) การนำเสนอทฤษฎีต่างๆ ที่พัฒนามาจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิก และกระบวนการพัฒนาแบบให้ทันสมัยเพียงด้านเดียวมากเกินไป และ (ข) ตัวแปรต่างๆ ในสภาพความเป็นจริง หรือในกรอบการวิเคราะห์ (ที่อาจเรียนมาในวิชาพื้นฐาน) ก็มักจะไม่ได้เข้ามาสู่ชุดหรือแบบแผนคำอธิบายของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เหล่านั้น ทำให้ผู้เรียนไม่เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของตัวแปรทั้งหมดอย่างแท้จริง จนเกิดเป็นความไม่แน่ใจในประโยชน์และคุณค่าของการเรียนวิชาพื้นฐาน และความจำกัดในการวิเคราะห์และวิจารณ์การประยุกต์ใช้ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เกษตรต่างๆ

ผู้วิจัยจึงเสนอให้ผู้สอนวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรทั้งหลายเร่งพัฒนาและนำเสนอทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่เป็นทางเลือกหลากหลายให้กับผู้เรียน โดยภายใต้กรอบการวิเคราะห์หนึ่งอาจมีทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายมากกว่าหนึ่งทฤษฎีเพื่อให้นักศึกษาสามารถเทียบเคียงและเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม ตัวอย่างเช่น ภายใต้กรอบการวิเคราะห์เรื่องการแลกเปลี่ยน ผู้สอนอาจนำเสนอ (ก) ทฤษฎีว่าด้วยการแลกเปลี่ยนในตลาดแข่งขันสมบูรณ์ และตลาดรูปแบบอื่นๆ (ข) ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในการแลกเปลี่ยน และ (ค) ทฤษฎีว่าด้วยความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจศีลธรรม หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง ภายใต้กรอบการวิเคราะห์เรื่องการผลิต ผู้สอนก็อาจนำเสนอ (ก) ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การผลิตระยะสั้น (ข) ทฤษฎีว่าด้วยการวิเคราะห์การลงทุน (ค) ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เชิงนิเวศหรือเชิงนิเวศวัฒนธรรม และ (ง) ทฤษฎีการผลิตภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ซึ่งการนำเสนอจะทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจ ตั้งคำถาม และประสานการประยุกต์ใช้ทฤษฎีต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม

จากการสัมภาษณ์ผู้สอนวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร ผู้วิจัยพบว่า ผู้สอนส่วนใหญ่ทราบดีถึงข้อจำกัดของทฤษฎีบทต่างๆ ที่มีอยู่ในวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในการประยุกต์ใช้กับสภาพความเป็นจริงในสังคมไทย และผู้สอนบางส่วนก็มีชุดหรือแบบแผนคำอธิบายถึงปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจในสังคมการเกษตรของตนเองชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ แต่สิ่งที่ยังขาดอยู่คือ การพัฒนาทฤษฎีทางเลือกขึ้นมาเทียบเคียงกับทฤษฎีต่างๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ปรากฏการณ์ที่พบจึงกลายเป็นผู้สอนนำเสนอทฤษฎีแบบเดิม บวกด้วยคำอธิบายของตนว่าทฤษฎีดังกล่าวไม่เหมาะสมอย่างไร และเสนอชุดคำอธิบายใหม่ของตนซึ่งสมเหตุสมผลมากกว่า แต่ยังไม่ถูกเรียกว่าเป็นทฤษฎี ปัญหาคือ ผู้เรียนเกิดความสับสน และไม่สามารถกล่าวอ้างชุดคำอธิบายของผู้สอนได้อย่างเป็นรูปธรรมในการศึกษาวิจัย หรือแม้กระทั่งในการประยุกต์ใช้ภายหลังจบการศึกษา

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงเสนอว่าควรมีความพยายามในการพัฒนาทฤษฎีต่างๆ ขึ้นมาจากประสบการณ์ที่มีอยู่ในสังคมไทย เพื่อสร้างทางเลือกในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ อันจะเป็นภูมิคุ้มกันอีกชั้นหนึ่งในการป้องกันมายาคติที่จะเกิดขึ้น

3) การปรับข้อสมมติว่าด้วยเกษตรกรจากมนุษย์เศรษฐกิจสู่มนุษย์ตามธรรมชาติ ภายใต้การปรับเปลี่ยนหรือเพิ่มเติมทฤษฎีทางเลือกในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ ข้อเสนอที่เป็นรูปธรรมประการหนึ่งที่คณะผู้วิจัยเห็นพ้องต้องกันคือ การปรับเปลี่ยนข้อสมมติของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ที่เห็นว่า “เกษตรกรเป็นมนุษย์เศรษฐกิจ” หรือเป็นผู้ที่สามารถใช้เหตุผลได้อย่างเต็มที่ ในการแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดเฉพาะตน เพราะการติดยึดอยู่กับข้อสมมตินี้ ทำให้ผู้สอนและผู้เรียนเพิกเฉยต่อ (ก) เหตุผลอื่นๆ ในการตัดสินใจที่ไม่ใช่เหตุผลทาง

เศรษฐกิจ (ข) การตัดสินใจรูปแบบอื่นๆ ที่ไม่ใช่การตัดสินใจที่ใช้เหตุผลแบบมุ่งเป้าหมาย (ค) การคำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่น ที่มีประโยชน์ตน (ง) ข้อจำกัดมากมายในการใช้เหตุผลของเกษตรกร รวมถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งการเพิกเฉยต่อเงื่อนไขและสภาพความเป็นจริงเหล่านี้จะนำไปสู่การเกิดมายาคติได้โดยง่าย

ผู้วิจัยเสนอว่า ข้อสมมติว่าด้วยเกษตรกรควรปรับเปลี่ยนจากมนุษย์เศรษฐกิจมาสู่มนุษย์ตามธรรมชาติหรือมนุษย์ธรรมชาติ หมายความว่า **“เกษตรกรสามารถใช้เหตุผล และความรู้สึกของตนในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดผลตอบแทนที่เหมาะสมแก่ตนเองและผู้อื่น ภายใต้กรอบคุณค่า และโครงสร้างต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม”** ซึ่งข้อสมมติใหม่นี้จะช่วยทำให้ผู้สอนสามารถนำตัวแปรต่างๆ นอกเหนือจากตัวแปรทางเศรษฐกิจแบบเดิม มาสัมพันธ์กันและสร้างเป็นทฤษฎีที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงมากขึ้น

การปรับเปลี่ยนข้อสมมติว่าด้วยเกษตรกรดังกล่าว ยังช่วยเป็นฐานให้นักศึกษาสามารถแยกแยะความแตกต่างหลากหลายของเกษตรกรที่มีอยู่ในสังคมไทยได้ดีขึ้นด้วย เพราะคำสำคัญคือคำว่า **“ภายใต้กรอบคุณค่า และโครงสร้างต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม”** จะช่วยให้นักศึกษาสามารถทำความเข้าใจเพิ่มเติมได้ว่า ทำไมการตัดสินใจของเกษตรกรแต่ละรายหรือแต่ละกลุ่มจึงแตกต่างกัน ซึ่งคำตอบก็คือ เกษตรกรมีกรอบคุณค่าที่แตกต่างกัน (เช่น เกษตรกรบางรายอาจต้องการผลตอบแทนเชิงพาณิชย์ ส่วนเกษตรกรบางกลุ่มยังคงอยู่ในระบบวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติและ ความมั่นคงทางสังคมมากกว่า เป็นต้น) และเกษตรกรตกอยู่ในโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน (เช่น เกษตรกรกลุ่มหนึ่งมีที่ดินที่มีเอกสารสิทธิเป็นของตนเอง แต่เกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งอาจยังไม่ได้รับการยอมรับสิทธิในที่ดินทำกิน ซึ่งยึดถือตามระบบประเพณีดั้งเดิม เป็นต้น)

ผู้วิจัยเสนอว่า ผู้สอนวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรควรพยายามพัฒนาข้อสมมติว่าด้วยเกษตรกรเป็นมนุษย์สังคม ขึ้นไปควบคู่กับทฤษฎีทางเลือกที่กำลังพัฒนาขึ้นมาใหม่ เพราะมุมมองที่ว่าด้วยเกษตรกรตัดสินใจอย่างไร เป็นมุมมองที่สำคัญมากในการเลือกตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการอภิปรายวิเคราะห์ เข้ามาประกอบกันจนเป็นชุดของคำอธิบายหรือทฤษฎีในที่สุด

4) การปลูกฝังให้ผู้เรียนตระหนักถึงมิติเชิงคุณค่า เพราะสังคมการเกษตรเป็นสังคมที่ประกอบขึ้นและดำรงอยู่ด้วยมิติเชิงคุณค่าทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นมิติเชิงคุณค่าที่ชุมชนมีอยู่เดิม หรือมิติเชิงคุณค่าแบบใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับกระบวนการพัฒนา หรือมิติเชิงคุณค่าแบบลูกผสม ซึ่งเกิดจากการผสมกันของมิติเชิงคุณค่าทั้งสองแบบข้างต้น ความขัดแย้งหลายๆ อย่างในกระบวนการพัฒนามีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาจากมิติเชิงคุณค่า เช่น ความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาโครงการต่างๆ เพื่อเร่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจ กับการรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนไว้ หรือความขัดแย้งระหว่างการใช้สารเคมีในการเกษตรเพื่อเร่งผลผลิตการเกษตร กับการเกษตรแบบอินทรีย์เพื่อลดการเปื้อนดินปนเปื้อนธรรมชาติลง เป็นต้น ดังนั้น การทำให้วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรเป็นวิชาที่ปราศจากมิติเชิงคุณค่าทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่ผิดพลาดอย่างมาก และต้องเร่งแก้ไขโดยเร่งด่วน

ข้อโต้แย้งประการหนึ่งที่มักได้ยินกันเสมอก็คือ มิติเชิงคุณค่าไม่สามารถวัดเป็นตัวเลขได้ และขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล จึงไม่ควรถูกนำมารวมในวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร เพราะจะทำให้ลดความเป็นวิทยาศาสตร์ลง ผู้วิจัยเห็นว่าข้อโต้แย้งไม่สมเหตุผลเป็นอย่างยิ่งเพราะ **“คุณค่าที่สำคัญที่สุดของวิทยาศาสตร์อยู่ที่การ**

เผชิญหน้ากับความเป็นจริง มิใช่อยู่ที่การวัดค่าหรือการคำนวณเชิงปริมาณแต่เพียงอย่างเดียว” ในเมื่อความเป็นจริงในสังคมมนุษย์มีการถกเถียงและตัดสินใจโดยมีคุณค่าเป็นองค์ประกอบสำคัญ วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องศึกษาถึงมิติดังกล่าว นอกจากนั้น ในทางจริยธรรมการศึกษาเอง การละเว้นการวิเคราะห์มิติเชิงคุณค่าก็เท่ากับเป็นการทำให้นักศึกษาต้องเดินตามทิศทางการพัฒนาที่กำหนดขึ้นแล้ว (ตามตัวแปรที่วัดค่าได้) โดยมีได้ชักชวนให้นักศึกษาลองคิดทบทวนถึงความเหมาะสมของทางเดินดังกล่าว ซึ่งเป็นการขัดกับปรัชญาและจริยธรรมการศึกษาเป็นอย่างมาก

ทางแก้ปัญหาจึงควรเปิดให้มีการศึกษาและการพูดคุยเรื่องมิติเชิงคุณค่ากันอย่างเปิดเผยและจริงจัง แต่การศึกษาดังกล่าวจะต้องไม่ใช่การสอนแบบพูดให้ฟัง และท่องไปสอบ แต่ต้องเป็นการเปิดให้ผู้เรียนและผู้สอน รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ได้นำเสนอถึงมิติเชิงคุณค่าของตนออกมา และแลกเปลี่ยนมุมมองต่อมิติเชิงคุณค่ากับผู้อื่น โดยประยุกต์เข้ากับสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งเป็นการเฉพาะ (เพื่อให้เห็นภาพการประยุกต์ใช้ได้ชัดเจนขึ้น) เช่น การถกเถียงมิติเชิงคุณค่าเกี่ยวกับการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล การพัฒนาการเกษตรยั่งยืน หรือ แม้กระทั่งในประเด็นที่กว้างกว่าเช่น สังคมที่พึงปรารถนา และชีวิตที่ดีงามในสังคมการเกษตร เป็นต้น

ทั้งนี้ การถกเถียงดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายอยู่ที่การประยุกต์ใช้เฉพาะสถานการณ์เท่านั้น แต่เป็นฐานสำหรับการศึกษามิติเชิงคุณค่าที่สำคัญในสังคมการเกษตรในภาพรวม เช่นการนำไปสู่ความเข้าใจของนักศึกษาในเรื่องความเกื้อกูล ความเป็นธรรม ความมั่นคง ความสุข และความมั่งคั่ง เป็นต้น ผลพลอยได้ประการสำคัญของการศึกษามิติเชิงคุณค่าคือ นักศึกษามีความเข้าใจและมีประสบการณ์ในการสื่อสารถึงมิติเชิงคุณค่าที่แตกต่างกัน ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้ง ซึ่งจะช่วยให้นักศึกษาสามารถรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวได้ดีขึ้น

ผู้วิจัยได้ทราบว่ ในหลักสูตรวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้มีการเปิด **วิชาที่ว่าด้วยจิตสำนึกทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง** ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นย่างก้าวที่มีความสำคัญมากสำหรับการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับมหาวิทยาลัยอื่นๆ อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยมีข้อเสนอเพิ่มเติมคือ

- (1) ควรมีการประยุกต์การศึกษามิติเชิงคุณค่าอย่างต่อเนื่องในวิชาอื่นๆ ด้วย
- (2) การศึกษามิติเชิงคุณค่าบางประการน่าจะสามารถพัฒนาเป็นรายวิชาทางเศรษฐศาสตร์ของตนเองได้ เช่น ความเป็นธรรมในสังคมการเกษตร หรือความมั่นคงของมนุษย์ หรือทัศนคติของมนุษย์ต่อธรรมชาติและ
- (3) ที่สำคัญที่สุดคือ มิติเชิงคุณค่าสมควรถูกพูดถึงอย่างล่อยๆ แต่ควรมีการประสานเข้ากับกรอบการวิเคราะห์ (ข้อเสนอที่ 1) ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่มีอยู่ หรือพัฒนาขึ้นมาเป็นทฤษฎีใหม่ๆ (ข้อเสนอที่ 2) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มิติเรื่องความเป็นธรรมในสังคม มิติเรื่องความเกื้อกูลกันในสังคม และมิติเรื่องการครองเรือน

5) การปรับกระบวนการเรียนการสอนให้มีความใกล้ชิดกับสภาพความเป็นจริงในสังคมมากขึ้น เพราะการเรียนการสอนที่อยู่แต่ในตำราและในห้องเรียนคงจะไม่ช่วยให้ นักศึกษามีข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงในสังคมการเกษตร จนเกิดเป็นความเข้าใจหรือเป็นกรอบการวิเคราะห์ได้ การปรับกระบวนการเรียนการสอนให้มีความใกล้ชิดกับความเป็นจริงมากขึ้นจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก

การปรับกระบวนการเรียนการสอนให้มีความใกล้ชิดกับสภาพความเป็นจริงอาจดำเนินการได้หลายทาง ตั้งแต่

- (1) การศึกษานอกสถานที่ในไร่ นาหรือองค์กรของเกษตรกรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- (2) การศึกษาจากวรรณกรรมสะท้อนชีวิตจริง เช่น เรื่องสั้น บทความ หรือเพลงลูกทุ่งต่างๆ ซึ่งจะใช้เวลาและการเตรียมการน้อยกว่าทางเลือกแรก
- (3) การเชิญวิทยากร เกษตรกรหรือผู้ได้รับผลกระทบ ที่มีประสบการณ์เข้ามาบรรยายในชั้นเรียน
- (4) การพัฒนาเกมหรือสถานการณ์สมมติขึ้นมาในชั้นเรียนเพื่อเรียนรู้จากสถานการณ์ดังกล่าว
- (5) การอภิปรายถกเถียงกันในชั้นเรียน ทั้งที่มีบทบาทสมมติและใช้ความคิดเห็นของนักศึกษาเอง
- (6) การศึกษาแบบเน้นโครงการ หรือการศึกษาแบบมุ่งเน้นการแก้ปัญหา เพื่อให้ นักศึกษาสามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สิ่งต่างๆ ที่ตนเรียนรู้มา เพื่อตอบปัญหาใดปัญหาหนึ่งเป็นการเฉพาะได้

เท่าที่ทราบจากข้อมูลต่างๆ และการสัมภาษณ์ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า รูปแบบการเรียนการสอนดังกล่าวมิได้ใช้กันอย่างแพร่หลายในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทยมากนัก (เช่นเดียวกับในต่างประเทศ) ในบางกรณีเช่นการศึกษาแบบเน้นโครงการเช่น วิชาปัญหาพิเศษ ก็กลายเป็นการฝึกให้นักศึกษาค้นคว้ากับขนบธรรมเนียมในทางวิชาการและการประยุกต์ใช้แบบจำลองใดแบบจำลองหนึ่งมากกว่า

ข้อควรคิดที่สำคัญ 2 ประการในการปรับกระบวนการเรียนการสอนคือ

- (1) การสอดคล้องกันอย่างดีกับการพัฒนาและการศึกษากรอบการวิเคราะห์และทฤษฎีทางเลือก (หรือทฤษฎีที่มีอยู่) ทางเศรษฐศาสตร์เกษตร มิฉะนั้น การปรับกระบวนการเรียนการสอนจะไม่เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ และ
- (2) การปรับระบบการวัดผลเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องดำเนินการควบคู่กัน เพราะหากการวัดผลยังคงเป็นในลักษณะวัดความจำ ความเข้าใจ และการประยุกต์ใช้ทฤษฎีบทที่สอนเป็นหลักเพียงอย่างเดียว การปรับรูปแบบการเรียนการสอนก็คงไม่เกิดผลที่สำคัญขึ้นแต่อย่างใด ผู้วิจัยเสนอให้มีระบบการวัดผลแบบเปิดให้นักศึกษาได้แสดงความคิดมากขึ้นในรายวิชาต่างๆ ขณะเดียวกัน ก็ควรเป็นระบบการวัดผลที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในการศึกษาเรียนรู้ระหว่างนักศึกษากับอาจารย์ผู้สอน และระหว่างนักศึกษาด้วยกัน

6) การปรับปรุงหลักสูตรและการเรียนการสอน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่า ข้อเสนอทางออกจากมายาคติในการวิจัยครั้งนี้จะมีได้เริ่มต้นจากการปรับปรุงหลักสูตร เพราะต้องการเสนอฐานคิดในการเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์ก่อนที่จะนำเสนอประเด็นที่เป็นโครงสร้าง แต่ผู้วิจัยก็เห็นด้วยว่า ในที่สุดแล้ว การปรับปรุงหลักสูตรเศรษฐศาสตร์เกษตรทั้งหลักสูตรย่อมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หากต้องการ

ให้การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรมีความใกล้เคียงกับสังคมการเกษตรไทยมากที่สุด และมีมายาคติที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนน้อยที่สุด

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 5 ว่า กระบวนการปรับปรุงหลักสูตรเศรษฐศาสตร์เกษตรที่มีอยู่ในปัจจุบันยังมีได้มีส่วนเป็นกระบวนการทบทวนตนเอง และการรื้อถอนมายาคติที่มีอยู่ในการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์เกษตร เพราะกระบวนการปรับปรุงหลักสูตรมักเกิดขึ้นเฉพาะจุดใดจุดหนึ่งของเวลา ขาดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และลึกซึ้ง การนำเสนอและการอภิปรายถกเถียงมักเน้นไปที่ข้อรายวิชาและหน่วยกิต มากกว่าการพูดคุยกันเรื่องปรัชญา ฐานคติทางวัฒนธรรม และเนื้อหาของหลักสูตร นอกจากนั้น การรับฟังความคิดเห็นจากภายนอก (ในกรณีที่มีการรับฟังความคิดเห็น) ก็ยังขาดความสมดุล และขึ้นอยู่กับการแปลความของผู้สอนตามฐานคติและการรับรู้เดิมเป็นสำคัญ

ผู้วิจัยเสนอว่า กระบวนการปรับปรุงหลักสูตรเศรษฐศาสตร์เกษตรจะต้องดำเนินการในลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง มิใช่เกิดขึ้นในจุดใดจุดหนึ่งของเวลาเท่านั้น โดยมีช่วงเวลายากำหนดไว้ชัดเจนในการทบทวนหลักสูตร ทั้งการทบทวนย่อยและการทบทวนใหญ่

การทบทวนย่อยหมายถึงการประเมินผลของเนื้อหาในแต่ละรายวิชา และในแต่ละภาคการศึกษา โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างภาควิชาฯ ผู้สอน และผู้เรียน ซึ่งการประเมินผลนั้นควรรวมถึงบรรยากาศ และองค์ประกอบต่างๆ ในการเรียนรู้ของนักศึกษาในแต่ละภาคการศึกษาหรือแต่ละปี การทบทวนย่อยจะช่วยให้การปรับปรุง/ลดรายวิชาต่างๆ หรือปรับเปลี่ยนเนื้อหาวิชาอื่นๆ หรือเพิ่มเติมกิจกรรมที่เหมาะสมอย่างทันการณ

ส่วนการทบทวนใหญ่คือ การพิจารณาทบทวนหลักการ ปรัชญา และองค์ประกอบของหลักสูตรทั้งหมด โดยมีกำหนดเวลาที่แน่นอน ทั้งนี้ไม่ควรเกินระยะเวลาการศึกษาที่กำหนดไว้สำหรับนักศึกษาแต่ละรุ่น (เช่น ทุกๆ 4 ปี สำหรับระดับปริญญาตรี และทุกๆ 2 ปีสำหรับบัณฑิตศึกษา) ซึ่งจะสอดคล้องกับข้อมูลย้อนกลับที่จะได้รับการทบทวนย่อยของนักศึกษารุ่นหนึ่งพอดี อนึ่ง ผลลัพธ์ของการทบทวนใหญ่มิได้จำเป็นจะต้องลงเอยด้วยการปรับปรุงหลักสูตรทั้งหมดไปเสียทุกครั้ง เพราะการทบทวนอาจช่วยยืนยันความเหมาะสมของหลักสูตรที่มีอยู่ และได้แนวทางในการปรับปรุงในเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละรายวิชา (และโดยภาพรวม) หรือการเพิ่ม/ลดรายวิชาบางวิชาก็เป็นได้

ข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการทบทวนและการปรับปรุงหลักสูตร โดยเฉพาะในการทบทวนใหญ่ หรือการปรับปรุงหลักสูตรทั้งกระบวนการ ควรมีการศึกษาสนับสนุนที่เพียงพอ ทั้งการศึกษาแบบกว้าง (หมายถึงรวมถึงการระดมความคิดเห็นจากฝ่ายต่างๆ ในลักษณะที่ทำกันอยู่) และการศึกษาแบบเจาะลึกถึงระดับปรัชญาและฐานคติทางวัฒนธรรมในการศึกษา การติดตามพัฒนาการล่าสุดของสังคมการเกษตรและการศึกษาที่เกี่ยวข้อง กระบวนการเรียนรู้แบบใหม่ที่สามารถนำมาใช้ได้ในวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร และการพัฒนาข้อเสนอแนะของฝ่ายต่างๆ ให้พัฒนาขึ้นมาเป็นรูปธรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการทุกฝ่าย โดยเฉพาะคณาจารย์เอง ได้มีโอกาสเรียนรู้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น และมีข้อมูลต่างๆ สำหรับการพัฒนาความคิดอย่างเพียงพอ ชัดเจน และเท่าเทียมกันมากขึ้นในกระบวนการปรับปรุงหลักสูตร และขจัดมายาคติที่มีอยู่ พร้อมๆ กับการหาแนวทางในการยกระดับวิชาการและกระบวนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับความเป็นจริงที่มีอยู่มากขึ้น

กระบวนการปรับปรุงหลักสูตร หรือการทบทวนตนเองทั้งแบบย่อยและใหญ่ควรได้รับความสำคัญที่ชัดเจนจากภาควิชาฯ มหาวิทยาลัย และคณาจารย์ กระบวนการพัฒนาข้อมูลที่น่ามาใช้ในการทบทวนและปรับปรุงหลักสูตรข้างต้นควรถือเป็นผลงานทางวิชาการลักษณะหนึ่งของผู้จัดทำด้วย ไม่ว่าจะเป็นผลงานในการทบทวนสถานะความรู้และสถานการณ์ในสังคมในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการนำเอาฐานคิดในการพัฒนาการเกษตรของฝ่ายต่างๆ มาเป็นกรอบความคิด ทฤษฎี และแบบจำลองในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ใหม่ๆ (ทั้งสำหรับนักศึกษา เกษตรกร และอื่นๆ) และในการวิจัยเชิงสถาบันเพื่อพัฒนาระบบสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมด้วย ทั้งนี้ ผู้จัดทำอาจเป็นบุคลากรที่เหมาะสม ทั้งภายในหรือภายนอกภาควิชาฯ หรือสถาบันก็ได้ นอกจากนี้ สถาบันควรมีการกำหนดงบประมาณสำหรับการลงทุนส่วนนี้ให้ชัดเจน (เช่น ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 2 ของรายรับทั้งหมดของภาควิชาฯ เป็นต้น) เพราะถือเป็นการวิจัยและพัฒนาที่มีส่วนสำคัญยิ่งในการปรับปรุงกระบวนการและผลผลิตขององค์กรตนเอง

สำหรับข้อเสนอแนะต่อองค์ประกอบของหลักสูตรเศรษฐศาสตร์เกษตรที่ควรจะเป็น ผู้วิจัยเองก็มีความเห็นยืนยันตามที่ได้เสนอมาเบื้องต้น กล่าวคือ องค์ประกอบของหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรเอง (หมายถึงไม่รวมสัดส่วนวิชาพื้นฐานที่กำหนดโดยมหาวิทยาลัย) ควรแบ่งออกเป็น 4 ส่วนย่อยได้แก่

(1) **การศึกษากรอบความคิดโดยรวม และมิติเชิงคุณค่าในการศึกษาสังคมและเศรษฐกิจการเกษตร** เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ของตัวแปร ผู้เกี่ยวข้องต่างๆ และมิติเชิงคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับสังคมและเศรษฐกิจการเกษตร ก่อนที่จะเข้าสู่การศึกษาทฤษฎี (ซึ่งเป็นการเลือกตัวแปรบางส่วนของกรอบความคิดมาอธิบาย เพื่อบรรลุเป้าหมายเชิงคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่ง) โดยการศึกษาส่วนนี้ควรเน้นสำหรับชั้นปีที่ 1 และ 2 (และบางส่วนสำหรับชั้นปีที่ 3) การพัฒนาวิชาที่เกี่ยวข้องในส่วนนี้อาจประกอบด้วยรายวิชาต่างๆ เช่น นิเวศวัฒนธรรมในสังคมการเกษตร โครงสร้างทางสถาบันในสังคมการเกษตร กระบวนการนโยบายและการบริหารภาคการเกษตร จิตสำนึกทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การพัฒนากับสังคมการเกษตร (หรือชนบทกับการพัฒนา) เป็นต้น ทั้งนี้ สิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญคือ ความเข้าใจของผู้สอนว่า การสอนส่วนนี้ต้องการช่วยให้ นักศึกษาเข้าใจในมิติเชิงคุณค่าและกรอบความคิดโดยรวม ที่สามารถใช้ในการพิจารณาความเหมาะสมและความจำกัดของทฤษฎีต่างๆ ต่อไป ดังนั้นการเรียนการสอนในส่วนนี้จึงมิใช่เป็นการให้ข้อมูลหรือหลักการตามทฤษฎีใดๆ แต่ผู้สอนจะต้องกระตุ้นให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ ผ่านประสบการณ์จริงในสังคม ความคิดเห็นของตนเอง และการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นๆ (รวมถึงผู้สอน) จนได้เป็นข้อสรุปที่ชัดเจนในใจของผู้เรียน และเชื่อมโยงกับประเด็นต่างๆ ในสังคมและเศรษฐกิจการเกษตรได้ (ซึ่งในกรณีวิชาพื้นฐาน ผู้สอนจากสาขาอื่นๆ อาจมิได้ให้ความสำคัญในจุดนี้) หากผู้สอนละเลยความเข้าใจส่วนนี้ และยังคงสอนในรูปแบบเดิม ข้อเสนอแนะนี้คงไม่เกิดประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น

(2) **การศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเศรษฐศาสตร์เกษตร** ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบหลักของหลักสูตรปัจจุบันอยู่แล้ว การปรับปรุงที่ควรจะมีในส่วนนี้ประกอบด้วย 3 ส่วนด้วยกันคือ

- การเพิ่มมิติมุมมองที่หลากหลายของทฤษฎีต่างๆ ที่ใช้ในการอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจในสังคมการเกษตรเข้าไปด้วย เพื่อให้ นักศึกษาสามารถเรียนรู้ เติบโต และปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสม เช่น หากเรียนเรื่องเศรษฐศาสตร์การผลิต นักศึกษาก็

ควรได้เรียนทั้งทฤษฎีการผลิตเพื่อให้ได้กำไรสูงสุดในระยะสั้นและระยะยาว ทฤษฎีการผลิตที่เน้นความมั่นคงและความยั่งยืนของผลผลิตและทรัพยากร (รวมถึงเกษตรทฤษฎีใหม่ด้วย)

- การเพิ่มรายวิชาทางทฤษฎีที่มีใช้การแบ่งตามกิจกรรม (เช่น การผลิต การตลาด และ ธนกิจการเกษตร) เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการประยุกต์ใช้ในสังคมการเกษตร หรือวิชาเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยความร่วมมือและกรอบสถาบันทางสังคม เป็นต้น ซึ่งสามารถช่วยให้นักศึกษาประยุกต์และประสานความเข้าใจในทฤษฎีที่แบ่งตามกิจกรรม แต่ละส่วนเข้าด้วยกันได้ เช่นเดียวกับวิชาเศรษฐศาสตร์จุลภาค และมหภาค โดยสามารถพัฒนาเป็นวิชาเลือกสำหรับนักศึกษา
- การเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาการรอบความคิดและมิติเชิงคุณค่า (ส่วนย่อยที่ 1) กับวิชา แต่ละรายวิชาในส่วนนี้ ให้ชัดเจนเพียงพอที่นักศึกษาจะพิจารณาถึงความเหมาะสมและความจำกัดของทฤษฎีบทต่างๆ ได้ (เช่น จะต้องระบุว่า ตัวแปรใดที่ถือเป็นตัวแปรสำคัญ ในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีนี้ และตัวแปรใดที่มีถูกพิจารณาในตัวแปรดังกล่าว ซึ่งอาจมีความสำคัญเช่นกัน และการประยุกต์ใช้ทฤษฎีดังกล่าวได้เน้นมิติเชิงคุณค่าในสังคมใดเป็นพิเศษ และได้ละเลยมิติเชิงคุณค่าใดไปบ้าง)

(3) **การศึกษาเครื่องมือในการวิเคราะห์และแบบจำลองต่างๆ** ซึ่งในการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์เกษตรได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เชิงปริมาณมากอยู่แล้ว (แต่อาจต้องเพิ่มเรื่องการประยุกต์ใช้กับการรอบความคิดและทฤษฎีใหม่ๆ เช่น การวิเคราะห์เครือข่าย การสร้างแบบจำลองสถานการณ์สมมติ เป็นต้น) ดังนั้น องค์ประกอบที่ควรเพิ่มเติมในการเรียนรู้ส่วนนี้คือ การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ดัชนีการพัฒน และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต่างๆ เพราะเครื่องมือเหล่านี้ถือเป็นเครื่องมือการวิเคราะห์ที่กำลังมีบทบาทมากขึ้น ทั้ง (ก) ในการเรียนรู้พฤติกรรมทางเศรษฐกิจในสังคมการเกษตร ซึ่งมีความหลากหลายและมีจำเพาะเจาะจงในเชิงบริบทและกระบวนการอยู่สูงมาก และ (ข) ในการปรับปรุงองค์กรต่างๆ ทั้งในชุมชนชนบท และองค์กรภาคธุรกิจ นอกจากนี้ ในปัจจุบัน ยังมีเอกสารและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือเหล่านี้มากมาย เช่น การประชาสัมพันธ์การทำแผนชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น การเพิ่มเติมนักศึกษาในส่วนนี้นอกจากจะมีส่วนช่วยให้นักศึกษามีเครื่องมือในการเรียนรู้สังคมด้วยความลุ่มลึกมากขึ้นแล้ว ยังถือเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับนักศึกษาในการเป็นผู้ปฏิบัติการจริงในองค์กรและสังคมอีกด้วย

(4) **การศึกษาการประยุกต์ใช้ในองค์กรหรือบริบทเฉพาะ** ซึ่งถือเป็นส่วนเพิ่มเติมขึ้นมา เพื่อให้ให้นักศึกษาสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เรียนมา เข้ากับการทำงานในองค์กรหรือบริบทที่นักศึกษามีความสนใจเป็นการเฉพาะ หรือเท่ากับเป็นการสรุปและเตรียมความพร้อมอีกขั้นหนึ่งตามเป้าหมายในชีวิตของนักศึกษาแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม เช่น การจัดการธุรกิจการเกษตรขนาดย่อม การประยุกต์ใช้วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรกับการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การประยุกต์ใช้วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในการทำงานร่วมกับชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ การกำหนดรายวิชาเหล่านี้ควรมีความยืดหยุ่นให้สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์และความต้องการ (เช่น เป็นรายวิชาเลือก เป็นต้น) นอกจากนั้น ควรใช้โอกาสนี้พัฒนารูปแบบการเรียนรู้แบบใหม่ เช่น การ

เปิดเป็นหลักสูตรการฝึกอบรมและปฏิบัติการร่วมระหว่างผู้ปฏิบัติการจริง (เช่น นักธุรกิจ SMEs อบต. หรืออาสาสมัครงานพัฒนา) กับนักศึกษา และมีการเทียบกลับมาเป็นหน่วยกิต หรือภาควิชา ในมหาวิทยาลัยต่างๆ อาจพัฒนารายวิชาเฉพาะสำหรับแต่ละภูมิภาคหรือแต่ละท้องถิ่นขึ้นในช่วงการเรียนภาคฤดูร้อน (เช่น ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อาจเปิดวิชานิเวศวัฒนธรรมการเกษตร และเศรษฐศาสตร์การเกษตรในพื้นที่สูง หรือมหาวิทยาลัยขอนแก่นอาจเปิดวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรกับการพัฒนาชนบท เป็นต้น) และเปิดรับนักศึกษาแลกเปลี่ยนจากภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร ในมหาวิทยาลัยอื่นๆ เป็นต้น

7) การสร้างกระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารข่าวสารทางเลือกสำหรับผู้เรียน กล่าวคือ แทนที่แนวทางการแก้ไขหรือรู้เท่าทันมายาคติที่เกิดขึ้นในการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรจะเน้นไปที่ผู้ส่งสารหรือผู้สอน และตัวสารหรือเนื้อหาวิชาเป็นหลัก ดังที่ได้นำเสนอมาในการดำเนินการ 6 ด้านแรก การช่วยให้ผู้รับสารหรือผู้เรียนสามารถเท่าทันกับมายาคติที่แฝงมาในตัวสารก็เป็นสิ่งที่สำคัญมากเช่นกัน เพราะการถ่ายทอดคติทางวัฒนธรรมที่แฝงมาในมายาคติต่างๆ จะเกิดขึ้นได้โดยสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อผู้รับสารยอมรับสารและคติทางวัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังตัวสารเหล่านั้น เข้ามาเป็นความคิดและความเชื่อของตนเอง และมีผลในการกำหนดพฤติกรรม และทัศนคติของตนเอง รวมถึงการสื่อสารคติทางวัฒนธรรมกับผู้อื่นต่อไป

การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาเศรษฐศาสตร์ในประเทศฝรั่งเศส และประเทศอื่นๆ ทั่วโลกเป็นตัวอย่างที่ดีของการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารข่าวสารทางเลือกสำหรับผู้เรียน อันเป็นผลให้เกิดข้อเสนอในการปรับปรุงการศึกษาศาสตร์อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ทั้งในประเทศฝรั่งเศสและประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวดังกล่าวคือ ขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาในครั้งนี้มิได้ตั้งหลักจากฐานความคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองที่ขัดแย้งกันชัดเจน เหมือนที่เคยเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 30 ปีก่อน แต่มาจากความไม่พอใจอันเนื่องจาก “ความไม่เปิดกว้างในทางวิชาการ” ถึงแม้ว่างานวิจัยครั้งนี้จะไม่สามารถทดสอบสมมติฐานหรือวิเคราะห์ข้อสังเกตนี้ได้ เนื่องจากอยู่นอกขอบเขตที่จะทำได้ แต่ข้อสังเกตนี้ก็อาจเป็นแง่คิดที่ดีสำหรับการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารทางเลือกสำหรับนักศึกษาในประเทศไทยด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมการเรียนการสอน และสถานการณ์ของขบวนการนักศึกษาในสังคมไทยก็ย่อมแตกต่างไปจากประเทศฝรั่งเศสและประเทศอื่นๆ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารข่าวสารทางเลือกสำหรับนักศึกษาในประเทศไทยจึงจำเป็นต้องปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทในสังคมไทย นำเสียดายที่การศึกษาและความพยายามในด้านนี้มีแนวโน้มลดน้อยลงในสังคมไทย แม้กระทั่งในหมู่ของขบวนการนักศึกษาหรือกิจกรรมของนักศึกษาเองก็ตาม

เนื่องจากความจำกัดของประสบการณ์และบทเรียนในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารข่าวสารทางเลือกสำหรับนักศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเสนอประเด็นรูปธรรม 4 ประเด็นที่อาจถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารข่าวสารทางเลือกสำหรับนักศึกษาเศรษฐศาสตร์เกษตร ได้แก่

(1) **การศึกษาจากสถานการณ์และพื้นที่จริง** ถือเป็นขั้นตอนเริ่มต้นที่สำคัญในการช่วยนักศึกษาเห็นถึงความเป็นจริงอีกด้านหนึ่ง ซึ่งอาจไม่พบในบทเรียนหรือการศึกษา หรือถูกตีความไปอีกด้านหนึ่ง เพราะผู้เรียนสามารถเทียบเคียงได้จากประสบการณ์จริง (แม้ว่าเป็นประสบการณ์โดยอ้อมก็ตาม) ดังนั้นการจัดการศึกษาจากสถานการณ์และพื้นที่จริงจึงถือเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญมากในการเท่าทันมายาคติที่มีอยู่ในการศึกษา ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวอาจทำได้ทั้งในลักษณะกิจกรรมกิจ (เช่น การดูงาน การออกค่ายอาสา) กิจกรรมต่อเนื่อง (เช่น การดูงานหลายครั้ง หรือมีกิจกรรมอื่นๆ ต่อ) และกิจกรรมที่เน้นปฏิบัติการจริงมากขึ้น (เช่น การฝึกงาน หรือการทำโครงการ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จริงมากขึ้น) โดยผู้เรียนจะเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้จัดการศึกษามากขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมดังกล่าวในปัจจุบันยังอาจจำเป็นต้องได้รับการหนุนช่วยจากผู้สอน และวิทยากรในองค์กรและพื้นที่ต่างๆ เพื่อแนะนำสถานการณ์และพื้นที่และบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

(2) **การเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ของนักศึกษา** ปัจจัยที่สำคัญมาก (หรืออาจจะสำคัญที่สุด) สำหรับการแสวงหาความรู้หรือการเรียนรู้ที่แตกต่างจากที่ป้อนมาจากระบบหลักคือ “เพื่อนร่วมทาง” และ “เวทีแลกเปลี่ยน” ความคิด การสร้าง “เวทีแลกเปลี่ยน” ความคิดจะช่วยให้เกิด “เพื่อนร่วมทาง” ที่ดี โดยที่ “เพื่อนร่วมทาง” ที่ดี จะช่วยในการสร้างและผลักดัน “เวทีแลกเปลี่ยนทางความคิด” ขึ้นมา นำเสียดายที่ในหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา กลุ่มเพื่อนร่วมทาง (เช่น กลุ่มต้นกล้าเพื่อการศึกษา เศรษฐศาสตร์ทางเลือก ม.เกษตรศาสตร์ หรือกลุ่มวัชพืช ม. ธรรมศาสตร์) และเวทีแลกเปลี่ยนความคิดต่างๆ ได้ลดน้อยลงตามลำดับ (โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับกิจกรรมเชิงนันทนาการ) จนแทบไม่มีกระบวนการเรียนรู้และสื่อทางเลือกเหลืออยู่มากนัก การขบคิดในมิติเรื่อง “เพื่อนร่วมทาง” และ “เวทีการแลกเปลี่ยน” จำเป็นต้องพิจารณามิติเชิงวัฒนธรรมการเรียนการสอนประกอบด้วย (ดังเช่น เห็นได้ว่า นักศึกษาอาจไม่ได้เห็นว่าวิชาสัมมนาเป็นเวทีแลกเปลี่ยนความคิดของตนเอง เพราะกระบวนการถูกกำหนดจากอาจารย์ผู้สอน) เวทีแลกเปลี่ยนที่เหมาะสมกับยุคสมัยจึงอาจต้องปรับเปลี่ยนเป็นเวทีอินเทอร์เน็ตซึ่งใช้ภาษาของนักศึกษาเป็นหลักด้วย หรืออาจจำเป็นต้องปรับรูปแบบเวทีอภิปราย หรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ให้เหมาะสมกับ “ลีลาชีวิต” ของนักศึกษา รวมถึงการให้ความสำคัญกับผลพลอยได้ที่จะเกิดขึ้นเช่น การนำไปสู่การรู้จักเพื่อนใหม่ และทักษะใหม่ๆ ในการทำงานด้วย ความเข้าใจเบื้องต้นที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การทำงานในส่วนนี้จะคล้ายกับการทดลอง ซึ่งจะได้ข้อสรุปเปลี่ยนไปเรื่อยตามยุคสมัยและตัวนักศึกษาที่เปลี่ยนไป ผู้ที่สนใจจะเข้ามาดำเนินการจึงไม่ควรคาดหวังผลลัพธ์แบบตายตัว เพราะอาจมีผลให้เสียกำลังใจในการทำงานต่อไปได้ (และมักกล่าวโทษว่า นักศึกษา “รุ่นใหม่” ไม่สนใจกับเวทีการเรียนรู้อีกแล้ว โดยอาจมีได้ตั้งคำถามถึง “รุ่น” ของกิจกรรมที่ใช้ในเวที หรือ ความสอดคล้องกับยุคสมัยและลีลาชีวิตของนักศึกษา “รุ่นใหม่”)

(3) **วัฒนธรรมการเรียนการสอนในระบบการศึกษา** เป็นปัจจัยเสริมหนุนให้นักศึกษาเร่งค้นหาหรือพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของตนเอง โดยเฉพาะหากผู้สอนและเนื้อหาการสอนช่วยส่งเสริมให้นักศึกษาสามารถปรับข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ที่ตนได้รับ มาเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในวิชาต่างๆ ในหลักสูตร เช่น การเปิดโอกาสและการให้ความเคารพกับความคิดเห็นของนักศึกษาในการเห็นแย้งหรือสนับสนุนกับทฤษฎีบทต่างๆ ที่มี การนำเสนอและอภิปรายกันในห้องเรียน โดยเทียบเคียงกับสถานการณ์ที่นักศึกษาได้เรียนรู้มา หรือการเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ใช้ประสบการณ์และความคิดเห็นของตนในการพัฒนาโครงการต่างๆ เป็นต้น ใน

ทางตรงกันข้าม หากวัฒนธรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนเป็นไปในลักษณะการถ่ายทอดทางเดียว นักศึกษาก็จะขาดแรงจูงใจในการแสวงหาการเรียนรู้ด้วยตนเอง

(4) **การเชื่อมต่อสู่การปฏิบัติการในสังคมจริง** นอกเหนือจากการเชื่อมโยงกับการศึกษาในห้องเรียนแล้ว การเชื่อมโยงเข้ากับสังคมจริงก็มีส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจและแรงจูงใจให้กับนักศึกษาเช่นกัน เช่น นักศึกษาอาจมีแรงบันดาลใจในการแสวงหาการเรียนรู้ มาจากการต้องการทำหน้าที่สมาชิกอบต. ของตนเอง หรือต้องการเป็นนักวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ เป็นต้น ซึ่งการเชื่อมโยงเข้าสู่การปฏิบัติการในสังคมจริง นอกจากจะดำเนินการในการศึกษาดูงานการณและพื้นที่จริง และการพัฒนารายวิชาที่เน้นการประยุกต์ใช้ในบริบทเฉพาะที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว ยังหมายรวมถึง การเพิ่มโอกาสสำหรับนักศึกษาในการใช้ประสบการณ์ดังกล่าว เพื่อการทำงาน หรือการศึกษาต่อในอนาคตด้วย ทั้งนี้ ปัจจุบัน โอกาสในการทำงานและศึกษาต่อต่างๆ เริ่มเปิดกว้าง และต้องการผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถนอกเหนือจากวิชาที่เรียนมากขึ้น ดังนั้น ภาควิชาฯ ผู้สอน องค์กรต่างๆ รวมถึงเครือข่ายของผู้เรียนเอง จึงควรใช้โอกาสนี้สื่อสารและเชื่อมต่อข้อมูลต่างๆ เพื่อกระตุ้นและเสริมหนุนให้นักศึกษาเห็นถึงทางเลือกและอนาคตในการทำงาน และการใช้ชีวิตที่กว้างขวางและลึกซึ้งมากขึ้น ตลอดจนความรู้ความเข้าใจต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานสำหรับการทำงานและการใช้ชีวิตดังกล่าว รูปแบบหนึ่งที่นักศึกษาให้ความสนใจคือ การจัดพูดคุยกับคนในอาชีพต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตและการทำงาน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

8) **การพัฒนาช่องทางการสื่อสาร** สำหรับผู้ต้องการพัฒนารอบการวิเคราะห์ ทฤษฎีทางเลือก และกระบวนการเรียนการสอนทางเศรษฐศาสตร์เกษตร เพื่อช่วยสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่แนวคิดและวิธีการใหม่ๆ ให้เป็นที่รับทราบและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ ได้โดยทั่วกัน เช่นเดียวกับขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องเศรษฐศาสตร์ทางเลือกในต่างประเทศ โดยช่องทางที่เหมาะสมที่สุดควรจะเป็นการสร้างเว็บไซต์ที่มีหน่วยงานหรือผู้ที่ปรับปรุงเพิ่มข้อมูล การวิเคราะห์ และประสบการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในและต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยอำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนและผู้สอนด้วย

ในทางปฏิบัติ คณะผู้วิจัยเห็นว่า การเริ่มต้นอาจเริ่มจากการนำผลงานวิจัย และบทเรียนที่พัฒนาขึ้นในครั้งนี้ (รวมถึงบทความย่อที่อาจเขียนเพิ่มเติม) ไปเสนอตามเว็บไซต์ที่มีอยู่เช่น เว็บไซต์ของสมาคมเศรษฐศาสตร์เกษตรแห่งประเทศไทยฯ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน วิทยาลัยวันศุกร์ สกว. หรือเว็บไซต์ของภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรต่างๆ เป็นต้น เพื่อทดสอบความสนใจเบื้องต้น ก่อนที่จะตัดสินใจสร้างเว็บไซต์ของตนเองขึ้นมา หรือแขวนไว้กับเว็บไซต์ใดเว็บไซต์หนึ่งที่มีความสนใจในเรื่องนี้ ซึ่งทั้งหมดนี้ คณะผู้วิจัยจะทำหน้าที่ประสานในเบื้องต้นตามกำลังร่างกาย แรงใจ และสติปัญญาที่มีอยู่

7.3 ปิดท้าย

เมื่อมาถึงย่อหน้าสุดท้ายผู้อ่านคงจะเห็นได้ว่า ผู้วิจัยมิได้มีสูตรสำเร็จในการลบล้างหรือขจัดมายาคติออกไปการศึกษาจากวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร เพราะผู้วิจัยเห็นว่าสูตรสำเร็จนั้นแหละคือ ที่มาสำคัญของมายาคติ ความสามารถในการรู้เท่าทันมายาคติจึงต้องขึ้นอยู่กับความมุ่งมั่นในการตั้งคำถาม การสังเกตและเปิดกว้างรับความเป็นจริง การเชื่อมโยงสรรพสิ่ง และการไม่หยุดนิ่งทางปัญญา ด้วยการพัฒนากรอบการวิเคราะห์ ทฤษฎีบทต่างๆ และกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคมที่มีลักษณะเป็นพลวัตและมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การยึดติดกับทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นมาในบริบทที่มีที่มาแตกต่างจากบริบทที่กำลังศึกษา แล้วเกิดเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นโดยมีการสืบทอดความเชื่อดังกล่าวในลักษณะรุ่นต่อรุ่นคือที่มาที่สำคัญของมายาคติ การเริ่มศึกษาจากความเป็นจริงโดยตระหนักถึงพลวัตที่มีอยู่รวมทั้งความสลับซับซ้อนที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับการยอมรับความจำกัดในเบื้องต้นของผู้ศึกษาเป็นจุดเริ่มต้นที่จะช่วยให้มีโอกาสหลุดพ้นจากมายาคติได้

เอกสารอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2536. **เศรษฐศาสตร์สองกระแส**. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. 2538. “**ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์จากต่างประเทศกับการพัฒนาเศรษฐกิจไทย**” ใน **บทบาทของต่างประเทศในการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย**. สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ

นพพร ประชากุล. 2544. “**คำนำเสนอบทแปล**” ในวรรณพิมล อังคศิริสรพ. **มายาคติ**. แปลจาก Mythologies ของ Roland Barthes. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, กรุงเทพฯ

นภาพร อติวานิชยพงศ์. 2531. **พัฒนาการความคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน**. กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2544. **ตามรอยพระยุคลบาทสู่เศรษฐกิจพอเพียง: มิติใหม่ของการพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร**. หนังสือราชสุดีเฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (เศรษฐศาสตร์เกษตร)

โรล็องด์ บาร์ตส์. 2544. **มายาคติ** แปลโดยวรรณพิมล อังคศิริสรพ.โครงการสำนักพิมพ์คบไฟ, กรุงเทพฯ

วรรณพิมล อังคศิริสรพ. 2541. **สรณิพนธ์จากมายาคติ(Mythologies) ของโรล็องด์ บาร์ตส์: บทแปลและวิเคราะห์เชิงวาทศาสตร์**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการแปลภาษาฝรั่งเศส-ไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ

วิศิษฐ์ ณ ป้อมเพชร. 2545. “**บทวิเคราะห์ในพระองค์เจ้าดิถนพรรัตน์ กรมหมื่นสรรควิสิยนรบดี ดุษฎีบัณฑิตทางเศรษฐศาสตร์องค์แรกของไทย**” นิตยสาร **ศิลปวัฒนธรรม** 22 (9)

วิลส์ ไรต์. 2540 “**ดาบอัยกับโครงสร้าง**” (Six Guns and Society) แปลโดย ประชา สุวิธานนท์. ใน **แล่นเรือเถื่อน**. สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ

สมพร อิศวิลานนท์. 2543. “**การสำรวจสถานะความรู้และแนวทางการวิจัยด้านเศรษฐศาสตร์เกษตร**”. **วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร** 19 (2).

สุธรรม อารีกุล. 2538. “**ความรู้เกษตรศาสตร์จากต่างประเทศกับการพัฒนาการเกษตรไทย**” ใน **บทบาทของต่างประเทศในการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ

อนุสรณ์ อุณโณ. 2546. **ขบวนการเคลื่อนไหวด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทย: สถานภาพงานเขียนเกษตรกรรมยั่งยืน. มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย),นนทบุรี**

เอกสารภาษาอังกฤษ

American Heritage. Dictionary of English, forth Edition.2000

Becker , W. and Watts,M. 1998. *“Teaching Economics: What was, is, and Could be”* in W.E. Becker and M. Watts (eds) **Teaching Economics to Undergraduates: Alternatives to Chalk and Talk.** Edward Elgar, Cheltenham, UK.

Costanza, R., et al. 1997. **An Introduction to Ecological Economics.** International Society for Ecological Economics and St. Lucies Press, Folrida USA.

Ellis, F. 1993. **Peasant Economics: Farm Households and Agrarian Development** (the 2nd edition) Cambridge University Press, Cambridge UK

Frey, B. 2001. **Inspiring Economics: Human Motivation in Political Economy.** Edward Elgar, Cheltenham, UK.

Fullbrook, E. 2003. **The Crisis in Economics, The Post-Autistic Economics Movement: the first 600 days.** Routledge, London and New York.

Hahnel, R. 2002. **The ABCs of Political Economy: A Modern Approach.** Pluto Press, London UK.

Hodgeson, G. 2001. *“How Did Economics Get Into Such a State”* in **Post-Autistic Economics Newsletter: Issue no. 8, July article 2.**

Maite Cabeza-Gutes. 1994. **"Class Structure and Choice of Technology in an Agrarian Economy"**. In John E. Roemer, ed. **Foundation of Analytical Marxist.** Cambridge University Press, Cambridge UK

Mayer, T. 1994.**Analytical Marxism.** Sage Publication Inc, California USA.

Ostrom, E. 1999. *“Institutional Rational Chocie: An Assessment of the Institutional Analysis and Development Framework”* in P. Sabatier (ed.) **Theories of Policy Process.** Westview Press, Oxford UK.

Sen, A. 1987. **On Ethics and Economics.** Blackwell Publishers, Oxford UK.

Soderbaum, P. 2000. **Ecological Economics: A Political Economics Approach to Environment and Development.** Earthscan Publications Ltd, London.

Stretton, H. 2000. *Economics: A New Introduction*. Pluto Press, London UK.

เว็บไซต์

<http://www.afit.cba.nau.edu>

http://www.btinternet.com/~pae_news/review/issue8.html

<http://www.ecologicaleconomics.org>

<http://mouv.eco.free.fr>

<http://www.orgs.bucknell.edu.edu/afee>

<http://www.paecon.net>

<http://www.rethinkingmarxism.org>

<http://www.schumacher.org.uk>

<http://www.schumachercollege.org>

<http://www.schumachersociety.org>

ภาคผนวก 1

การจัดกลุ่มสนทนากับ

พระไพศาล วิสาโล วัดป่ามหาวัน จ.ชัยภูมิ

วันที่ 5-7 เมษายน 2546

โครงการวิจัย “มายาคติและช่องว่างทางความรู้ของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรใน
ประเทศไทย : ปัจจัย ผลต่อเนื้อและทางออก

ผู้ร่วมเสวนาประกอบด้วย

- พระไพศาล วิสาโล
- อ.เดชรัตน์ สุขกำเนิด
- อ.สมบัติ เหล็กกุล
- นายศุภกาญจน์ นันทะวรการ
- นายศุภกิจ นันทะวรการ
- นายนาวิน โสภากูมิ
- นายจตุพร เทียรมา
- นางสาวอภิญญา บัวกล้า
- นางสาววัฒนาวดี คุ่มทองมาก

อ.เดชรัตน์ สุขกำเนิด กล่าวเกริ่นนำการเสวนา

โครงการวิจัยนี้เป็นโครงการวิจัยที่พยายามศึกษา “มายาคติ” ของการศึกษาศาสตร์เกษตรในประเทศไทย สาเหตุของการไม่ใช้ชื่อโครงการว่า “มิชฌาภิบาล” เนื่องจากยังไม่ได้ชี้ถูกชี้ผิดแต่พยายามจะบอก ว่าความจริงอาจจะเป็นอย่างนั้นหรือมีอะไรมากกว่าที่ได้สอน ซึ่งการที่ได้ระบุเป็นกลุ่มเศรษฐศาสตร์เกษตรก็ เพราะต้องการให้มีการตอบรับจากกลุ่มคนบางกลุ่มอย่างชัดเจน และเห็นว่าควรจะมีการปรับหลักสูตรหรือ เปลี่ยนการสอนในสอดคล้องกับสภาพสังคมจริง เพราะภาคการเกษตรรวมทั้งชนบทมีการเคลื่อนไหวและพัฒนาการมากกว่าส่วนอื่น ในการที่จะปรับฐานคิดเรื่องเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร โดยถ้าเริ่มจาก ตรงนี้จะทำให้มีวัตถุดิบของการเรียนรู้ของนักศึกษาได้จริง สำหรับ เศรษฐศาสตร์ด้านอื่น(เศรษฐศาสตร์ระหว่าง ประเทศ, เศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรมฯ) จะยากในการนำนักศึกษาเข้าไปเรียนรู้ ในระยะยาวกระบวนการศึกษา ในส่วนนี้จะเปลี่ยนไปได้ถ้ามีการปรับการสอนและมีกระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่อง

ผู้สอนวิชานี้โดยส่วนใหญ่รับรู้ถึงปัญหา แต่ไม่รู้ว่าจะเปลี่ยนอย่างไรหรือส่วนไหน โดยมีตำราเป็นส่วน ประกอบหลัก ทำให้มีการสอนแบบเดิม, ไม่มีการกล้าที่จะปฏิวัติ

จากผลการศึกษาจะเป็นสิ่ง(ชี้)นำไปในการเปลี่ยนแปลงได้ ปัจจุบันมีที่ ม.สงขลานครินทร์ มีวิชาเรื่องจิต สำนึกทางเศรษฐศาสตร์การเมืองและวัฒนธรรม เป็นวิชาบังคับทางเศรษฐศาสตร์เกษตร เน้นจิตสำนึกในเชิงคุณค่า ซึ่งมากกว่าจรรยาบรรณทางวิชาชีพ

งานวิจัยนี้หวังผลให้เกิดคำถามมากกว่าที่จะได้คำตอบ เน้นสัมภาษณ์ผู้สอน ผู้เขียน ผู้กำหนดนโยบาย โดยใช้ประสบการณ์(ไม่เน้นฐานคิดของตัวบุคคล) comment เกี่ยวกับการศึกษาเนื่องจากเน้นนำความรู้ที่ง่ายมาสอนหรือสอนตามตำรามากกว่าความเป็นจริง เช่น ตัวเกษตรกรในตำราจะแตกต่างจากความเป็นจริง

ในงานวิจัยนี้จะมีการพัฒนาเอกสารประกอบการเรียน ที่มีเนื้อหาเสนอแบบตามระบบนิเวศวัฒนธรรมที่มาจำกัดทางการผลิตว่ามีความต่างกันอย่างไร เกษตรกรไม่ได้เป็นแค่ผู้ผลิต และไม่ได้ถูกกำหนดด้วยราคาแต่ยังมีระบบนิเวศ มีวัฒนธรรม สายสัมพันธ์ทางสังคม และอำนาจ แต่การตัดสินใจของเกษตรกรเกิดบนผลประโยชน์ของตนเอง ผู้อื่น และผลประโยชน์ร่วมกัน แบ่งตามวิธีการผลิต/กำลังการผลิต โดยจะไม่มีภาระจำแนกแต่จะบอกว่ามีมากกว่า 1 โดยแบ่งเป็นระบบนิเวศ มีวัฒนธรรม สายสัมพันธ์ทางสังคม

ที่ผ่านมาความก้าวหน้าทางกระบวนการวิจัยในสังคมไทยไม่ได้ทำให้เกิดความก้าวหน้าทางกระบวนการสอนมากเท่าที่ควร เนื่องจากเวลาสอนก็ยังสอนตามตำรา อาจจะเนื่องจากการเตรียมการสอนน้อย เหมาะกับการวัดผล การใช้ทฤษฎีอธิบายกลุ่มคนได้ในแต่ละกลุ่มคนโดยใช้ทฤษฎี 1 ชุด การตีความทฤษฎีของแต่ละบุคคลไม่มีการนำเหตุและผลอีกแง่มาอธิบาย ใช้ความเชื่อและสมมติฐานเดิมที่มีอยู่แล้ว

อดัม สมิท เริ่มต้นวิชาเศรษฐศาสตร์จาก Moral philosophy เป็นปรัชญาทางศีลธรรมนำInvisible hand และการค้าเสรีเข้ามาใช้ แต่ยังขาด Moral philosophy ทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่ยังไม่ได้พูด บทบาทของรัฐถ้าทำการค้าเสรีจะต้องทำให้เกิด moral philosophy มากกว่าการกำหนดราคาเพื่อการแข่งขัน หลักวิชาเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยเรื่องของการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สุขของคนในสังคม ทำให้เกิดความต้องการที่หลากหลายใช้ทรัพยากรมาก กระทบกับทรัพยากร/ความสมดุลมากขึ้นซึ่งต้องทำให้เกิดความสมดุลเป็นไปในทางเดียวกัน บนพื้นฐานของ Moral philosophy ในสังคมไทยอาจจะหายไปตอนการตีความของคำว่า Social benefit (ประโยชน์ของสังคม) ช่วง หลัง ร.7 มีการพูดถึงการจัดสรรของทุกชนชั้นของการเท่าเทียม(สังคมนิยม) ซึ่งคำว่าต้นทุนของสังคมก็หายไปด้วย ทำให้เกิดขึ้นแต่ Private benefit ทำให้เกิดกระแสดูความเชื่อว่าเป็นประโยชน์ของสังคมเกิดจากการรวมความพอใจของคนในสังคม ซึ่งทำให้เกิดปัญหาเนื่องจากความพอใจของแต่ละคนไม่เท่ากัน ทำให้เป็นไหลไปตามเสียงส่วนใหญ่ ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์หลายอย่างในแง่ความคิดที่ไม่ได้เกี่ยวกับทางเศรษฐศาสตร์ แต่เกี่ยวพันกับแนวคิดในการพัฒนา แนวคิดทางการเมือง ทำให้ไม่รู้ว่าเศรษฐศาสตร์ในตอนนี้นั้นต่างกับเศรษฐศาสตร์ในตอนเริ่มต้นอย่างไร หรือที่ควรจะเป็นต่อไปอย่างไร ซึ่งแตกต่างจากที่อดัม สมิทได้คิดไว้

ในหนังสือเส้นโค้งแห่งความสุขได้กล่าวไว้ว่า “ความต้องการ นำไปสู่ความพอใจเกินกว่านั้นเป็นความฟุ่มเฟือย” แต่ในทางเศรษฐศาสตร์กลับบอกว่าความบริโภคมากขึ้นทำให้เกิดความพอใจมากขึ้นและเกิดขึ้นตลอดเวลา ทำให้วัดคุณภาพของความบริโภคและความพอใจได้ยาก

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐศาสตร์ให้รับกับศีลธรรมทางสังคมได้ โดยการเปลี่ยนแกนกราฟการบริโภคสินค้า 2 ชนิดให้เป็นแกนของการให้ และการรับ โดยมีทรัพยากรอย่างจำกัดเหมือนเดิม ทำอย่างไรจะให้เกิดการสมดุล

- การให้ทาน อาจถูกจำกัดทางทรัพยากร ให้ทานมาก จะทำให้ได้รับน้อย
- การให้ธรรม ความรู้ ไม่ถูกจำกัดด้านทรัพยากร แต่อาจถูกจำกัดด้านความเสียโอกาส/เวลา
- การให้อภัย ไม่ถูกจำกัดด้วยสิ่งไหน

พระไพศาล วิสาโล ให้ข้อคิดเห็นแลกเปลี่ยนกับคณะผู้วิจัย

เศรษฐศาสตร์ถูกแบ่งเป็น 2 แบบ

1. Commodity economy เกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น การนำเศรษฐกิจแบบตลาดเข้าสู่ชนบท การใช้นโยบายทางเศรษฐกิจทำให้ชุมชนเล็กพึ่งตัวเอง ทำการผลิตเพื่อขาย การเปลี่ยนโลกทัศน์จากต่างประเทศ ซึ่งในอดีตข้อกำหนดทางศาสนาทำให้ไม่สามารถทำการผลิตได้เต็มที่ซึ่งเป็นโลกทัศน์แบบจิตวิญญาณ ทำให้ศาสนาหรือความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลมาก ไม่ใช่ทางด้านเทคโนโลยีอย่างเดียว แต่ในปัจจุบันเศรษฐศาสตร์มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น ทำให้วิชาการเป็นอิสระจากศาสนาซึ่งสามารถค้นคว้าได้เพิ่มมากขึ้น ทำให้ทุกอย่างเป็นสินค้าได้ ทุกอย่างตีค่าเป็นตัวเงินได้ทุกอย่าง และเน้นปริมาณผลผลิตให้ได้มากที่สุด

เศรษฐกิจแบบเปิดทำให้ลดการเอื้อเฟื้อเกื้อกูล มีความเห็นแก่ตัวเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากถ้ามีเงินก็สามารถจ้าง/ซื้อได้ มีเงินเป็นใหญ่ ทำให้ในชนบทเปลี่ยนเป็นวัฒนธรรมการบริโภคเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากสิ่งของในตลาดมีเพิ่มมากขึ้น สินค้ามีความหลากหลายมากขึ้น ระบบตลาดทำให้คนเรามีความต้องการบริโภคมากขึ้น เพราะไม่ต้องผลิตเองให้ลำบาก สามารถแลกเปลี่ยนด้วยเงินได้ในตลาด แต่หากเราต้องผลิตสินค้าใช้เอง ความต้องการเราจะน้อยลง เช่น ถ้าเราต้องต่อเก้าอี้นั่งเองก็รู้สึกว่าการนั่งพื้นก็สบายดีแล้ว การใช้เงินซื้อทำให้เกิดการง่ายที่จะบริโภคส่งผลให้ต้องหาเงินเพิ่มขึ้นมากขึ้น

เกิดจากปัจจัยภายในด้วย คือ การนิยมเสพ/บริโภค การที่คนเราได้รับการบริโภคได้ง่ายคาดว่า เกิดจากเดิมคนเราเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้ประสบความสำเร็จ มีอำนาจช่วยดลบันดาลให้ได้ ทำให้เมื่อสังคมเข้าสู่ยุคการค้าขาย ผู้คนก็เปลี่ยนเป็นการบริโภคนิยมมากขึ้น เข้ากัน/สอดคล้องกับความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนเราหวังว่าการบริโภคจะตอบสนองด้านจิตใจ จิตวิญญาณ เพิ่มขึ้น และการที่คนเราคิดว่าตัวตนของเราไม่มีอยู่จริง ตัวตนเป็นสิ่งสมมติ เนื่องจากคนคิดว่าพวกเขามีชีวิตที่ว่างเปล่า ขาดสิ่งยึดเหนี่ยว ทำให้คิดว่าวัตถุสามารถทดแทนได้ การบริโภคนิยมทำให้คนคิดว่าเรามีตัวตน อัตลักษณ์การบริโภคมีการเปลี่ยนแปลงได้เรื่อยๆ เช่น การใช้เงินซื้อสิ่งที่มีอัตลักษณ์ในสังคมมาใช้ก็จะมีอัตลักษณ์นั้นแล้ว(การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม)

ในศัพท์ทางพุทธศาสนา คำว่า อริยฐาน ทัวไปเข้าใจว่า วอนขอ จริงๆ ตามหลักพระพุทธศาสนาคือ ตั้งใจมั่น หรือคำว่า สบาย มาจากคำว่าสัปปายะ ปัจจัยที่เอื้อให้ง่ายต่อการปฏิบัติธรรมด้านอาหาร ด้านที่พัก ทัวๆ ไปเข้าใจว่าเพลิดเพลิน ซึ่งผิดจากความหมายจริงอย่างมาก

Commodity economy จริงๆมีความยากอยู่ในความง่าย อาจอยู่ที่อัตลักษณ์ ง่ายที่จะซื้อแต่ลืมคิดไปว่าเงินที่ซื้อหามาได้อย่างไรหรือใช้อะไร

2. Give economy เป็นเรื่องของการให้ ไม่ใช่เป็นผู้รับ/การซื้อ ทุกวันนี้การจัดสรรทรัพยากรเป็นการให้เปล่า เช่น การให้อาหารของพ่อแม่กับลูก การลงแขก ก็จะทำให้การมุ่งประโยชน์ส่วนตัวไม่จริง

ชาวไชยา(ภาคใต้)เวลาทำนา ได้พูดไว้ว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” ซึ่งการทำนาเป็นการทำทาน

จากบทความในหนังสือพิมพ์มติชนสุดสัปดาห์ เรื่องสินค้ากับอาหาร ได้กล่าวว่า “อาหารเป็นทาน อาหารได้จากธรรมชาติ ดังนั้นต้องให้ผู้อื่นต่อ ถ้ามีใครมาขอต้องให้ อะไรก็ได้ฟรีต้องให้ฟรี”

ในอดีตการให้ทานเป็นสิ่งจำเป็นเมื่อจะมีการเปลี่ยนสถานะ เช่น การบวช การแต่งงาน ฯลฯ และเป็นการพัฒนาสาธารณะธรรมได้ด้วย ไม่ใช่การเอาเข้าตัวจึงจะเป็นการเปลี่ยนสถานะ เช่น การใส่เสื้อผ้ามียี่ห้อจะทำให้ตนเองมีตัวตน เป็นต้น

แต่ปัจจุบันนี้ได้มีการเปลี่ยนเป็น Commodity economy เป็นส่วนใหญ่ เช่น พ่อแม่ก็ซื้อมือถือให้ลูกทั้งๆ ที่ไม่จำเป็น หรือถ้าต้องการมีความรู้ก็ต้องหาซื้อ การที่พระไปสวดหรือเป็นวิทยากรไปบรรยายก็กลายเป็นการแลกเปลี่ยนฯ ทั้งๆ ที่ในอดีตไม่จำเป็นต้องซื้อหา 70% เป็น Give economy ซึ่งมีสัดส่วนที่มากกว่า Commodity economy

การเปลี่ยนแปลงของ Give economy

1. นวัตกรรมเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งความเชื่อ สินค้า ธรรมชาติ เช่นความก้าวหน้าทางการเกษตร (พันธุ์ข้าว) เกิดจากการที่นวัตกรรมใหม่ๆ
2. การหือซื้อสินค้า ความหลากหลายจากการผลิต มีคนมาตอบสนองให้แก่อุปสงค์บริโภคก็จะทำการผลิตนอกฤดู
3. การพัฒนาของสื่อกลาง เช่น เงิน กิจกรรมต่างๆ เกิดการขอปัจจัยการผลิตล่วงหน้า
4. ความเสื่อมถอยของศาสนา วัฒนธรรมท้องถิ่น ความรู้ขั้นพื้นฐาน การไหว้พระแม่โพสพ และพระแม่คงคา หายไป เนื่องจากแรงที่อยากจะทำอยากจะทำเปลี่ยน

การซื้อขายทำให้ขอบเขตของเวลาลดลง มีเงินก็สามารถซื้อบริโภคได้เลย ไม่มองอนาคตข้างหน้า เช่น การเก็บหน่อไม้ของคนในอดีตกับคนปัจจุบัน คนในอดีตจะคิดว่ายังงัยพุงนี้ก็ได้บริโภคจึงเก็บไปนิดหน่อยต่างกับคนในปัจจุบันที่คิดว่าเดี๋ยวคนมาที่หลังเก็บเอาไปหมด เนื่องจากคนในอดีตมีความไว้วางใจว่าเมื่อเอื้อเฟื้อไปก็จะได้สิ่งนั้นกลับตอบแทน

Give economy เป็น

1. ความไว้วางใจเฉพาะตัว
2. พันธะสัญญาเฉพาะหน้า

ในแนวคิดเศรษฐศาสตร์ประมง จะเห็นได้ชัดในเรื่องไม่มีความไว้วางใจ ต้องจับให้หมด โดยมีการสัมปทาน หรือการประมูล

การใช้สิทธิบัตร หรือ แปรนด์เนม

การใช้สิทธิบัตรหรือแปรนด์เนม ทำให้คนติดยึดกับสินค้า บางครั้งเมื่อสิทธิบัตรหมดอายุ แต่คนก็ยังใช้แปรนด์เนมนั้นอยู่ โดยเฉพาะยา และ โปรแกรมคอมพิวเตอร์ของไมโครซอฟ

ปัจจุบันพระเป็นอาชีพนึง ไม่ได้เป็นบุคคลสาธารณะเหมือนเดิม ในสังคมเมืองวัดเป็นของเจ้าอาวาส และมีการโตขึ้นมาก แต่ให้ชนบทวัดยังเป็นของชุมชน คนในสังคมเมืองจึงมองได้ว่าการทำบุญกับโรงเรียน โรงพยาบาลดีกว่า เป็นประโยชน์มากกว่า และเร็วกว่าทำบุญให้วัด

ความง่าย เช่น การบริโภคมาคัฟ เป็นการบริโภคที่ง่ายแต่ทำให้เกิด Social cost ในการกำจัดขยะ ซึ่งประหยัดเวลาได้แต่เสียเงินมากกว่าการต้มมาบ๊วยแบบซอง

ความสุนิยม ทำให้คนคิดว่ามีตัวตนมากขึ้น โดยไม่คิดถึงต้นทุนทางสังคม เช่น นักสะสม ซึ่งจะมีสังคมของกลุ่มคนและมีการซื้อขาย commodity ต่างๆ เพื่อให้มีตัวตนของตัวเองเพิ่มขึ้นนั่นเอง

มายาคติ ดู(เหมือน)ง่ายและลงตัว การใช้องค์ความรู้ที่ได้รับมาจากการเรียนรู้ของผู้สอนไม่สามารถปรับได้ เนื่องจากถ้าปรับอาจจะทำให้รู้สึกสูญเสียความมั่นใจ ซึ่งไม่เหมือนกับเกษตรกรที่มีความรู้แบบ learning by doing

เกษตรกรไม่ได้ถูกตัดสินด้วยตัวเองแต่ถูกตัดสินด้วย ราคาผลผลิต ราคาปัจจัย สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ดังนั้นเมื่อทำไปแล้วไม่ประสบความสำเร็จจึงต้องปรับ และเกษตรกรมีความจริงเป็นตัววัดมาตรฐาน ซึ่งต่างจากผู้สอนเนื่องจากตัวผู้สอนเป็นเจ้าของมาตรฐาน ไม่จำเป็นต้องปรับ

ฐานที่ควรจะต้องยึด

ต้องมองความจริงที่ไม่จำเป็นต้องมองปริมาณตัวเลข คุณสมบัติบางอย่างถูกลดคุณค่าลงด้วยเศรษฐศาสตร์ เช่น มิติทางจิตวิญญาณ จริยธรรม คุณค่า คุณค่าชีวิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้วัดเป็นปริมาณตัวเลขไม่ได้ ดังนั้นสิ่งที่เป็คุณค่าทางนามธรรมจึงถูกตัดทิ้งไป ในบางครั้งก็ทำให้สิ่งไม่มีมูลค่าเป็สิ่งมีมูลค่า ทำให้เคลื่อนออกจากเศรษฐศาสตร์วัตถุนิยมไม่ได้ Give economy ก็ะหายไป

ในทางพุทธศาสนา ความรัก ความเมตตา ยิ่งใช้มากยิ่งมีมาก แต่ในทางเศรษฐศาสตร์กลับมองตรงกันข้ามยิ่งใช้มากยิ่งจะหมด ซึ่งเกิดจากคำจำกัดความว่า ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัด

ประเด็นด้านปริมาณและคุณค่า การทอนส่วน ทำให้สาระบางส่วนหายไป ในส่วนแรกหายไปในแง่ไม่นับรวม ต่อมาหายไปในแง่ไม่มีอยู่จริง ต้องเปลี่ยนการมองไม่ให้มองในตัวเลขไปหมดทุกอย่าง

การเปลี่ยนเป็น commodity มีผลมาจากทั้ง วัฒนธรรม โลกทัศน์ การเมือง มาด้วยกัน ส่งผลให้การล่าอาณานิคมทางความรู้ ผลประโยชน์ ของทางตะวันตกทำให้เกษตรกรรับรูปแบบการผลิต เทคโนโลยีมาผลิตสินค้าแล้วนำไปขาย โดยขายได้ในราคาถูก

เศรษฐศาสตร์เชิงคุณค่า

เศรษฐศาสตร์เชิงคุณค่ามักไม่ได้ถูกนำมาตัดสินใจ เนื่องจากการตัดสินใจจะใช้ตัวเลขเป็นตัวตัดสิน โดยวัดในทางเศรษฐกิจ และในการคำนวณทางเศรษฐกิจก็จะทำมูลค่าทางจิตใจมาคำนวณด้วย ยินดีที่จะจ่าย/ยินดีที่จะรับ เช่นในกรณีเวนคืนที่ดิน

นำคุณค่าแปลงเป็นมูลค่า การประเมินคุณค่ามีความเหมาะสม หรือประเมินบนฐานของอะไร ในบางครั้งเมื่อมีการประเมินมูลค่าออกมามากกว่ารายได้ที่มี ก็มักจะถูกนักวิชาการหัวเราะทั้งๆที่สามารถเป็นไปได้

ปัจจุบันเศรษฐศาสตร์นำมูลค่ามาเป็นตัวตั้งแล้วนำคุณค่ามาเป็นตัวประกอบ

เศรษฐศาสตร์นิเวศ ระบบนิเวศมองแยกส่วนไม่ได้เป็นตัวตั้งแล้วนำเศรษฐศาสตร์มาจัดการรักษาฟื้นฟู คุ้มครองไว้ ซึ่งมีความคิดเชิงปริมาณแต่ถูกตัดสินใจไว้แล้วด้วยเชิงคุณค่า เช่นจะรักษาป่าไว้โดยใช้ต้นทุน/วิธีใด แต่ยังไม่ถึงในเชิงสังคม นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้เชื่อว่าไม่มีการทดแทนกันได้

เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ มีลักษณะคล้ายเศรษฐศาสตร์นิเวศ คือพระพุทธศาสนาเป็นต้นตอแล้วนำเศรษฐศาสตร์เป็นตัวจัดการ/จัดสรร

เศรษฐศาสตร์ทางเลือกน่าจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้ชีวิตที่ดีงาม โดยสามารถเป็นเครื่องมือให้กลุ่มคนเล็กๆ ใช้ปกป้องวิถีชีวิตและทรัพยากรได้ และต้องมีจุดหลักอื่นอีก ที่เศรษฐศาสตร์กระแสอื่นสามารถด้านกระแสหลักได้ใหม่

สิ่งที่ได้มากับสิ่งที่เสียไปมีมูลค่าไม่เท่ากัน ซึ่งต้องให้มูลค่ากับสิ่งที่เสียไปมากกว่าสิ่งที่ได้มา ประมาณ 2.5 เท่า(เศรษฐศาสตร์เชิงทดลอง) จะเรียกได้ว่า เศรษฐศาสตร์ความมั่นคง(ของชีวิต) ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นหลักให้คนเล็กๆ ในสังคมพึงได้

การตีความความมั่นคงเนื่องจากการอยู่ร่วมกันโดยสันติ จะเริ่มให้ค่ากับสิ่งที่เสียไปมากขึ้น

ความมั่นคงของกลุ่มคนเล็ก จะพึงธรรมชาติมากกว่าสังคมเมือง ดังนั้นเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงคนกลุ่มเล็กก็จะแย่งด้านความมั่นคงของรายได้ หรือความมั่นคงด้านอื่น ซึ่ง 2.5 เท่าก็ไม่สามารถนำมาทดแทนความมั่นคงได้ เช่น ชาวบ้านประสบชะตากรรมจากเขื่อนปากมูล และท่อแก๊สไทย-มาเลเซีย เป็นต้น

การที่มีเครื่องมืออื่นมารองรับร่วมกับเศรษฐศาสตร์ เพื่อให้มองได้ยาวๆ ไม่มองในแง่ปัจเจก ชีวิตที่ดีงามของคนหลายๆ คนทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันด้วยดีและมีความสุขในสังคม(เงื่อนไขของการอยู่ร่วมกันในสังคม)

ความคิดเชิงเดียว ความคิดเชิงซ้อน

เรื่องอื่นที่มีผลกับเศรษฐศาสตร์ หรือเศรษฐศาสตร์ที่มีผลกับเรื่องอื่น โดยการเตรียมนักเศรษฐศาสตร์ให้ยอมรับและใช้เครื่องมืออื่นร่วมกับเศรษฐศาสตร์ได้ หรือเลือกเศรษฐศาสตร์แบบไหนมาจัดการ

การศึกษา “มายาคติ” ของเศรษฐศาสตร์เกษตร คราวนี้มีประเด็นที่พิจารณา ดังนี้

ประเด็น Value Free

เศรษฐศาสตร์จะระบุไว้ว่า ทุกสิ่งไม่มีคุณค่า ทำให้ไม่มีการเถียงกันเรื่องคุณค่า ความคิดพื้นฐานของเศรษฐศาสตร์มี 4 คำ คือ Allocation resource, Distribution, Limited resource, scarcity และในทางเศรษฐศาสตร์จะไม่กล่าวถึงเป้าหมายแต่ในตัวเองมีเป้าหมายอยู่แล้ว

ในทางเศรษฐศาสตร์กล่าวไว้ว่ามีทางเลือกแต่ในความเป็นจริงกลับไม่มีทางเลือก เป็นการตัดสินใจเด็ดขาดเป็นไปในทางใดทางหนึ่งเท่านั้น

มายาคติการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร

1. มายาคติระดับปรัชญา

2. มายาคติระดับแนวคิด

3. มายาคติระดับการศึกษา ทำให้ละเลยความสัมพันธ์ในเชิงความร่วมมือและความขัดแย้ง เช่น การเอาเปรียบ การขัดแย้ง การขูดรีด เป็นต้น

ความหลากหลายของ school of thought และตัวผู้สอนว่ามีความสามารถในการแยก school of thought ได้

งานวิจัยน่าจะมีจุดเริ่มต้นเริ่มจาก situation แล้วพัฒนาขึ้นมาเป็นทฤษฎี เพื่อเตือนถึงการใช้ทฤษฎี

Game theory จะมองว่าทุกคนจะเห็นประโยชน์ส่วนตนก่อน แต่ในบางเวลาก็จะเห็นประโยชน์อื่นที่สำคัญกว่าและแต่ละคนก็จะตัดสินใจไม่เหมือนกัน จึงใช้ทฤษฎีเข้ามารองรับว่าถ้าสถานการณ์นี้เราตัดสินใจอย่างนี้ คนอื่นจะตัดสินใจอย่างไร เช่นการศึกษากรณีกลุ่มลัทธิจะสะสมทรัพย์ของพระสุบิน ที่จังหวัดตราด

Chicken game เป็นสถานการณ์ที่ต้องร่วมมือกันทั้ง 2 ฝ่าย แต่ก็เกิดความเสียเปรียบระหว่างของคนที่ร่วมมือก่อนและคนที่ต้องการใช้ประโยชน์ร่วม (Free rider) ต้องมีคนยอมและคนที่ยอมต้องเสียประโยชน์ คนจะยอมต้องได้รับข้อเสนอจากคนที่ได้ประโยชน์ เป็นเศรษฐศาสตร์เชิงสถาบัน เน้นการตั้งกฎให้อยู่ร่วมกัน

การที่มีการรวมกลุ่มกัน เช่น กลุ่มลัทธิจะสะสมทรัพย์ (พระสุบิน), กลุ่มธนาคารชีวิต (อุตะเภา) ได้มีการนำผลกำไรมาเป็นสวัสดิการ สามารถลดการถูกขูดรีด/การเป็นหนี้ในกรณีฉุกเฉินเช่นป่วย

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับเศรษฐศาสตร์

เป็นเรื่องทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง คือการพึ่งพาบุคคลที่มีอำนาจ เช่น นักการเมืองกับชาวบ้าน

นิเวศวัฒนธรรมของแต่ละภาค

- ภาคกลาง บ้านจะอยู่ใกล้ๆกัน ตามเส้นแม่น้ำ/ลำคลอง
- ภาคเหนือ บ้านจะอยู่ใกล้ๆกัน เป็นกลุ่มบ้าน
- ภาคอีสาน บ้านจะอยู่ใกล้ๆกัน ในพื้นที่เดียวกัน เป็นกลุ่มบ้าน
- ภาคใต้ บ้านจะอยู่กระจายตามสวน

การแบ่งนิเวศวัฒนธรรมก็จะสามารถทำให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตและความสำเร็จของกลุ่มกิจกรรมได้ตามสภาพเงื่อนไขทางนิเวศธรรมชาติ สภาพสังคม เศรษฐกิจ ในแต่ละท้องถิ่น

ภาคผนวก 2

การจัดเสวนาในชั้นเรียนมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน
โครงการมายาคติและช่องว่างความรู้ของการศึกษา
วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในประเทศไทย : ปัจจัย ผลต่อเนื่อง และทางออก
วันที่ 28 มิถุนายน 2546
ณ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน อ.เมือง จ.เชียงใหม่

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อย

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่/หน่วยงาน
1.	ดร.ทวีพร สิทธิราชา	ภาควิชาสัตววิทยา คณะแพทยศาสตร์ ม.เชียงใหม่
2.	พญ.จันทร์เพ็ญ ปราบธนา	คณะแพทยศาสตร์ เวียงจันทร์ ประเทศลาว
3.	คุณธิป ศรีสกุลไชยรัก	คณะสถาปัตยกรรม ม.เชียงใหม่
4.	คุณสรวิญญา ชูชาติไทย	คณะสถาปัตยกรรม ม.เชียงใหม่
5.	คุณอภิรดี เตชะศิริวรรณ	นักศึกษา ป.โท ภูมิภาควิทยา
6.	คุณสัจจพร ฝาระมี	นักศึกษา ป.โท ภูมิภาควิทยา
7.	คุณอล่า คำพา	นักศึกษา ป.โท ภูมิภาควิทยา
8.	อ.พรกมล ตั้งชัยสน	คณะแพทยศาสตร์ ม.เชียงใหม่
9.	คุณธนลักษณ์ สาเดียร	คณะสังคมศาสตร์ ม.เชียงใหม่
10.	คุณคมเนตร เชษฐพัฒนวนิช	ม.เที่ยงคืน
11.	พระมหาพิระพงษ์ พลวิโน	สถาบันโพธิยาลัย มจร.วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่
12.	คุณชัชวาล ปุญปัน	ม.เที่ยงคืน
13.	คุณนิธิ เอียวศรีวงศ์	ม.เที่ยงคืน
14.	คุณอนันต์ มาลัย	ร.ร.บ้านดงสามหมื่น อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่
15.	คุณอรรคพล สาดุ้ม	นักศึกษา ป.โท ภูมิภาควิทยา
16.	คุณสุชาดา จักรพิสุทธิ์	ม.เที่ยงคืน
17.	นายธีรภัทร์ ลอยวิรัตน์	คณะสังคมศาสตร์ ม.เชียงใหม่
18.	นายชุมพล ศรีรวมทรัพย์	คณะสังคมศาสตร์ ม.เชียงใหม่
19.	นายอนุสรณ์ งามสงัด	คณะสังคมศาสตร์ ม.เชียงใหม่
20.	นายกฤษดา วรรณวัฒนา	คณะวิทยาศาสตร์ ม.เชียงใหม่
21.	นายศุภกาญจน์ นันทะวรการ	นักวิจัยอิสระ
22.	นายสมพล โชคดีศรีสวัสดิ์	สำนักข่าวประชาธรรม จ.เชียงใหม่
23.	นายนาวัน ไสภามูมิ	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
24.	นายเดชารัต สุขกำเนิด	คณะเศรษฐศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์

มายาคติของนักเศรษฐศาสตร์

ดร. เดชรัต สุขกำเนิด

งานวิจัยนี้นำเสนอที่ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน จ.เชียงใหม่

ชัชวาล ปัญบัน : สวัสดีครับ นักศึกษาและสมาชิกมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ในโอกาสที่เราได้ศึกษาค้นคว้ากันอย่างเต็มที่ อาจารย์เดชรัต สุขกำเนิด ได้ให้เกียรติมาบรรยายเรื่อง "มายาคติของนักเศรษฐศาสตร์...ปัญหาและทางแก้ไข" ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญต่อการกำหนดนโยบาย ต่อการคิดและทำที่หรือการดำเนินวิถีชีวิตต่างๆมากมาย

สำหรับอาจารย์เดชรัต สุขกำเนิด ผมแทบไม่ต้องแนะนำ เพราะอาจารย์เป็นแขกประจำของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ได้ทำงานในระดับพื้นที่ ระดับสังคม และระดับประเทศมากมาย ผมขอเรียนเชิญอาจารย์นำเสนอได้เลยครับ

เดชรัต สุขกำเนิด : นมัสการพระคุณเจ้า และสวัสดิ์ชาวมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนทุกคน วันนี้เราคงจะมาคุยกันในเรื่องของนักเศรษฐศาสตร์ คือวิชาเศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ผมเข้าใจว่า ในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมา ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ค่อนข้างมากและรุนแรงในสังคมไทย นักเศรษฐศาสตร์เองได้ยินแต่ดูเหมือนจะไม่ค่อยเข้าใจเท่าไรว่ามันเป็นอย่างไร? ผมและเพื่อนร่วมงานจึงมาศึกษาในเรื่องนี้กัน

ผมเองที่ อ.ชัชวาล ได้เกริ่นว่า ทำงานในหลายๆเรื่องทั้งในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และด้านสุขภาพ พอแนะนำตัวแบบนี้ที่พบกันครั้งแรกเขามักจะตกใจอยู่เหมือนกันว่า ผมเป็นนักเศรษฐศาสตร์ แปลว่าเขาก็คาดหวังว่า นักเศรษฐศาสตร์ไม่น่าจะมาทำงานในลักษณะแบบนี้ ซึ่งนั่นก็เป็นปัญหาให้ทีมงานวิจัยเราส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์

ช่วงเริ่มต้นศึกษาปัญหาวิชาเศรษฐศาสตร์ เราคิดว่าจะใช้คำไหนดี เช่น ปัญหา หรืออะไรต่างๆ อันนี้เรานึกกันอยู่หลายคำ สุดท้ายเราก็มายกสิ่งที่คำว่า "มายาคติ" คำนี้หมายถึงกระบวนการที่ใช้ในการสื่อความหมาย ตั้งแต่การพูดคุยกัน การเขียน การเรียน การสอบด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรม ซึ่งถูกกลบเกลื่อนเสมือนว่ามันจะเป็นธรรมชาติ คือพูดสื่อออกมาแล้วเหมือนว่ามันจะต้องเป็นอย่างนี้ อย่างนี้จะต้องถูก จะต้องใช่ ถ้าเป็นอย่างอื่นมันคงจะไม่ถูก ไม่ใช่

สำหรับเรื่องที่จะพูดวันนี้ เราเคยไปนำเสนอบางที่ หลายท่านก็บอกว่า ทำไมไม่ใช้คำว่า"มิจฉาทิฐิ" ผมก็บอกว่า มิจฉาทิฐิตามความเข้าใจของผม มันเหมือนกับมีสิ่งที่ถูกที่ชอบ และสิ่งที่ไม่ถูกไม่ชอบ เราเองยังไม่นึกถึงว่า สิ่งที่เราพูดสิ่งที่เราคุยเรื่องเศรษฐศาสตร์ มันเป็นเรื่องที่ถูกหรือผิด

แต่เราอยากจะตั้งคำถามกับสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์ ผู้สอนและผู้เรียนเศรษฐศาสตร์เชื่อว่ามันถูก คือเชื่อไปเลยว่าถูกเพราะผ่านมายาคติ ขบวนการสอน ขบวนการเรียน การอ่านหนังสือ การสื่อความหมาย รูปแบบอื่นๆที่เสมือนเป็นธรรมชาติ เพราะฉะนั้นเขาก็จะซึมลึกเรื่องเหล่านั้นไปโดยปริยาย เราก็เลยอยากจะหยิบสิ่งเหล่านั้นที่ดูเหมือนเป็นธรรมชาติขึ้นมาตั้งคำถามว่า จริงๆแล้ว มันเป็นอย่างนั้นหรือไม่? มันอาจจะถูกบ้าง ผิดบ้าง อันนี้ก็ว่ากันไป เพียงเพราะเราอยากจะตั้งคำถามกับสิ่งที่ป็นมายาคติก่อน

ดังนั้นโดยหลักการแล้ว งานวิจัยที่เราเริ่มทำและได้รับทุนจาก สกว. เป็นงานที่มุ่งตั้งคำถามมากกว่าที่จะพยายามหาคำตอบ แต่ลองดูครับว่าเราตั้งคำถามได้เหมาะสมหรือไม่ อย่างไร? ในการพูดคุยนั่น ผมคงจะตั้งคำถามเช่นกัน เพื่อให้เราได้แลกเปลี่ยนสนทนากัน

ผมอยากจะแนะนำเรื่องมายาคติชนิดหนึ่ง คือ "มายาคติ"ที่ผมใคร่เสนอ นั่น เป็นภาพกลางๆ สิ่งที่เราเรานักวิจัยคุยกันก็คือ "มายาคติ"ไม่ใช่การโกหก ไม่ใช่เรื่องที่เขาจะมารอกลวงเรา บางครั้งเวลาเราพูดว่า เศรษฐศาสตร์จริงๆ ชีวิตชาวนาจริงๆ เกษตรกรจริงๆ ไม่ได้เป็นอย่างนั้น ไม่ได้เป็นอย่างนี้ ไม่ได้เหมือนสอนในตำรา ไม่ใช่ว่าผู้เขียนตำราหรือผู้สอนเขาหลอกลวงเรา แต่ว่ามันเกิดกระบวนการอะไรบางอย่างลงให้เขาหลงไปว่า มันเป็นลักษณะแบบนั้นแบบนี้เหมือนกับว่าจะจะเป็นธรรมชาติ และเราพบว่า "มายาคติ" มันเกิดขึ้นทุกทีในสังคมและชีวิตประจำวันของเรา และมายาคติมันก็มีหน้าที่ของมันในการที่จะสร้างให้สังคมเกิดเป็นค่านิยม เป็นมาตรฐานต่างๆ ขึ้นมาในสังคม

อันนี้ก็เหมือนกับปริญญา ซึ่งก็ถือว่าเป็นมายาคติตัวหนึ่งคือ เมื่อเราได้รับปริญญา ก็เหมือนกับมีภาพว่าสามารถจะทำงานนั้นงานนี้ได้ ก็คือเป็นการสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งก็คงจะเป็นคนที่พึงได้ แต่ในบางกรณีก็พึงไม่ได้ ถึงจะจบปริญญาเอกก็พึงไม่ได้ เพราะฉะนั้นมายาคติมันก็มีหน้าที่อย่างนี้ในสังคม

ที่เราต้องเกริ่นเรื่องนี้เพราะว่า ไม่ใช่ว่า"มายาคติ"จะเป็นเรื่องที่เลวร้ายเสียทั้งหมด แต่สิ่งซึ่งเป็นเรื่องแย่ของมันก็คือ มายาคติมันมีหน้าที่ปลุกฝังทัศนคติ ค่านิยม ก่อนที่คนจะรู้สึกตัว ตรงนี้มันสำคัญ ก่อนที่จะรู้สึกตัวนี้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะเมื่อไม่รู้สึกตัวแล้วปัญหาต่อมาก็คือ มันก็เลยซ่อนความวิตกกังวล ความคิดขัดแย้งต่างๆ ในสังคมเอาไว้ภายใต้ความเชื่อที่ว่า มันก็ต้องเป็นอย่างนี้ จะเป็นอย่างอื่นไปมันก็คงลำบาก เพราะฉะนั้นมายาคติมันจึงไปบ่มปรางสติปัญญาเอาไว้ได้อย่างแนบเนียน คือไม่ต้องไปตั้งคำถามอะไรกับมันแล้ว มันคงจะเป็นอย่างนี้ อย่างนั้นอย่างแน่นอน

ด้วยเหตุนี้ เราจึงนำเอาคำว่า"มายาคติ"มาเป็นตัวหลัก ว่าแล้วมันมีอะไรหรือเปล่าล่ะ ที่จะมาบ่มปรางสติปัญญาของนักเศรษฐศาสตร์ในเมืองไทยอยู่ ทำให้ไม่สามารถคิดไปได้ว่า ความเป็นจริงมันอาจจะเป็นอย่างอื่น มันอาจจะเป็นอย่างอื่นในแง่อื่น ซึ่งอันนี้เราจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา เพื่อที่จะทำให้เกิดการคิดใคร่ครวญ การตั้งข้อสงสัยถึงตัวมายาคติที่มีอยู่

วิธีการศึกษาของเราโดยหลักๆ ก็คือ เราดูจากเอกสารและมีการพูดคุยกัน แล้วก็ไปสัมภาษณ์คนอื่นๆ แต่ว่าสิ่งที่เราอยากจะพูดต่อไปนี่คือความเห็นของทีมวิจัย ไม่ใช่เป็นการสรุปความเห็นของคนอื่น เพราะว่าเราจะพูดเรื่องมายาคติ ต้องประกาศให้ชัดด้วยว่าเราเป็นผู้พูดสิ่งเหล่านี้ออกมา เพราะไม่เช่นนั้นจะเป็นมายาคติซ้อนมายาคติไปอีกที เราจึงต้องประกาศความรับผิดชอบของเราว่า เป็นข้อคิดเห็นต่างๆ ซึ่งเราก็คงพบว่า

มายาคติของวิชาเศรษฐศาสตร์ มีอยู่ด้วยกัน 3 ระดับ ซึ่งทั้งสามระดับนี้ส่งผลให้วิชา เศรษฐศาสตร์ ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักในปัจจุบัน และเราก็อยากจะลองเสนอเพื่อพูดคุยกับคณาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัย เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า มีความคิดเห็นเพิ่มเติมหรือขัดแย้งอย่างไร ?

ประเด็นแรก คือ มายาคติของเศรษฐศาสตร์ระดับปรัชญา วิชาเศรษฐศาสตร์มีมายาคติในระดับปรัชญาอยู่ 3 เรื่อง

เรื่องแรก ก็คือ เป้าหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์เอง อันนี้เป็นเรื่องที่หนักหนาสาหัสที่สุดในความเห็นของผมคือ ถ้าเราไปดูในตำราเศรษฐศาสตร์ปีหนึ่งของมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ จะพบว่า เศรษฐศาสตร์จะถูกนิยามว่าเป็นวิชาที่ว่าด้วย "การจัดสรรทรัพยากรที่มีจำกัด เพื่อตอบสนองความต้องการที่มีไม่จำกัด"

อันนี้กลายเป็นว่า เป้าหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์ก็คือ เอาความต้องการของมนุษย์เป็นตัวตั้ง ซึ่งตรงนี้ถ้าเราไปค้นตำราเศรษฐศาสตร์ตั้งแต่เล่มแรกๆ ปรากฏว่าตำราเศรษฐศาสตร์ไม่ได้เขียนแบบนี้ แต่เดิมนั้นเขาเขียนว่า...

"เศรษฐศาสตร์ คือการจัดสรรทรัพยากรที่มีจำกัด เพื่อตอบสนองทางเลือกหรือวัตถุประสงค์ที่หลากหลายของสังคม"

ก็หมายความว่า สังคมมันมีทางเลือกไม่จำกัดเหมือนกัน แต่มันไม่ได้หมายถึงความไม่จำกัดเช่น มีรถยนต์แล้วอยากจะได้ยิ่งเพิ่ม แต่มันหมายความว่า สังคมมันอยากจะได้ความเจริญเติบโต ความสะดวกสบาย ความเท่าเทียมกัน ความเป็นธรรม ความสงบสุข สังคมมีวัตถุประสงค์หลายอย่างหลายทาง คำถามคือ เศรษฐศาสตร์จะไปจัดการอย่างไร? ในเมื่อสังคมมีเป้าหมายอยู่หลายทาง มันไม่ได้ไปจัดการตอบสนองความต้องการที่มีไม่จำกัดอย่างเดียว

อันนี้มันเกิดกระบวนการเบี่ยงเบนขึ้นในการสืบทอดทางความคิดเศรษฐศาสตร์ ตรงนี้ก็เลยกลายเป็นปัญหาขึ้นแรกคือว่า คนที่เอาวิชาเศรษฐศาสตร์มาใช้ก็เลยมีความรู้สึกที่ว่า ถ้าเราจะต้องใช้วิชาเศรษฐศาสตร์ มันก็เป็นเรื่องที่ชอบธรรม เป็นเรื่องปกติที่เราจะแสวงหาผลประโยชน์สูงสุด หรือกำไรสูงสุด ตรงนี้ก็เป็นอย่างอื่น version หนึ่ง

คือเมื่อสักครู่ผมพูด version ที่ใช้กันมากที่สุดในปัจจุบัน คือความต้องการไม่สิ้นสุด และ version เริ่มต้นก็คือเพื่อตอบสนองกับวัตถุประสงค์ของสังคมที่มันมีหลากหลาย มันก็มี version ตรงกลางอีกอันหนึ่งก็คือ "เศรษฐศาสตร์ก็คือวิชาที่ว่าด้วยการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับสังคม"

ถามว่า version นี้ต่างจาก version แรกเริ่ม และต่างจาก version สุดท้ายไหม?

คำตอบก็คือ ต่างกันครับ คือมันเหมือนกับฟังดูแล้ว อาจเหมือน version แรกตรงที่ว่า คือการเน้นประโยชน์ของสังคม แต่พอใช้คำว่าประโยชน์สูงสุด มันกลายเป็นว่า ต้องเอาทุกด้านมาเปรียบเทียบกัน ว่าแล้วด้านไหนละจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด ก็เหมือนกับว่า เขาพยายามที่จะเทียบกันเกี่ยวกับท่อแก๊สที่จะนะ ตกลงแล้ว คุ่มหรือไม่คุ่มที่จะทำท่อแก๊ส แล้วมูลค่าความสูญเสียของชาวบ้านจะเป็นเท่าไร ทั้งๆที่ version แรกของเศรษฐศาสตร์ไม่ได้ตั้งใจจะให้เป็นอย่างนั้น แต่ต้องการให้สมดุลกันระหว่างความต้องที่มีความแตกต่างหลากหลายกัน ตรงนี้ก็เลยกลายเป็นปัญหา เป็นมายาคติระดับเริ่มต้นที่สุด ก็คือลืมนำเป้าหมายของการพัฒนาวิชาตัวเองไป

มีตัวอย่างการศึกษางานในอดีตของอดัม สมิท ซึ่งเขาเป็นคนที่น่าสงสารพอสมควร เราจะเจออดัม สมิทมากเลยในเรื่องของ"มือที่มองไม่เห็น"(invisible hand) จริงๆอีกครั้งเล่มของอดัม สมิท ได้ถูกเซ็นเซอร์โดยนักเศรษฐศาสตร์ และเหมือนกับว่าหายไป part ที่อดัม สมิท จะบอกเลยว่ามันไม่สามารถที่จะใช้ได้ มันหายไปจากการสืบทอดทางความรู้ของนักเศรษฐศาสตร์

อดัม สมิทท์ พูดบอกว่า บางส่วนที่มันอยู่นอกเหนือจากตลาด ต้องอาศัยความรัก ความร่วมมือกันภายในสังคม การเสียสละภายในสังคมมาจัดการปัญหาเศรษฐกิจเหล่านี้ part เหล่านี้ไม่มีอยู่ในตำราเรียนของเมืองไทย มันหายไปตรงไหนก็ไม่ทราบ

ในขณะเดียวกัน อดัม สมิทท์ เขียนตำราเศรษฐศาสตร์เล่มแรก ในฐานะที่จะเป็น moral philosophy คือปรัชญาทางศีลธรรม โดยการที่เชื่อว่า ระบบตลาด ณ วันนั้นเมื่อ 300 กว่าปีก่อน หน้าที่จะทำให้เกิดผลทางด้านมนุษยธรรม ดีกว่าลัทธิล่าอาณานิคมแล้วอาศัยทรัพยากรจากเมืองขึ้นเป็นตัวแข่งกัน ซึ่งมันก็จะบีบให้ฐานประเทศแม่อาณานิคมพยายามหาอาณานิคมในประเทศต่างๆ

อดัม สมิทท์เห็นว่า น่าจะมาแข่งกันบนพื้นฐานของเรื่องเศรษฐกิจ เรื่องของประสิทธิภาพจะดีกว่าการใช้ทหารไปใช้เป็นตัวล่า แต่ตรงนั้นไม่ได้มีการพูดถึงแนวความคิดของอดัม สมิทท์ที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นอดัม สมิทท์ จึงเป็นบุคคลที่น่าสงสารคนหนึ่ง ผมเองก็เพิ่งทราบว่า เขาคิดอะไรบางส่วนไว้ซึ่งก็ไม่เคยได้อ่านมาเหมือนกัน

ประเด็นที่สอง คือว่า ในระดับปรัชญาอีกส่วนหนึ่ง ในวิชาเศรษฐศาสตร์จะพูดเอาไว้ชัดเจนว่า จะเป็นวิชาที่เป็น value free คือ ปราศจากคุณค่า ไม่ได้เอาคุณค่า หรือค่านิยมใดๆก็ตามมาใช้ในการวิเคราะห์ เพราะฉะนั้นนักเศรษฐศาสตร์ถือจุดนี้เป็นเหมือนกับจุดแข็งหรือจุดขาย ว่า วิชาเศรษฐศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ที่สุดในหมู่วิชาสังคมศาสตร์ เพราะว่าไม่ได้เอาคุณค่าเกี่ยวกับเรื่องคุณค่าเข้ามาเกี่ยวข้องในการตัดสินใจ ทุกอย่างเป็นไปตามข้อมูลหลักฐาน เป็นไปตามตัวเลขทั้งสิ้น

แต่จุดนี้เราพึงบอกได้เลยว่า นี่คือ"มายาคติ"สุดยอด มายาคติก็คือการซ่อนความจริงเอาไว้ เพราะว่าในทุกทฤษฎีของเศรษฐศาสตร์มีคุณค่าบอกอยู่อย่างชัดเจนทั้งสิ้น

ทฤษฎีการบริโภค เศรษฐศาสตร์บอกเอาไว้ว่า ต้องการหาจุดที่เหมาะสมที่สุดเพื่อให้ได้ความพึงพอใจสูงสุด ความพึงพอใจนั้นก็คือคุณค่าอย่างหนึ่ง และถ้าเราลึกลงไปดูความพึงพอใจนั้นเป็นความพึงพอใจเฉพาะตน หมายถึงว่าไม่ได้คำนึงถึงความพึงพอใจของคนอื่น แต่ว่าเวลาเราตัดสินใจอะไรก็แล้วแต่ ไม่ว่าเราจะซื้อของหรือเราจะแบ่งทรัพยากรของเรา เราจะได้ไม่ถึงถึงความพอใจของเราอย่างเดียวใช่ไหม? ความพึงพอใจของเพื่อนของครอบครัว หรือแม้กระทั่งในบางกรณีของคนไม่รู้จักที่เราเกี่ยวข้องกับเขาด้วย เราก็ยังเอาเข้ามาคิด แต่เศรษฐศาสตร์ให้เรื่องคุณค่าว่า ไม่ต้องไปคิด เน้นเฉพาะความพึงพอใจสูงสุดของตนอย่างเดียวเพียงพอแล้ว

ในแง่การผลิต เศรษฐศาสตร์ก็มีการระบุไว้ว่า ต้องการให้มีกำไรในการผลิตสูงสุด อันนี้ก็เป็นคุณค่าอย่างหนึ่ง แต่มันมาความสามารถในการสร้างมายาคติครอบคนเรียนว่าไม่มีคุณค่า จริงๆแปลอีกนัยหนึ่งคือว่า คุณอย่าเอาคุณค่าอื่นเข้ามา นอกจากที่มันเป็นคุณค่า assumption พื้นฐานของวิชานั้นนั่นเอง ซึ่งอันนี้เราเห็นว่าเป็นมายาคติขั้นสุดยอดอีกชั้นหนึ่ง ในประเด็นนี้มันโยงไปสู่อีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งผมเข้าใจว่ามีคนวิจารณ์กันมากคือ เรื่องของ"การพัฒนา"

ประเด็นที่สาม เป็นเรื่องของการพัฒนา เพราะมันไม่ได้ให้คุณค่ากับเรื่องอื่น มันก็กลายเป็นว่า การพัฒนาในความหมายของนักเศรษฐศาสตร์ก็คือ ความเจริญตามแบบตะวันตก ซึ่งผมไม่ได้หมายความว่าไม่ดี เพียงแต่ว่ามันไม่มีคุณค่าอื่นเข้ามาแข่งขัน มาเทียบเคียง แล้วว่าจริงๆ การพัฒนาในแต่ละบริบทมันควรจะมี ความหมาย

เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร? ที่เวียงแขวงเขาอยากจะทำอย่างไร ที่ฝางเขาอยากจะทำอย่างไร กรุงเทพฯ
อยากจะทำอย่างไร มันถูกสะกดไม่ให้คิดเรื่องคุณค่าอื่น

เพราะฉะนั้น เมื่อมันมีคุณค่าเดียว การพัฒนาก็เลยเป็นการพัฒนาที่แคบไปในทางเดียว ดังนั้นสิ่งอื่นๆที่ไม่ใช่สิ่งที่จะเป็นเสริมกับกระบวนการสร้างความเจริญ ก็เลยไม่ได้เรียกว่าเป็นการพัฒนา แล้วก็ตกหล่นไปจากวิชาเศรษฐศาสตร์ทั้งหมด

เหล่านี้ก็คือมายาคติที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ระดับปรัชญา 3 ข้อ ก็คือ เรื่องการลืมเป้าหมายตัวเอง เข้าใจเป้าหมายตัวเองผิดพลาด ไม่ตั้งคำถาม เอาเรื่องของ value free มาขจัดไม่ให้พูดถึงเรื่องคุณค่าอย่างอื่น ๆ ไม่ให้พูดถึงเรื่องการให้ ไม่ให้พูดถึงเรื่องการแบ่งปัน เพราะมันถูกสะกดมาตั้งแต่ระดับ assumption ในเรื่องของคุณค่า

ปัญหาเกี่ยวกับวิชาเศรษฐศาสตร์ในระดับเนื้อหาและแนวทางในการวิเคราะห์ มาถึงระดับของเนื้อหาและแนวทางในการวิเคราะห์ ตรงนี้ก็จะเกิดปัญหาอีกเพราะว่า สิ่งที่สำคัญก็คือมีอยู่ด้วยกัน 3 เรื่อง

ประเด็นแรก คือ เศรษฐศาสตร์จะยึดทฤษฎี ซึ่งจริงๆแล้วการศึกษาก่อนที่จะมาถึงทฤษฎีมีสิ่งสำคัญอีกชั้นหนึ่ง ที่เราจะต้องศึกษากันให้ดีกว่านี้ ผมขอใช้คำภาษาอังกฤษว่า framework คือกรอบของแนวคิด ความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆที่มันจะเกี่ยวข้องกับเรื่องแต่ละเรื่อง มันมีอะไร? แต่ถ้าใครเรียนเศรษฐศาสตร์ จะเห็นว่าเศรษฐศาสตร์จะไม่พูดถึง framework

Framework เป็นการวางภาพให้เห็นก่อน หลังจากนั้นจะมาต่อกันที่ทฤษฎี ทฤษฎีนั้นมันเป็นชุดคำอธิบายของความสัมพันธ์ตัวใดตัวหนึ่ง เหมือนกับในทางฟิสิกส์ อ.ชัชวาลสอนว่า ถ้าเพื่อมวลเพิ่มความเร็ว ผลที่เกิดขึ้นก็คือ momentum มันจะมากขึ้น เศรษฐศาสตร์ก็เหมือนกัน ถ้าเพิ่มรายได้ ลดราคาลงมา คนก็ต้องการซื้อมากขึ้น แต่ว่ากรอบของความสัมพันธ์เกี่ยวกับตัวแปรทั้งหมดไม่เคยพูด ว่ามันมีตัวแปรอื่นที่อยู่นอกเหนือตัวแปรที่พูดไว้ในทฤษฎีหรือไม่? อันนี้ไม่พูด

เมื่อเป็นดังนั้น นักศึกษา ผู้สอน ก็จะยึดอยู่แต่ในทฤษฎี ไม่สามารถที่จะตั้งคำถามกับทฤษฎีของตัวเองได้ เพราะ framework ทั้งหมดนี้ไม่ได้ให้ไว้จริงๆถ้าการสอนที่ดี ควรจะให้ framework แล้วก็จะจะมีทฤษฎีหลายทฤษฎีแข่งกันอยู่ได้ภายใน framework แต่ละส่วน บางส่วนอาจจะเน้นเรื่องนี้ บางส่วนอาจจะไปเน้นตัวแปรอีกตัวหนึ่ง

แต่ในปัจจุบันในทางเศรษฐศาสตร์ เริ่มชั่วโมงแรกก็ทฤษฎีการบริโภค อันนี้ก็เลยไปเลยให้คนเชื่อว่า จะมีความสัมพันธ์คือ ถ้าบริโภคมากขึ้น คนก็จะมีความสุขมากขึ้น ถ้าราคาเพิ่มขึ้น คนจะมีรายได้เพิ่มขึ้น ใช้ปัจจัยมากขึ้น ก็จะผลิตมากขึ้น แล้วก็จะได้ผลตอบแทนสูงขึ้น

อันนี้ก็คือ การไม่เคยพูดถึง framework อื่นๆไว้ ไม่มีเรื่องนิเวศวิทยา ไม่มีเรื่องวัฒนธรรม อยู่ใน framework ของวิชาเศรษฐศาสตร์ เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ไม่ได้รับการพัฒนาเลย เพราะว่ามันไม่รู้ว่าจะไปพัฒนาโดยเชื่อมกับตัวแปรไหน เนื่องจากว่า framework มันไม่ได้ถูกสร้างเอาไว้ อันนี้ไม่ได้หมายความว่า จะไม่สามารถทำได้เลย แต่มันหมายความว่าทำได้ยาก คือไม่มีตัว framework ใหญ่เอาไว้

ซึ่งตรงนี้เป็นเรื่องที่สำคัญเพราะว่า จริงๆแล้ววิชาอย่างเศรษฐศาสตร์ มันควรจะสร้างองค์ความรู้ในลักษณะที่ผสมใช้ภาษาอังกฤษว่า situated knowledge คือเป็นความรู้เฉพาะกรณีสถานการณ์ ซึ่งเรารู้เลยว่าเราจะใช้วิชา

เศรษฐศาสตร์ก็คือ แก้ปัญหาเมื่อเรามีทรัพยากรจำกัด เมื่อเรามีทางเลือกหลากหลายที่เราจะพิจารณา เราต้องเอาวิชาเศรษฐศาสตร์เข้ามา และเราจะใช้อย่างไร เราก็ใช้กับ situation ของเรา กับสถานการณ์ของเรา กับเงื่อนไขของเรา

แต่เนื่องจากไม่มี framework ก็เลยไม่ได้สนใจว่า แล้วเงื่อนไขของคนแต่ละคน ของที่แต่ละที่มันเป็นอย่างไร? ดังนั้น วิชาเศรษฐศาสตร์จึงไม่ได้ไปทำความเข้าใจอย่างเช่น กรณีที่เอาไปประยุกต์ใช้กับชาวบ้าน ดังที่ท่านอาจารย์นิธิ เองก็เคยเขียนเรื่อง "เศรษฐศาสตร์คนจน" ก็ไม่เคยวิเคราะห์ว่า เขามีเงื่อนไขที่ดินอย่างไร? ไม่ได้มีเงื่อนไขเรื่องน้ำกันอย่างไร? เรื่องลูกของเขาที่จะต้องไปเข้าทำงานในช่วงเดือนไหนที่กรุงเทพฯ อย่างไร? ไม่มีการสนใจในเงื่อนไขต่างๆเลย แต่ว่าตั้งเกณฑ์เหมือนกับว่าเป็นเงื่อนไขทั่วไป ที่จะนำมาใช้ได้ทั่วประเทศบนพื้นฐานที่คิดว่า ทุกคนมีทรัพยากรเหมือนกันหมด

ผลต่อมาก็คือว่า นักเศรษฐศาสตร์จึงมองคนทุกคนออกมาในลักษณะ... ถ้าเป็นผู้บริโภค ก็เป็นผู้บริโภคเหมือนกันหมด ถ้าเป็นผู้ผลิตก็เป็นผู้ผลิตเหมือนกันหมด เมื่อมีนโยบายใดๆออกมา นโยบายนั้นก็จะถูกใช้ในลักษณะที่เหมือนกันหมด หวานแหว่งเหมือนกันหมด อย่างเช่นกองทุนหมู่บ้าน การพักชำระหนี้ มันไม่ได้มีความเข้าใจ situation หรือเงื่อนไขสถานการณ์ของคนแต่ละคนที่แตกต่างกันไป แล้วก็ไปประยุกต์เอาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ลงไปในแต่ละบุคคล

เพราะฉะนั้น เราพบว่าคนแต่ละคนต้องพยายามขวนขวายหาวิธีการใช้วิชาเศรษฐศาสตร์กันเอาเอง เพื่อให้รอดพ้นจากสถานการณ์ของแต่ละคน ซึ่งบางคนก็อาจจะรอดได้ แม้กระทั่งนโยบายที่เราเห็นว่าอาจจะไม่ดีนัก เขาก็อาจจะรอด แต่บางคนก็อาจจะไม่รอด อันนี้เป็นเพราะว่านักเศรษฐศาสตร์ไม่พยายามศึกษาในเงื่อนไขเหล่านี้

ถ้าใครเรียนเศรษฐศาสตร์จะเข้าใจดีว่า ในห้องเรียนของเราไม่เคยยกเงื่อนไขเกษตรกรแต่ละรายขึ้นมาเป็นตัวตั้ง เราจะพูดว่าทฤษฎีเป็นอย่างนี้ คุณต้องไปทำอย่างนี้ ต้องไปคิดอย่างนี้ ต้องไปผลักดันให้เขาทำอย่างนี้ เราไม่เคยเริ่มต้นกับนายคนนี้ ซึ่งมีอย่างนี้ๆ แล้วทฤษฎีที่เราเรียนกันมาจะมากำกับปัญหาของนายคนนี้ ซึ่งมีที่ดินเท่านี้ มีน้ำเท่านี้ มีความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านอย่างนี้ อย่างไร? เพราะฉะนั้น เศรษฐศาสตร์เราจึงเป็นเศรษฐศาสตร์ที่เหวี่ยงแหและตามๆกันมา

เมื่อเรามองเห็นคนแต่ละคนเหมือนกันหมดโดยไม่เข้าใจเงื่อนไขต่างๆ เราก็เลยไม่พูดถึงและละเลยถึงความสัมพันธ์ของคนแต่ละคนไปด้วย จริงๆแล้วเรื่องเศรษฐศาสตร์จะต้องเป็นเรื่องซึ่งให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของคนแต่ละคนอย่างยิ่ง เพราะมีเหตุการณ์ที่เข้าใจว่าน้อยมาก ซึ่งคนแต่ละคนจะจัดสรรทรัพยากรของตัวเองเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตัวเองได้ โดยที่ไม่ต้องไปสัมพันธ์กับคนอื่น

ตรงที่ไปสัมพันธ์กับคนอื่นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากในทางเศรษฐศาสตร์ ปัญหาก็คือเศรษฐศาสตร์ไม่มองเงื่อนไขของคนแต่ละคน ก็เลยไม่รู้วามเมื่อคนแต่ละคนสัมพันธ์กัน ภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกัน ซึ่งมันได้ก่อรูปเป็นความสัมพันธ์หลายแบบ นับตั้งแต่เรื่องของ "การให้"

"การให้" เป็นกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ที่ตกหล่นไปเลยจากวิชาเศรษฐศาสตร์ การให้เป็นเรื่องซึ่งหาที่ยืนไม่ได้ในวิชาเศรษฐศาสตร์ "ไม่รู้วามอยู่ตรงไหนที่เรียกว่า "การให้" แต่การให้คือการจัดสรรทรัพยากร การให้คือการช่วยให้คน

หนึ่งบรรลุมิติประสงค์ที่เขาต้องการหรือสังคมต้องการได้ แต่ตกลงไปเลยเนื่องจากตัวทฤษฎี และก็เนื่องจากการไม่เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน

"การร่วมมือกัน" มีไหมครับในวิชาเศรษฐศาสตร์? มีอยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก สิ่งที่มีอยู่มากในวิชาเศรษฐศาสตร์ก็คือ "การแข่งขัน" นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ "การร่วมมือ" และ "การให้" จึงตกลงไป

จริงๆยังมีความสัมพันธ์อีกประเภทหนึ่งซึ่งมีความสำคัญมากในกระบวนการทางเศรษฐกิจ ก็คือ "การเอาเปรียบ" และ "การขูดรีด" อันนี้ก็ไม่ได้อยู่ในวิชาเศรษฐศาสตร์ที่สอนกันในเมืองไทย ถ้าเป็นวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุดเน้นก็จะเป็นความสัมพันธ์เชิงเอาเปรียบหรือการขูดรีดอันนี้ แต่ที่สอนในเมืองไทย ส่วนนี้ก็หายไปอีก ส่วนหนึ่งก็เพราะว่า ฐานที่คิดว่าทุกคนต้องเท่ากันก็เลยไม่น่าจะมีใครต้องเอาเปรียบใคร แล้วมันจะเอาเปรียบกันได้ยังไง ถ้าคนทุกคนมันเหมือนกันหรือเท่ากัน

ตรงส่วนนี้เป็นส่วนที่ทำให้นักเศรษฐศาสตร์ ไม่สามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ของคนต่างๆในสังคมได้ พูดเฉพาะอย่างเดียวคือไปแข่งขันกัน แต่มันมีสิ่งที่ดีกว่าการแข่งขันกัน เช่นการให้ หรือการร่วมมือกัน และมีสิ่งที่เลวร้ายกว่าก็คือ การเอาเปรียบและการขูดรีด แล้วเราก็ปิดตา เราไม่ดู เราดูเฉพาะเรื่องของการแข่งขันกันเท่านั้น

อันนี้ผมเรียกว่า "มายาคติ" ในระดับแนวทางหรือเนื้อในการวิเคราะห์ ก็คือ ไม่มองเงื่อนไขของคน ยึดทฤษฎีเป็นหลัก ไม่มี framework แล้วสุดท้ายก็คือไม่สนใจเรื่องของความสัมพันธ์ของคน

ประเด็นที่สอง ความสัมพันธ์ของคน ผมอยากขยายนิยามหนึ่งคือว่า เวลาเรามีความสัมพันธ์ของกันและกัน ส่วนหนึ่งมันเกิดจาก ณ วันนั้น เงื่อนไขเวลานั้นอย่างเช่น ถ้าเราไม่มีเงิน เราต้องออกไปร้องขอจากคนอื่น ๆ และคนที่เข้ามาแล้วก็แล้วแต่จะพิจารณาว่า เรามีทำอย่างไร จะให้ความช่วยเหลือเราหรือไม่ บางทีเราก็จะไปเจอเพื่อนเราบางคน

คำว่า "เพื่อน" แปลว่าอะไรครับ? แปลว่าความสัมพันธ์ของเรา ณ ตอนนั้นก็ทบทวนถึงเรื่องอดีต ว่าเรามีพฤติกรรมอะไรเอาไว้เวลาที่เราไปเจอ อดีตเป็นสิ่งที่ตกลงอีกข้อหนึ่งจากวิชาเศรษฐศาสตร์ คือวิชาเศรษฐศาสตร์ เวลาที่เราไปดูกรอบของการวิเคราะห์ จะไม่มีเรื่องอดีตเข้ามา มันจะพูดถึงปัจจุบันกับอนาคตว่าจะทำให้เกิดผลตอบแทนสูงสุดได้อย่างไร แต่จริงๆอดีตเป็นตัวที่มีผลต่อการตัดสินใจในเชิงเศรษฐกิจอย่างมาก คนที่เขา กำลังจะตัดสินใจนั้น ในอดีตเคยมีอะไรไว้ยังงี้ ไม่ว่าจะช่วยเหลือ เอาเปรียบ แข่งขัน อะไรกันยังงี้ อดีตก็เป็นสิ่งที่ เป็นเงื่อนไข

พูดอย่างวิชาการหน่อยก็คือ "ไม่มีมิติในเชิงประวัติศาสตร์เลยในทางเศรษฐศาสตร์" อันนี้ก็เป็นอีกข้อหนึ่งที่เรากล่าวว่ามายาคติในระดับเนื้อหา

ประเด็นที่สาม สุดท้ายเป็นเรื่องมายาคติในระดับปฏิบัติการ ซึ่งก็คือเวลาที่เราไปวิเคราะห์ เราก็จะพบว่า นักเศรษฐศาสตร์ก็จะพยายามมองทุกอย่างให้ออกมาเป็นตัวเลข จริงตัวเลขนี้ก็ยังไม่ใกล้เคียงเท่าไร แต่ว่าที่ลำบากใจหน่อยก็คือ ตัวเลขเหล่านั้นก็คือ "ตัวเงิน"

เพราะว่ามันขาดกรอบความคิด มันเป็นผลมาจากปรัชญา เพราะมันไม่รู้ว่ามีคุณค่าอื่นเข้ามารวมด้วย ดังนั้นทุกอย่างจึงถูกแปลงออกมาเป็นตัวเงิน ซึ่งส่วนนี้ทำให้การวิเคราะห์ต่างๆเกิดการวิเคราะห์ที่มุ่งเน้นแต่เฉพาะเรื่องเดียว ก็คือเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

ยิ่งกว่านั้น ลำพังเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเดียว สิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์ยังเข้าใจได้น้อยก็คือ เวลาคนเราตัดสินใจอะไรสักอย่างหนึ่ง มันไม่ได้ตัดสินใจในฐานะเดียว ตรงนี้เป็นปัญหาอยู่เหมือนกัน เพราะว่า นักเศรษฐศาสตร์จะมองคนนี้กำลังตัดสินใจในฐานะผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้ลงทุน ผู้ออม แต่ว่าในทางปฏิบัติของเรา เราตัดสินใจทั้งในฐานะที่เป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค

อย่างเช่นชาวนาจะบริหารที่ดินแปลงหนึ่ง เขาก็จะแบ่งเอาไว้แล้วว่า เขาจะบริโภคเท่าไร จะผลิตอย่างไร ตรงไหนจะขาย ตรงไหนจะเก็บเอาไว้ให้ลูกหลานได้ใช้ในอนาคต มีเรื่องของการให้ จะแบ่งปันกับเพื่อนฝูง ซึ่งจะตัดสินใจไปพร้อมกันในคราวเดียว แต่ว่านักเศรษฐศาสตร์จะวิเคราะห์ได้แต่ละที่ ซึ่งเราได้ไปสัมภาษณ์นักเศรษฐศาสตร์หลายคน หลายคนก็เห็นด้วยว่าจริง

ทั้งหมดนี้ก็คือมายาคติของนักเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีผลอย่างยิ่งใน 3 ระดับด้วยกัน คือถ้าเราไม่แก้เรื่องมายาคติ ผลคิดว่าจะมีผลเกิดขึ้น 3 เรื่อง

มายาคติของนักเศรษฐศาสตร์กับผลกระทบ 3 ระดับ

หนึ่ง เราก็คงจะพัฒนาไปอย่างนี้ แล้วความเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องของการพัฒนา อย่างเช่นที่จะนะ อย่างเช่นที่จะเกิดขึ้นที่เชียงใหม่ นักเศรษฐศาสตร์ก็จะตอบอะไรออกมาไม่ได้ นอกจากจะแปลงออกมาเป็นเงิน แล้วบอกว่าอันไหนคุ้มกว่าอันไหน ซึ่งก็คงเข้าใจกันดีครับว่า ประชาชนก็คงไม่รับส่วนนี้ เพราะฉะนั้นแนวคิดในการพัฒนาต่างๆก็ยังคงติดอยู่ในกรอบเดิม ถ้าไม่มีการแก้ไขในเรื่องนี้ขึ้นมา

สอง เมื่อเป็นลักษณะนี้ กระบวนการในการทำงานและความเข้าใจของคนแต่ละคนในสังคม น่าจะยังเข้าใจไขว้เขวคือ อันนี้ผมหมายถึงว่า มองไม่ออกว่ามันต้องคำนึงถึงผลประโยชน์อย่างไรบ้าง ในการที่จะมาตัดสินใจร่วมกันอย่างไรในสังคม เหมือนที่จะนะ คนส่วนหนึ่งยังมีความเข้าใจว่า อ้าว! แล้วผลประโยชน์ของประเทศมันเยอะล่ะ แล้วจะทำอย่างไร? ทำไม่คนที่จะนะจึงไม่ยอมเสียสละ ทั้งที่วิชาเศรษฐศาสตร์จะไม่ได้บอกว่าจะให้มีการเทียบกันในลักษณะอย่างนั้นว่า มันต้องบรรลุวัตถุประสงค์อย่างนั้นที่สังคมต้องการ ซึ่งมันหลากหลาย แล้วจะแก้กันอย่างไร?

ซึ่งทั้งนี้ผมไม่ได้หมายความว่า ต้องไม่มีท่อก๊าซที่จะนะ ถึงจะเป็นไปตามเศรษฐศาสตร์ อันนี้ไม่ใช่ แต่มันหมายถึงว่า แล้วนักเศรษฐศาสตร์จะอย่างไรให้ทุกฝ่ายสามารถที่จะอยู่ร่วมกันในพื้นที่ที่จะนะ ในเหตุและผลของการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดเท่ากัน ซึ่งเรื่องนี้ถ้าไม่แก้ไข ความเข้าใจของสังคมก็จะเป็นไปในลักษณะของการปะทะกัน

สาม มันจะมีผลทำให้ผู้เรียน เริ่มมีความคิดเป็นไปตามแบบจำลองของนักเศรษฐศาสตร์มากขึ้นเรื่อยๆ คือเวลาเราเรียน การให้ก็ไม่ได้อยู่ในตำราที่เราเรียน มีแต่จะต้องรับเท่าเดียว ความร่วมมือก็ไม่ได้อยู่ในตำราเรียนของเรา มี

แต่จะต้องแข่งขันกันลูกเดียว และเรื่องของคุณค่าอื่นก็ไม่มีอยู่ อันนี้ถูกห้ามตั้งคำถาม ผมคิดว่าถ้าเราสอนอย่างนี้ไปอีกรีก 10 ปี คนก็คงจะได้รับอิทธิพลซึมซาบเรื่องเหล่านี้ไปเรื่อย แล้วตรงนี้ก็กลายเป็นปัญหาที่มากขึ้น

ทางแก้มาคาดติของนักเศรษฐศาสตร์ ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ ดังนั้นผมจึงมีความเห็นว่าเราจะต้องแก้ไขเรื่องนี้ ซึ่งผมก็มีข้อเสนอเพียงสั้นๆจากที่นักวิจัย 4 ข้อคือ

ประการแรก เราจะต้องเอาเป้าหมายที่แท้จริงของวิชาเศรษฐศาสตร์กลับมา คือต้องมีการพูดถึงฐานะของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่จะมาตอบปัญหาของสังคม ไม่ใช่ตอบปัญหาความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด อันนี้ไม่ใช่ แต่ต้องตอบวัตถุประสงค์ของสังคมซึ่งมันมีอยู่อย่างหลากหลายให้มันได้ ให้เกิดความเป็นธรรมเกิดขึ้นในสังคม อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในความคิดเห็นของทีมนักวิจัยเรา

ประการที่สอง คือว่า ต้องทำความเข้าใจว่ามนุษย์ไม่ใช่ economic man คือนักเศรษฐศาสตร์ไปตีความว่ามนุษย์คือ economic man จะต้องคิดด้วยเหตุและผลทางเศรษฐศาสตร์ แต่เขาเก่ง คือเขาสามารถสอนคนไปเรื่อยๆ แล้วคนเริ่มเป็น economic man ตามที่เขาสอนมากขึ้นเรื่อยๆ แต่จริงๆแล้วมันไม่มีวันที่จะเป็นได้ทั้งหมดหรอก อันที่จริงมนุษย์เป็น social man ในความเห็นของผม

คำว่า social man, social woman ในความเห็นส่วนตัวก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์นี้ดี คำว่า social ไม่ได้หมายความว่าดี เพียงแต่ว่าการตัดสินใจของมนุษย์มันพิจารณาจากเงื่อนไขทางสังคม ซึ่งมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งของการที่จะทำให้คนแต่ละคนอยู่รอดในสังคม

ผมกล้ายืนยันในเรื่องนี้พอสมควรเพราะผมรู้สึกว่า การตัดสินใจในหลายกรณีที่เป็นการตัดสินใจในทางเศรษฐกิจแต่อาจจะไม่มีเหตุผลในทางเศรษฐกิจ มนุษย์ตัดสินใจด้วยเหตุผลทางสังคม เช่น การบริโภคของบางอย่าง ดูอย่างไรก็ไม่จำเป็นเลย ทำไมมนุษย์ถึงบริโภคอะไร ก็เพราะบริโภคด้วยเหตุผลที่จะอยู่เหมือนคนอื่นในสังคม เช่นมีมือถือในลักษณะนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นจะด้วยเหตุผลหรือไม่ด้วยเหตุผล มนุษย์มองสังคมเป็นตัวหลักก่อนแล้วมีเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่ง เป็นส่วนสำคัญด้วยซึ่งผมไม่ปฏิเสธอยู่ในเงื่อนไขสังคมนั้น

การที่มนุษย์เป็น social man มนุษย์ก็มองคุณค่าที่สังคมให้การยอมรับ ซึ่งก็มีคุณค่าในหลายด้าน แน่่อน เรายังให้ความสำคัญกับภายนอก แต่ก็มีคุณค่าภายในที่มนุษย์ก็ให้การยอมรับ และนั่นก็ส่งผลต่อการตัดสินใจของมนุษย์เช่นกัน รวมถึงการตัดสินใจที่จะให้ในบางเรื่อง ตัดสินใจไม่ว่าจะเป็นการให้ทาน หรือให้ธรรม หรือให้อภัย หรือให้อีกส ออะไรแล้วแต่ มิเช่นนั้นการให้มันก็ต้องหมดไปจากสิ่งที่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ไปแล้ว ตรงนี้เป็นส่วนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

พระไพศาล วิสาโล ซึ่งทีมนักวิจัยของเราได้ไปเรียนปรึกษาท่าน ท่านก็บอกว่า ตรงนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่เราต้องชี้ให้เห็นว่า ความจริงระบบเศรษฐกิจของมนุษย์มันมีระบบ 2 ระบบ คือ commodity economy คือการใช้ การซื้อขายแบบโภคภัณฑ์ กับอีกอันหนึ่งซึ่งเป็นส่วนที่เรียกว่า give economy ก็คือระบบเศรษฐกิจที่เป็นเรื่องของ"การให้"

สองตัวนี้มาคู่กัน แต่เดิมนั้น give economy ก็ใหญ่ ส่วนตัว commodity economy ก็เล็ก มีการซื้อขายกันบ้างเกลือก ปลา ก็แลกกันไป แต่ว่าปัจจุบัน commodity economy กลับใหญ่ ส่วน give economy เล็กลง ซึ่งมันไม่ได้

หมายความว่า give economy ต้องใหญ่กว่า แต่ที่มันมีปัญหาก็คือ มาคาดคิดทำให้เห็นว่า give economy มันหลุดออกไปแล้ว

ในงานวิจัยของเรา เคยไปถามนักเศรษฐศาสตร์ เขาบอกว่าอันนั้นเป็นเรื่องของสังคม นักเศรษฐศาสตร์ไม่ควรไปยุ่ง เราควรจะไปยุ่งแต่เรื่องของการซื้อขายเท่านั้น หรือว่าการผลิต นั่นเป็นหน้าที่ของเรา ถ้าจะมีการให้ก็เป็นเรื่องของสังคมไปแล้ว ซึ่งจริงๆมันเป็นพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ตรงนี้เป็นสิ่งที่สำคัญว่า ถ้าเรามีมายาคติอย่างนี้ พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของคน ก็จะเป็นไปในลักษณะของการแข่งขันมากขึ้น ที่ลืมเรื่องของการให้

เพราะฉะนั้น ในเรื่องของเศรษฐศาสตร์เชิงคุณค่า เป็นสิ่งที่สำคัญที่เราจะต้องดึงขึ้นมาเพราะว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นมนุษย์เศรษฐกิจ แต่เราเป็นมนุษย์ทางสังคม เมื่อเราเห็นว่ามนุษย์เราเป็นมนุษย์ทางสังคม มีคุณค่า และถูกยึดโยงหรือผูกโยงด้วยความสัมพันธ์ต่างๆ ผมคิดว่าวิชาเศรษฐศาสตร์จะต้องหันมาทำความเข้าใจการศึกษาในความสัมพันธ์กับมิติต่างๆให้ชัดเจนขึ้น ตัวเองจะต้องพัฒนาองค์ความรู้ของตัวเองขึ้นมาในเรื่องความสัมพันธ์ เริ่มต้นจาก"การให้"

ประการที่สาม "การให้"มีฐานอย่างไรในทางเศรษฐศาสตร์ ผมไม่ทราบว่ามีนักเศรษฐศาสตร์อยู่กี่คน ผมจำเป็นต้องขออนุญาตทำความเข้าใจความสัณฐานหนึ่ง คือวิชาเศรษฐศาสตร์ทฤษฎีการบริโภค เขาจะมีแกนอยู่ 2 แกน คือการบริโภคสินค้า เขาจะสมมติเป็นสินค้า X_1 กับสินค้า X_2 จะทำอะไรให้บริโภคสินค้า 2 ตัวนี้แล้วเกิดความพอใจสูงสุด บนทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด เขาก็จะเรียนกันอยู่อย่างนี้ และถ้าเมื่อมีทรัพยากรเพิ่มขึ้น หรือเราหาทางที่บริโภค X_1 หรือ X_2 เพิ่มขึ้น เราก็จะมีความพึงพอใจมากขึ้น

เราเคยทดลองกับนักศึกษาที่ ม.เกษตร โดยการเปลี่ยนแกนๆหนึ่ง จากการที่เป็นสินค้าตัวหนึ่งกับสินค้าตัวสอง เราเปลี่ยนแกนตัวหนึ่งโดยเป็นการรับสินค้าตัวที่หนึ่ง คือไม่บริโภค กับอีกอันหนึ่งคือการให้ คือเป็นการรับและให้ แล้วเราก็มานพุดคุยกันว่า เรามีทรัพยากรจำกัด และถ้าเราให้มากขึ้น และเรารับน้อยลง จะมีความพอใจเท่าเดิมไหม? และเราจะทำอะไรให้มีการให้และการรับสมดุลขึ้น และเพิ่มขึ้น แล้วเราก็ให้ได้มากขึ้น โดยขณะเดียวกัน เราก็อาจจะรับเท่าเดิม แล้วเราก็มีความพอใจเพิ่มขึ้นมิใช่หรือ? อันนี้มีการพุดคุยกันในห้อง

ถึงแม้จะเป็นการเริ่มต้นเล็กๆ ก็รู้สึกว่ ก็จริงอยู่ มนุษย์ก็ยังอยากจะให้ ถ้าได้มีการพุด ถ้าได้มีการคุย โดยมีจุดยึดโยงว่าตัวเองจะให้อย่างไรแล้ว และอีกแง่หนึ่งมนุษย์ก็ยังอยากจะรับ อันนั้นก็คือธรรมชาติของมนุษย์ เพราะฉะนั้นผมคิดว่าอันนี้ก็อีกส่วนหนึ่งที่เราจะต้องทำความเข้าใจ

เรื่อง"การร่วมมือกัน"ก็เช่นกัน "เศรษฐศาสตร์แห่งการร่วมมือกัน"ก็เป็นสิ่งที่สำคัญ ซึ่งงานวิจัยของเราก็ได้มีการศึกษา เรื่องการแข่งขันนี้มีอยู่แล้ว ส่วนเรื่องของการชู้ตริตนี้ยังไม่ค่อยมีการศึกษามากนักในบ้านเรา ตอนที่เราไปศึกษาเรื่องของการร่วมมือกัน ได้พบการชู้ตริตโดยไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งซ่อนอยู่ได้เหมือนกัน คือถ้าเราไม่พยายามทำความเข้าใจความสัมพันธ์ในลักษณะอย่างนั้น

ตรงนี้เป็นสิ่งที่วิชาเศรษฐศาสตร์จะต้องพยายามจำลอง เพราะตัวเองในฐานะของวิชาก็คือ อธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ อ.ชัชวาล เป็นนักฟิสิกส์ ก็พยายามอธิบายพฤติกรรมทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เราก็ต้องอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจทุกพฤติกรรมให้ได้ แต่สิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์ทำคือ ไม่อธิบายทุกพฤติกรรม แต่อธิบายเพียง

บางพฤติกรรม แล้วเก่งกว่านั้นก็คือ สามารถที่จะทำให้คนอื่น ๆ ซึ่งมีพฤติกรรมอย่างอื่น มามีพฤติกรรมเหมือนกับที่ตัวเองต้องการจะให้มันได้มากขึ้นๆเรื่อยๆ

ประการที่สี่ คิดว่าการศึกษาวិชาเศรษฐศาสตร์ต่อไปจะต้องยึดเอาเงื่อนไขของแต่ละบุคคลเป็นตัวตั้ง พอดีเรามาจากเรื่องเกษตรมากหน่อย เราก็บอกอย่างกรณีเกษตร สิ่งที่ต้องยึดคือเงื่อนไขทาง"นิเวศวัฒนธรรม" คือเวลาเราจะเรียนเรื่องเศรษฐศาสตร์ เราต้องเอาตัวนิเวศวัฒนธรรมมาเป็นเงื่อนไขก่อน ให้รู้ก่อนว่าคนนี่เมื่อจะใช้วิชาเศรษฐศาสตร์ จะต้องใช้ภายใต้เงื่อนไขอะไร? ซึ่งเงื่อนไข ถ้าเราไปตีความตามนิยามวิชาเศรษฐศาสตร์ ก็คือทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดนั่นเอง เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นสิ่งซึ่งมีความสำคัญมาก

ทำไมเราถึงเน้นเรื่อง"นิเวศวัฒนธรรม"? "นิเวศ"ก็คือสิ่งที่ธรรมชาติให้มา "วัฒนธรรม"ก็คือสิ่งที่คนจัดระบบกันขึ้น เพราะฉะนั้น 2 ส่วนนี้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ที่จะทำให้เราสามารถใช่วิชาเศรษฐศาสตร์แล้วอยู่ได้อย่างยั่งยืนมากขึ้น ปัจจุบัน 2 เรื่องนี้ยังไม่มีที่ยืนอยู่เหมือนกันในวิชาเศรษฐศาสตร์

ทั้งหมดนี้ใน 4 ข้อที่ผมกล่าวมาเบื้องต้น มันจะต้องถูกสร้างขึ้นมาเป็น framework หมายถึงกรอบความคิดที่นักเศรษฐศาสตร์จะต้องคิด ก่อนที่จะไปถึงทฤษฎี

เวลาคนจะกิน จะใช้ เขาต้องคิดถึงเรื่องอะไรกันบ้าง เป็นภาพกว้างๆไม่ต้องอธิบายเป็นเชิงทฤษฎี เชิงทฤษฎีจะมีเหตุและเหตุผล คือทุกทฤษฎีจะมีเรื่องของเหตุและผล คุณทำอันนี้แล้วจะเกิดอันนี้ อย่าเพิ่งให้นักศึกษาลงไปติดยึดกับทฤษฎีเร็วเกินไป ให้เขาเห็นภาพที่เป็นเงื่อนไขโดยภาพรวมทั้งหมดก่อน ให้รู้และเห็นว่าคนเรานั้นจะมีทางเลือกได้หลายทาง และมีข้อจำกัดการเลือกอยู่หลายข้อ สิ่งเหล่านี้จะต้องสอนโดยเร็วที่สุด

ตอนนี้ที่เราทำอยู่ก็คือ แทนที่จะวิพากษ์วิจารณ์เขาอย่างเดียว มายาคติของนักเศรษฐศาสตร์คืออะไร? เราก็พยายามจะเขียนเอกสารขึ้นมาหนึ่งเล่ม เราจะเขียนเหมือนกับตำราทางเศรษฐศาสตร์สำหรับนักศึกษาชั้นปีหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ตำราทฤษฎี แต่จะโยงให้เห็นทั้งหมดว่า เวลาคนที่เข้ามาจัดการเรื่องเศรษฐกิจ เขาต้องคิดถึงนิเวศอย่างไร คิดถึงวัฒนธรรมอย่างไร แล้วเขามีทางเลือกในการจัดการอย่างไร แล้วเมื่อไหร่เขาจะร่วมมือกัน แล้วเมื่อไหร่เขาจะเอาเปรียบกันอย่างไร และถ้าเขาเอาเปรียบ เขาจะแก้ปัญหาการเอาเปรียบในลักษณะไหนบ้าง นี่ก็จะเป็นการจำลองภาพให้เห็น

รู้สึกที่ผ่านมา ความพยายามของกลุ่มที่เรียกว่ากลุ่มก้าวหน้า หรือเรียกว่ากลุ่มวิพากษ์วิจารณ์ก็ได้ เริ่มต้นเมื่อตอนที่สายเกินไป คือไปเริ่มเมื่ออยู่ปี 4 หรือว่าระดับปริญญาโทมานั่งคุยกัน อย่างนั้นมันดูเหมือนกับว่าได้นิดเดียว แล้วก็คนส่วนอื่นก็ถูกมายาคติในทางเศรษฐศาสตร์ฝังหัวออกไปแล้ว ติดไปแล้ว โอกาสที่เราจะไปซ้อน จะไปรื้อฟื้น จะไปพูดคุยก็ค่อนข้างน้อย เพราะฉะนั้นเราเลยคิดว่าจะใช้โอกาสไปสอนในระดับปีหนึ่ง ซึ่งก็น่าจะเป็นการวางพื้นที่ให้ผู้เรียนเศรษฐศาสตร์เห็นถึงกรอบของประเด็นต่างๆ ปัจจัยต่างๆที่กว้างขวางขึ้น และหวังว่าเขาจะตั้งคำถามได้ ถ้ามีใครมาพูดถึงวิชาเศรษฐศาสตร์ต่อไปจากนั้น ว่ามันก็ไม่จำเป็นต้องเป็นเฉพาะการรับแล้วความพอใจจะดีขึ้น หรือว่ามันไม่จำเป็นต้องผลิตมากขึ้นแล้วจะได้ผลกำไรมากขึ้น ไม่ต้องพัฒนาไปโดยการมุ่งสู่ความเจริญอย่างเดียว อันนี้เขาจะได้เอาวิชาของเราเป็นภูมิคุ้มกัน ในการที่จะไปปรับทราบทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่จะมีต่อมาในภายหลัง

ทั้งหมดนี้ก็เป็นความพยายามที่เราจะเพิ่มสติปัญญาของผู้ที่จะต้องรับทราบ รับฟัง หรือใช้วิชาเศรษฐศาสตร์ไม่ให้ต้องหลงติดอยู่กับสิ่งที่ถูกทำให้เชื่อว่ามันเป็นความจริงแต่เพียงด้านเดียว ขอขอบคุณครับ

ช่วงถาม – ตอบ

สมชาย ปรีชาศิลปกุล : หลังจากที่ฟังอาจารย์แล้ว คิดว่าสิ่งที่กล่าวมามีความคล้ายคลึงกับหลายศาสตร์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อย่างเช่น ที่ผมเรียนมาทางด้านกฎหมาย ถ้าเมื่อสักครู่อ่านเรื่องกฎหมายเข้าไปใส่แทนจะคล้ายกัน เช่น กฎหมายถูกสอนว่า value free คือ กฎหมายเป็นกลาง กฎหมายเป็นธรรม ผมคิดว่านี่คือปัญหา ซึ่งน่าจะเป็นปัญหาที่ลึกไปกว่าเฉพาะมายาคติของเศรษฐศาสตร์ แต่ผมคิดว่ามันเป็นมายาคติของความรู้ในโลกสมัยใหม่ทั้งหมดด้วยซ้ำ ผมคิดว่านิติศาสตร์นี้ใช่ นิติศาสตร์กำลังสอนให้เชื่อในเรื่องความเป็นกลาง อันนี้เป็นประเด็นแรก

อันที่สอง ผมฟังอาจารย์วิเคราะห์เรื่องเศรษฐศาสตร์ ผมรู้สึกเคลิ้มไปว่า ผมเห็นด้วยกับวิธีการวิเคราะห์เรื่องมนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจนั้นไม่จริง มันเป็นเรื่องอื่นปะปนอยู่ด้วย อันนี้ทำให้ผมนึกไปถึงบทความของอาจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เวลาอาจารย์รังสรรค์วิเคราะห์เรื่องอะไร จะเริ่มต้นการวิเคราะห์ว่า มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจ อย่างเช่น เวลาวิเคราะห์เรื่องอธิการบดีมหาวิทยาลัย จะเริ่มต้นขึ้นว่า อธิการบดีก็เป็นมนุษย์สัตว์เศรษฐกิจประเภทหนึ่ง เพราะฉะนั้นจะต้องแสวงหาประโยชน์สูงสุด

ผมฟังอาจารย์เดวิดผมก็เชื่อ แต่พอนึกถึงอาจารย์รังสรรค์ มันก็ถูกนะ ผมจึงคิดว่าเป็นอย่างนี้หรือเปล่าว่า จะมีคนใดคนหนึ่งผิดหรือเปล่า หรือเอาเข้าจริงถูกทั้งคู่ คือวิธีวิเคราะห์แบบสัตว์เศรษฐกิจมันใช้ได้สำหรับนักการเมือง ส่วนวิธีการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์อย่างที่อาจารย์ทำ ต้องการความร่วมมือ การให้ ใช้ได้กับคนที่ยังไม่ถูกฝึกเข้าไปสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ กับชาวบ้าน กับชุมชนอะไรทำนองนี้

เดวิด สุขกำเนิด : ตอนแรกไม่เคยคิด แต่หลังจากคิดแล้ว ก็พอเทียบเคียงในวิชาอื่นและฟังอาจารย์สมชายเล่าแล้วทำทางจะเป็นจริง อันนี้มันเป็นวิธีการสร้างสิ่งที่มีความรู้ขึ้นมา แล้วอาศัยมายาคติเรื่อง value free เป็นตัวสะกด value อื่นๆ ซึ่งถ้าทุกท่านเห็นด้วย เราก็คงกำลังจะเจออะไรบางอย่างที่เป็นเรื่องใหญ่มาก

แต่อย่างไรก็ดี ผมมีความเห็นว่า วิชาเศรษฐศาสตร์ เป็นวิชาที่ถูกนักเศรษฐศาสตร์บิดเบือนมาก อาจจะมากกว่าในวิชาอื่นๆ ยกตัวอย่างที่เราพูดถึงดัม สมิธ นั้นก็ถูกบิดเบือนไปรอบหนึ่ง อีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ จริงๆแล้ว อย่างเช่นในเรื่องตลาด หลักเศรษฐศาสตร์บอกว่า ตลาดจะมีประสิทธิภาพมากที่สุดเมื่อคนไม่มี barrier to exit ก็คือ สามารถที่จะออกไปจากตลาดได้โดยเสรี คือไม่ใช้ความสัมพันธ์ในระบบตลาดนั้น ใช้ความสัมพันธ์อย่างอื่นแทนในการที่จะได้มาในสิ่งซึ่งตนเองต้องการ เมื่อนั้นตลาดจะมีประโยชน์สูงสุด

แต่ปรากฏว่านักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่จะพยายามสร้างระบบตลาด แล้วไม่ทำให้คนอื่นมีทางเลือก อย่างเช่นเรื่องน้ำ จะพยายามสร้างระบบตลาดของน้ำขึ้นมา โดยที่จะไม่เหลือระบบเหมืองฝายหรือระบบอย่างอื่นไว้ ทั้งที่ตามหลักกลไกตลาดจะต้องเหลือไว้ ถ้าเหลือไว้ตลาดถึงจะมีประสิทธิภาพ เพราะว่าถ้าเกิดตลาดจัดการไม่ดี คนนั้นก็จะออกไปใช้อย่างอื่น นี่แสดงว่าการบิดเบือนของนักเศรษฐศาสตร์มันค่อนข้างที่จะรุนแรง

ยังมีอีกตัวอย่างหนึ่งซึ่งลงไปลึกไปในวิชาหน่วย แต่น่าจะเข้าใจได้และเห็นตัวอย่างของการบิดเบือนวิชาเศรษฐศาสตร์ได้ดี ก็คือเรื่องของการค้าระหว่างประเทศ ที่เราคุยกันว่าโลกต้องเปิดเสรี ต้องมีการเจรจา ต้องให้สินค้าไหลเวียน ทั้งหมดมาจากทฤษฎีเริ่มต้นเรื่องความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของเดวิด ลิกคาโด ซึ่งมีสมมุติฐานที่

สำคัญข้อหนึ่งบอกว่า ทฤษฎีนี้ และปล่อยให้มีความเสรี จะทำให้ทุกประเทศได้รับประโยชน์สูงสุด ถ้าผู้ผลิตภักดีต่อประเทศของตน

ภักดีหมายความว่า เมื่อได้เงินมาแล้ว ใช้เงินเพื่อประโยชน์ในการลงทุนอยู่ในประเทศของตน แต่พอมาเปิดเสรีในเรื่องการค้า ผู้ผลิตของเราก็คงมาจากประเทศอื่น มาลงทุนเสร็จแล้วก็คืนกำไรบางส่วนไป มีหน้าข้าแย้งกว่าคืนกำไรบางส่วนไป ยังย้ายฐานเมื่อเวลาที่เรารู้สึกว่าผลิตประเทศเราไม่ค่อยดีแล้วย้ายฐาน เมื่อวานนี้มีข่าวว่า ตกลงทีวีตอนนั้นนำเข้าเยอะแยะเลย เพราะว่ามันย้ายฐานไปผลิตในประเทศอื่น เพราะฉะนั้นทฤษฎีนี้มันเลยไม่ตรงกับความเป็นจริงมาตลอด

เดวิด ลิกคาโดพูดไว้ว่า ถ้าปล่อยให้มีความภักดี ผู้ผลิตเมื่อได้เงินจากการค้าแล้ว ไปลงทุนในประเทศไหนประเทศนั้นก็จะได้ประโยชน์ ไม่ใช่ประเทศที่เป็นคนส่งออก ประเทศที่เขาได้กำไรแล้วเอาไปลงทุน ซึ่งเรื่องนี้สามารถอธิบายความล่มสลายของประเทศแอฟริกาได้เป็นอย่างดี เขาส่งออกมากมาย แม้ว่าเรารู้ว่ามีข่าวว่าเกิดความอดอยากอีกรอบในเอธิโอเปีย แต่ยังส่งออกอยู่เลย แต่เงินที่ได้กำไรกับการส่งออกเขามาลงทุนที่ไหน เขามาลงทุนที่เอเชีย หมายถึงฝรั่งเอาเงินมาลงทุนที่เอเชีย ซึ่งคิดว่าน่าจะได้กำไรสูงกว่า อันนี้ต่อเนื่องมาตั้งแต่ พ.ศ.2520 กว่า จนถึง พ.ศ.2539 พอถึงปี พ.ศ.2540 มันก็ล่มเพราะเขาดึงเงินไปลงทุนที่อื่น

เพราะฉะนั้น ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศมันจึงขึ้นอยู่กับว่าผู้ผลิตจะไปลงทุนที่ไหน มันไม่ได้เป็นไปตามทฤษฎีของเดวิด ลิกคาโดแล้ว แต่ว่าการเจรจาที่ยังคงมีต่อไป บนพื้นฐานว่าจะต้องเปิดเสรีทางการค้าให้มากที่สุด ซึ่งถ้าเราไปถามนักเศรษฐศาสตร์บอกว่าให้ช่วยไปดู พอกลับไปดูแล้วจะพบว่า มีอยู่จริงๆข้อนี้ ซึ่งมันถูกปิดเบือนไป

เรื่องมนุษย์เป็น"สัตว์เศรษฐกิจ" กับ"มนุษย์เป็นสัตว์สังคม" ผมคิดว่าอย่างนี้ครับ คำว่า"สัตว์เศรษฐกิจ"ผมคิดว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เพียงแต่ว่า อ.รังสรรค์อาจจะตัดมาเฉพาะอธิบายว่า ทำไมเขากำลังมีพฤติกรรมที่แสวงหาประโยชน์ต่อตัวเขาเองอยู่ ซึ่งตรงนั้นถ้าใช้วิธีคิดทางเศรษฐศาสตร์ ก็จะอธิบายได้ค่อนข้างชัดเจน แต่ไม่ทั้งหมด

มนุษย์บางคนมีพฤติกรรมทางเศรษฐกิจแบบไม่สมเหตุผล ไม่ใช่เพราะจะหาประโยชน์เพื่อตัวเอง ซึ่งอันนี้เป็นข้อสมมุติทางเศรษฐศาสตร์ แต่มีบางข้อมีพฤติกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อทำร้ายคนอื่น แล้วตนเองก็ไม่ได้ประโยชน์ เช่น การไปทำให้คู่แข่งล้มไปโดยที่ไม่ใช่พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ แต่มันเป็นเงื่อนไขและปัญหาทางสังคม หรือบางกรณีมีการทะเลาะกันระหว่างคนในชุมชน ก็เป็นการแก่งแย่งกันเองโดยไม่ได้มีพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ

เพราะฉะนั้นผมยังมีความรู้สึกที่ว่า ถ้ามองมนุษย์เป็นสัตว์สังคมน่าจะเปิดโอกาสให้ใช้เศรษฐศาสตร์อธิบายได้กว้างขวางกว่า แต่ถ้าจะเจาะเฉพาะกรณีให้เห็นถึงลักษณะของการมีพฤติกรรมเพื่อแสวงหาประโยชน์เฉพาะตน เราจำลองว่ามนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจ ตรงนั้นก็จะชัดกว่า แต่กรอบใหญ่น่าจะมองว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม และตรงไหนละเขาให้เหตุผลทางเศรษฐกิจเข้ามาในการตัดสินใจ ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมที่เขาอยู่

นิติ เอียวศรีวงศ์ : ที่บอกว่าในสมัยโบราณบอกว่ามันมี give economy ใหญ่กว่า commodity economy ปัจจุบัน give economy ก็เล็กลง ส่วน commodity economy ใหญ่ขึ้น ผมยังคิดว่า give economy ก็ยังใหญ่กว่า commodity economy อยู่แน่นอน

คือเราแลกเปลี่ยนทรัพยากรกันโดยผ่านการให้มากกว่าการซื้อขาย ถ้าพ่อแม่ของนักศึกษามหาวิทยาลัยในประเทศไทย หันเข้าไปหาเศรษฐกิจแบบซื้อขายแต่เพียงอย่างเดียว ผมคิดว่าทุกมหาวิทยาลัยล่มหมดเลย เพราะ

ว่าทุนรัฐบาลที่ให้กู้ยืมเรียนหนังสือมันก็คงไม่เพียงพอที่จะผดุงมหาวิทยาลัยเอาไว้ได้ แต่พ่อแม่ยอมควักเงินให้ลูกไปเรียนหนังสือ

ไม่ว่าจะมอง CD โทรศัพท์มือถือ AIS นี่เจ๋งเลย ถ้าพ่อแม่ไม่ยอมควักเงินให้ลูกไปซื้อโทรศัพท์มือถือ ที่นี้ผมเลยคิดว่า เศรษฐกิจการให้จริงแล้วยังใหญ่กว่าเศรษฐกิจซื้อขาย แต่ตรงนี้เป็นสิ่งที่ผมยังไม่ค่อยแน่ใจกับเรื่องของ อ. รัษฎรงค์เท่าไร คือจะมีนักเศรษฐศาสตร์ที่พยายามเอาตัวทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ หรือมายาคติของเศรษฐศาสตร์ มาอธิบายเศรษฐกิจการให้ เช่น เป็นต้นว่าผมให้ของแก่เพื่อน เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารกับผม ผมพาเพื่อนไปเลี้ยง ด้วยความหวังว่าสักวันหนึ่งเขาจะเลี้ยงผมกลับคืนมา

คือแปลงตัวเศรษฐกิจการให้ ให้มันหยาบคายเท่ากับวิชาเศรษฐศาสตร์ ทุกอย่างเอาตัวเองเป็นตัวตั้งหมด แล้วผมคิดว่ามีบทความของ อ. รัษฎรงค์ จำนวนมากที่อธิบายสิ่งนี้โดยการเอาตัวทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มาใช้อธิบายพฤติกรรมด้านอื่นๆของมนุษย์ทั้งหมด

ผมคิดว่าถ้าพ่อแม่ของนักศึกษามหาวิทยาลัยเวลานี้ คิดแต่ประโยชน์ว่าสักวันหนึ่งลูกจะมีงานทำ แล้วลูกจะได้มาเลี้ยงตัว เขาก็จะพบว่ามันเป็นการลงทุนที่ขาดทุนมากเลย เพราะว่ามันจะไม่เลี้ยง และกว่าที่มันจะมีปัญญาเลี้ยงได้ มันก็ดันไปมีเมียและมีลูกแล้ว และทุกคนโดยเฉพาชนชั้นกลางก็รู้อยู่แล้วว่า การลงทุนด้านการศึกษาของลูกมันให้ผลตอบแทนไม่คุ้ม เป็นการลงทุนที่โง่ที่สุดอันหนึ่ง

และผมเชื่อว่า ที่เราให้กันอยู่เวลานี้ เยอะแยะมากเลย ถ้าคิดด้วยผลกำไรแล้วมันไม่คุ้มเสียเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นผมจึงยังสงสัยอยู่ว่า

อันที่หนึ่ง ผมคิดว่า เศรษฐกิจการให้มันยังใหญ่กว่าเศรษฐกิจซื้อ อันที่สองต่อมา คือ พยายามเอาเหตุผลของเศรษฐกิจการซื้อมาอธิบายเศรษฐกิจการให้ไม่เพียงพอ อธิบายไม่ได้

เดชรัตน์ สุขกำเนิด : ในส่วนของ give economy ยังใหญ่กว่า commodity economy หรือไม่ ผมคิดว่า ผมคงจะไม่สามารถตอบได้ แต่ว่าผมก็เห็นด้วยกับอาจารย์ว่ามันยังมีแทรกอยู่ในหลายรูปแบบ เพียงแต่ว่ามันเป็นแทรกในลักษณะที่นักเศรษฐศาสตร์ไม่ถือว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจไป ทั้งๆที่ตรงนั้นเป็นบ่อเกิดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นการซื้อขายต่างๆ

แต่ผมมีความรู้สึกว่าการที่เราต้องยกประเด็นนี้ขึ้นมาเพราะ ตัว give economy พอมันถูกลืมไป ไม่ได้ให้คุณค่าการใช้ก็จะจำกัดลงเรื่อยๆ แล้วการใช้ give economy หลายอย่าง สุดท้ายมันกลายไป serve เรื่องของ commodity economy ไป เหมือนตัวอย่างที่อาจารย์ยกมา เช่นการซื้อมือถือให้

เพราะฉะนั้นจริงๆแล้ว give economy เวลาให้มันมีนัยยะถึงคนที่รับด้วย ว่าคนที่รับจะรู้สึกอย่างไร หมายถึงในความหมายของ give economy ดั้งเดิม และผมก็ไม่แน่ใจว่า ผู้รับซึ่งเป็นลูกหลาน ที่เป็นนักศึกษาในปัจจุบัน จะมีความรู้สึกเป็นเรื่องของ give economy แบบเดิมหรือเปล่า ที่ตัวเองจะต้องทดแทนบุญคุณบางอย่าง ซึ่งไม่ใช่เป็นการทดแทนด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจกลับคืนมา เพราะฉะนั้นผมจึงรู้สึกว่า เราเป็นห่วง มอง give economy ด้วยความเป็นห่วงว่า มันถูกกลืนหายไป และการกลืนหายไปจะทำให้มันเล็กลงเรื่อยๆ

นอกจากนั้น give economy ยังมีอีกหลายส่วนในพื้นที่ ซึ่งไม่ได้มีการนำมาศึกษากันให้ชัดเจน แล้วเห็นด้วยครับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ถ้าจะศึกษาเรื่อง give economy โดยเทียบเคียงกับการเป็นกลไกของการรักษา

ประโยชน์ของตน ไม่ว่าจะในอดีตหรือในอนาคตก็ตาม ผมคิดว่าส่วนหนึ่งคนก็คงจะคำนึงแต่ว่าไม่ใช่ตลอดเวลา แล้วไม่รู้ว่าส่วนน้อยหรือส่วนใหญ่ด้วยซ้ำที่คำนึง เพราะว่าสิ่งที่สำคัญ บางครั้งคนเราตัดสินใจบนพื้นฐานที่เรียกว่าคุณค่า คือว่า ถ้าทำอย่างนี้เรียกว่าถูก มันไม่ได้หมายความว่า จะต้องได้รับผลตอบแทนกลับมา

ตรงนี้เป็นสิ่งซึ่งผมเห็นด้วยว่า ไม่น่าที่จะอธิบายคนทุกคนด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจแบบผลประโยชน์เฉพาะตน แต่ต้องอธิบายด้วยเหตุผลในเชิงคุณค่า ซึ่งคำว่าเหตุผลในเชิงคุณค่า ก็มีประโยชน์ของคนอยู่ แต่ว่าไม่ได้เป็นประโยชน์แบบเฉพาะตน หรือว่าทันทีทันใด หรือว่าคำนวณออกมาได้ อย่างการมีระบบเหมืองฝาย จะมีระบบพิธีกรรมต่างๆ มันก็อาจจะเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน ที่จะอยู่ด้วยกันต่อไป เพราะฉะนั้นตรงนี้ผมจึงเห็นด้วยกับสิ่งที่อาจารย์เสนอครับ และคิดว่าตรงนี้เป็นโจทย์ที่ยากที่สุด ในบรรดาทั้งหมดที่นักเศรษฐศาสตร์จะต้องเจอ

คือเศรษฐศาสตร์เรามีจุดขายอยู่ที่ความสามารถของเราในการชี้ถูกชี้ผิด หมายถึงว่าชี้ว่าจะไปซ้ายหรือไปขวา ซึ่งที่จริงมักจะผิด แล้วตรงนี้ก็คือ เราก็เลยรู้สึกว่าถ้ามีเรื่องคุณค่าเข้ามาเยอะขึ้น นักเศรษฐศาสตร์หลายคนก็รีรอ ว่าถ้าจะพูดไปเดี๋ยวมันจะไม่เด็ดขาด ไม่เหมือนกำไรขาดทุน ตรงนี้ก็เป็โจทย์ใหญ่ที่สุดที่เราแย้งๆไปไม่ได้

สมเกียรติ ตั้งนโม : ผมขอเรียนถามอาจารย์เดชรัต เป็นข้อๆดังต่อไปนี้ พอผมได้ฟังอาจารย์พูดถึงอดัม สมิทท์ และผลงานบาง section ของอดัม สมิทท์ ซึ่งเป็นคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ของนักเศรษฐศาสตร์ที่มันหายไป ผมจึงสงสัยต่อมาว่า ใครคือ invisible person ที่ทำให้... ผมไม่ได้ถามชื่อนะครับ สิ่งที่ยากจะเรียนถามก็คือ concept แบบไหน ที่เป็นแนวคิดหลักกลับที่ได้หยิบเอาบาง section ของคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์เล่มนี้ออกไป อันนี้ไม่ทราบว่าเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยของอาจารย์และทีมงานหรือไม่

คำถามข้อที่สองคือ left wing economics หรือเศรษฐศาสตร์ของพวกฝ่ายซ้าย เป็นมายาคติด้วยหรือไม่? ผมขอเรียนถามอาจารย์ 2 คำถามข้างต้นนี้ครับ

เดชรัต สุขกำเนิด : คำถามแรก ไม่อยู่ในขอบเขตของการศึกษา แต่ก็อยากเจอตัวเหมือนกัน คือผมว่าอย่างนี้ ในทางปฏิบัติมันจะเป็นลักษณะของการค่อยๆเลือกหยิบมาเรื่อยๆ แต่ว่าปรากฏการณ์ที่สำคัญมันน่าจะเกิดขึ้นในช่วงก่อนสงครามโลก ต่อเนื่องมาจนถึงยุคช่วงหลังสงครามโลก และเข้าสู่สงครามเย็น ตอนนั้นวิชาเศรษฐศาสตร์ในฝั่งของอเมริกาได้มาแรงมากขึ้น

แม้แต่ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เกิดการเปลี่ยนหลักสูตรขึ้นมาในช่วงนั้น แต่เดิมใช้หลักสูตรเศรษฐศาสตร์ฝรั่งเศส ซึ่งจะต้องมี part หนึ่งที่พูดถึง distribution ว่าจะต้องมีการกระจายกันอย่างไร? ก็ถูกเปลี่ยนไปเป็นทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของอเมริกัน

ตรงนั้นผมคิดว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ทำให้ลักษณะของวิชาเศรษฐศาสตร์มันเป็นมาแบบนี้ จนคำนิยามต่างๆก็เปลี่ยนแปลงไป แล้วก็ part ที่เป็นส่วนสำคัญในเล่มนั้นก็หายไป และมีปรากฏการณ์ขึ้นมารับใช้ตัวมายาคติของที่เขาสร้างขึ้นได้ดีพอสมควร คำว่ารับใช้หมายถึงทำให้ดูเสมือนเป็นจริง มีความสมจริงสมจังมากขึ้น คนก็เลยไหลไปทางนั้น เช่น การเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ ซึ่งมันก็โตจริง แต่มันก็คงไม่ยั่งยืนและมีปัญหามากมายดังที่เราพูดมา

ถามว่า left wing economics เป็นมายาคติด้วยไหม? คือผมคิดว่า ถ้าเราตั้งคำถามแบบที่อาจารย์สมชายพูดจริงๆแล้วเราอาจจะต้องเตือนตัวเราเองว่า ทุกองค์ความรู้สามารถที่จะเป็นมายาคติได้ อยู่ที่ว่าเราจะรู้เท่าทัน

ความคิดเท่าทันของเราหรือไม่ แต่ผมก็ไม่อยากจะตอบแบบกว้างๆเกินไป ผมอยากจะลงมาเฉพาะเจาะจงด้วยครับ อาจจะเป็น 2 ส่วน ซึ่งผมไม่มั่นใจว่าเราเข้าใจ left wing ตรงกันหรือเปล่า

ส่วนแรกก็คือ กลุ่มเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ หรือเศรษฐกิจชุมชน ก็อาจจะมีมายาคติที่สำคัญอยู่เหมือนกัน โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่มีในลักษณะความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในสังคม ซึ่งกลุ่มนี้ก็จะพูดเสมือนว่าไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก ไม่ได้ลงไปดูว่าการชู้ตริตก็มีอยู่ในชุมชน ชุมชนช่วยเหลือกันก็มี ชู้ตริตกันก็มี แล้วเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธจะแก้ปัญหาต่างๆเหล่านั้นอย่างไร รวมถึงโครงสร้างใหญ่ของสังคม เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธจะมีความพยายามจะไปปรับใช้หลักการทางพุทธ ในการจัด good governance ในระดับสังคม ธรรมชาติอย่างไร นอกเหนือจากจิตอย่างเดียว ซึ่งผมคิดว่าการพึ่งทางจิตอย่างเดียวไม่น่าจะพอ คือไม่ใช่ว่าไม่ถูกนะ ถูกแน่นอน แต่ว่าไม่น่าจะพอ มันจำเป็นต้องพึ่งระบบด้วยซึ่งเราไม่แน่ใจว่า ตอนนี้ได้พัฒนาในเชิงระบบไปมากน้อยแค่ไหน อย่างไร

แต่ถึงแม้ว่าจะไม่ได้พัฒนาตรงนี้ ก็ต้องพูดนะครับ คือถ้าไม่พูดแล้วมันทำให้เห็นว่า เพียงแค่นี้ก็เพียงพอ ผมก็เรียกว่าเป็นมายาคติ ทั้งที่จริงๆมันไม่เพียงพอ อันนี้ก็อาจเป็นการ comment เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ในสายเชิงพุทธ หรือสายชุมชน

ส่วนที่สอง ในสายเศรษฐศาสตร์การเมือง ในความเห็นของพวกเรา เราเชื่อว่าแนวความคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง น่าจะเป็นฐานเศรษฐศาสตร์ที่มีมายาคติน้อยที่สุดเท่าที่พวกเรา มองอยู่ แต่ว่าจะต้องหาทางออกในเชิงความสัมพันธ์แบบร่วมมือกันได้ด้วย คือเศรษฐศาสตร์การเมือง บางทีการหาคำตอบมันรู้สึกเหมือนจะเป็นคู่ขัดแย้ง ซึ่งในคู่ขัดแย้งนั้นก็ต้องมีการเจรจาทางออกว่าอันนี้ถูกต้อง แต่การหาทางออกมันอาจจะไม่ได้หมายความว่า ใครจะต้องเสียอำนาจให้ใครเสมอไป มันอาจจะบังเอิญเจรจาแล้วหาทางออกไปพร้อมกันได้ แล้วก็สามารถที่จะไปข้างหน้าได้

เหตุผลที่ว่าเศรษฐศาสตร์การเมืองน่าจะเป็นฐานสำคัญเพราะว่า ผมคิดว่ามันมีอยู่ 2 เรื่อง

หนึ่ง เศรษฐศาสตร์การเมืองมันยึดอยู่บนเงื่อนไขที่คนแต่ละคนจะต้องพยายามเอาตัวให้รอด ซึ่งผมคิดว่าตรงนี้ถูก ตรงนี้ได้เอาเปรียบกัน หรือไม่ได้เอากำไรสูงสุด คือยังไงทุกคนก็ต้องเอาตัวให้รอด อันนี้เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่ง

สอง เศรษฐศาสตร์การเมืองได้ให้ความสำคัญระหว่างคนกับคน ซึ่งตรงนี้ก็จะเป็นฐานที่สำคัญ เราจะเห็นว่าเศรษฐศาสตร์การเมืองจะมีการวิเคราะห์เรื่องของวิถีการผลิต หรือ mode of production ซึ่งไปกำหนดเรื่องความสัมพันธ์ของคนแต่ละคนในสังคม เพียงแต่ว่าสิ่งที่ขาดอยู่ก็คือ เงื่อนไขทางวัฒนธรรมนั่นเอง หรือเงื่อนไขทางสังคมที่จะต้องเข้ามาจัดการ ซึ่งบางทีเศรษฐศาสตร์การเมืองบางสาย จะไม่มีเงื่อนไขทางสังคม จะเป็นลักษณะเงื่อนไขในทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะต้องจบลงด้วยความขัดแย้งทางเศรษฐกิจหรือไม่ก็ทางการเมืองเท่านั้น

เพราะฉะนั้นในสาย left wing ก็ยังมีปัญหาอยู่บ้างในเชิงมายาคติ แต่น่าจะน้อยกว่าสายที่เป็นกระแสหลักในปัจจุบัน ทั้งนี้ก็ต้องมองให้เห็น เพราะถ้ามองไม่เห็น มันก็อาจจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆเหมือนกัน แล้วก็ไม่สามารถที่จะมาใช้ในการตอบสนองต่อการทำความเข้าใจเรื่องนี้ได้ชัดเจน จริงๆตรงนี้อาจให้ช่วยกัน comment นะครับ ผมเองไม่ค่อยจะมั่นใจว่า สิ่งที่เราคิดจะเป็นการคิดอย่างครบถ้วน แต่ก็อยากจะพูดเพื่อเราจะได้ช่วยกัน comment ว่า

มันใช่ไหม? บางท่านอาจจะมองเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธที่ลึกกว่าผม ก็จะได้มีการอธิบายว่ามีการเตรียมหรือแก้เรื่องมายาคติไว้ตรงไหนอย่างไร? บางคนอาจจะมองเศรษฐศาสตร์สายการเมืองได้ลึก หรืออีกมุมหนึ่งที่ต่างจากผมก็จะได้ช่วยเติมส่วนนี้ให้เต็มครับ

ชัชวาล ปุณฺณ : ในทางวิทยาศาสตร์ ตัววิทยาศาสตร์ถูกตั้งคำถามว่าเป็นวิธีคิดแบบเพศชายเป็นหลัก คือเป็นเรื่องของการแข่งขัน ต้องให้เหตุผล มีลักษณะเป็นเส้นตรง มีลักษณะครอบงำและแผ่ขยาย เป็นวิธีคิดแบบ masculine science แล้วก็จะมีคนทีพูดถึงวิทยาศาสตร์แบบเพศหญิง คือ feminine science ผมไม่ทราบว่าเป็นทางเศรษฐศาสตร์ มันเป็นวิธีคิดแบบไหน คือมีความคิดแบบเพศทางเศรษฐศาสตร์ไหม?

ที่นี้พอผมฟังอาจารย์เล่าแล้วที่อาจารย์นิเทศว่า give economy ผมก็มาคิดได้ว่า วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์เพศหญิง เช่น วิธีคิดเรื่อง nurturing หมายถึงว่า โลกเหมือนกับครรภ์มารดาที่โอบอุ้มสิ่งมีชีวิตและมนุษย์ก็คลอดออกมาได้ เป็นต้น วิธีคิดแบบนี้ไม่ได้ถูกให้ความสำคัญในวิทยาศาสตร์แบบเพศชายมาตลอด

และเรื่องความรู้สึก หรือ feeling อันนี้ไม่มี อย่าเอาเรื่องคุณค่า เอาเรื่องความรู้สึกมาใส่ในการทดลองทางวิทยาศาสตร์ คุณต้องไม่มีความรู้สึกอะไร คุณต้องแยก subject กับ object ออกจากกัน แต่เวลานี้เศรษฐศาสตร์ก็มีเรื่องของ feeling เรื่องของคุณค่าเข้ามา ผมจึงคิดว่าในมิติแบบนี้ ผมพอจะบอกได้ใหม่ว่าอาจารย์กำลังเสนอ feminine economics อยู่

เดชรัต สุขกำเนิด : เป็นคำถามที่ยากมาเลย เพราะว่าผมเองก็ถูกจัดการเศรษฐกิจโดยเพศหญิงอยู่ เศรษฐกิจส่วนตัวผม และก็รู้สึกว่โหดร้ายอยู่พอสมควร อันนี้พูดเล่นนะครับ

ก็คิดว่าจะเป็นในแนวกระแสนั้นอยู่เหมือนกัน เพียงแต่ว่าเราเองก็ยังหวังว่าข้อเด่นบางข้อของเศรษฐศาสตร์แบบเดิม จะยังสามารถปรับเข้ามาใช้กับปรัชญาใหม่ คุณค่าใหม่ที่มีขึ้นได้ ข้อเด่นที่ว่ามันก็อย่างเช่น เรื่องของการขึ้นประเด็นทางเลือกต่างๆให้เห็นชัดเจน ผมคิดว่าตรงนี้เศรษฐศาสตร์น่าจะเข้ามาช่วยได้ แต่ว่าไม่ได้ช่วยในการตอบว่า จะเป็นหนึ่งหรือสอง แต่ว่าบอกว่ามันจะมี หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า ผลมันจะแตกต่างกันอย่างไรใน หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า นั้นในทางเศรษฐกิจ ในทางสังคม แม้กระทั่งในทางสิ่งแวดล้อมก็ตาม

ปัจจุบันนักเศรษฐศาสตร์ไม่ค่อยพยายามจะเสนอทางเลือก ถึงแม้ว่าวิชาของตนเองจะพูดถึงเรื่องทางเลือกในการจัดสรรทรัพยากรก็ตาม เราจะได้ยินนักเศรษฐศาสตร์หลายคนพูดว่า ไม่มีทางอื่นแล้ว จะต้องเป็นแบบนี้ ซึ่งพวกเราในทีมก็จะหัวเราะกันเสมอว่า ชื่อวิชามันแปลว่าแสวงหาทางเลือก แต่เวลาพูดชอบพูดว่าไม่มีทางเลือก มันต้องเปิดเสรี มันต้องทำอย่างนี้อยู่เรื่อย เราอยากจะทำให้มีการพูดถึงเรื่องทางเลือกอื่นๆ เรื่องคุณค่าอื่นๆเข้ามา แต่ก็พยายามที่จะคงไว้ในการเสนอถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากการตัดสินใจในแต่ละทางเลือกชัดเจนเหมือนเดิม

งานที่พวกเราทำก็ยังพยายามที่จะออกมาเป็นตัวเลขอยู่ เพียงแต่ว่าเป็นตัวเลขที่สะท้อนคุณค่าที่แตกต่างไปจากเดิม แต่ไม่ใช่ตัวเลขที่ออกมาเป็นหน่วยเงินตรา เป็นบาท แต่เพียงอย่างเดียว แต่จะเป็นตัวเลขที่หมายถึงคนที่เจ็บป่วยมากขึ้น เป็นตัวเลขของความมั่นคงทางด้านอาหารที่ดีขึ้น เป็นตัวเลขพันธุ์ปลาที่จะมีมากขึ้น ทั้งหมดนี้ก็ปล่อยให้สังคมเป็นผู้ตัดสินใจ ตัวเลขที่มีคุณค่าต่างกันนี้ ในกรณีนี้สังคมจะตัดสินใจไปในลักษณะอย่างไร ไม่ใช่ convert ทุกอย่างกลับมาเป็นเงิน แล้วก็ตัดสินใจ อันนี้ก็คือความคิดของเราที่จะดำเนินการ

อันนี้ไม่อยากให้เศรษฐศาสตร์กลายเป็นวิชาที่เป็นในเชิง abstract เพราะ เราารู้สึกว่าการที่มันเป็นเรื่องของการคำนวณต่างๆ มันช่วยเสริมการตัดสินใจอื่นๆได้เหมือนกัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ : ผมมีอีกสองคำถามสืบเนื่องจากสิ่งที่ อ.สมเกียรติถาม รวมทั้งที่อาจารย์พูดเมื่อสักครู่นี้ด้วย ผมสงสัยอย่างนี้คือ ความหวังของอาจารย์เกี่ยวกับการจะมีตำราเศรษฐศาสตร์ของชั้นปีหนึ่ง ที่มันปูพื้นฐานที่กว้างและลึกกว่า ผมสงสัยอย่างนี้คือ

เมื่อ 300 ปีที่แล้ว เศรษฐศาสตร์ถูกเสนอโดยเป็นแขนงหนึ่งของวิชาปรัชญา เพราะฉะนั้นมันจะกว้างมาก จะไม่มองอะไรแคบๆแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในประเทศไทยปัจจุบันนี้ แต่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเศรษฐศาสตร์อเมริกัน มันถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นเทคโนโลยีชนิดหนึ่งแล้วก็มีอิทธิพลในประเทศไทยอย่างที่อาจารย์พูด นับตั้งแต่สงครามเย็นมาจนกระทั่งทุกวันนี้ แล้วทำให้เกิดความเข้าใจในหมู่นักศึกษา อาจารย์ ในหมู่พ่อแม่ผู้ปกครองทั้งหลายว่า เราเรียนเศรษฐศาสตร์เหมือนกับเรียนวิศวกรรมศาสตร์ หรือเรียนแพทย์ หรืออะไรก็แล้วแต่ เรียนเพื่อที่จะไป command เทคโนโลยีบางอย่างเพื่อที่จะสามารถเอาไปซื้อขายในตลาดได้

ผมสงสัยว่า การที่อาจารย์จะเขียนเศรษฐศาสตร์ 101 ของอาจารย์ มันเท่ากับย้อนเอาเศรษฐศาสตร์กลับไปเป็น philosophy เป็นแขนงหนึ่งของปรัชญาเมื่อ 300 ปีที่แล้ว จะเป็นที่เข้าใจหรือไม่ อันนี้ตัดออกไปก่อนนะครับ ผมเชื่อว่าถ้าตั้งใจอ่านก็ต้องเข้าใจ แต่หมายความว่า มหาวิทยาลัยอะไรจะรับ เพราะว่ามีมหาวิทยาลัยต่างๆตอนนี้อันตรายเงินค่าเทอมของนักศึกษา ถ้าสอนเศรษฐศาสตร์แบบนี้เขารู้สึกว่าเขาไม่สามารถที่จะไปเก็บเงินได้อีก ในขณะเดียวกัน ผมไม่แน่ใจว่าการเรียนเศรษฐศาสตร์ 101 แบบนี้ จะมีผล

คือเราหันไปดูแพทย์ที่เขาจบ board จบอะไรก็แล้วแต่มาก็ตาม มีนักเศรษฐศาสตร์ที่ไปทำงานตลาดหลักทรัพย์ ทำงานบริษัทต่างๆ ผมคิดว่าสมัยหนึ่งซึ่งเขายังไม่โตถึงขนาดนี้ เขายังเป็นเด็กๆก่อนเข้ามามหาวิทยาลัยแบบนี้ก็ยังมีมนุษยที่น่ารักอยู่ แล้วช่วงหนึ่งที่เขาเรียนเศรษฐศาสตร์หรือการศึกษาที่เราจัดกันอยู่ทุกวันนี้ มันเปลี่ยนคนเหล่านี้ให้เป็นอสุรกายไปหมดเลย เพราะฉะนั้นแค่เรียนวิชาเดียวมันจะพอไหม กับการที่จะทำให้เขาเปลี่ยนเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่มองอะไรได้กว้างกว่านักเทคโนโลยีที่คิดจะแก้ปัญหาเป็นเรื่องๆ เพื่อผลกำไรแต่เพียงอย่างเดียว ผมไม่แน่ใจ ทำไมอาจารย์ไม่พูดถึงหลักสูตรทั้งหลักสูตร แทนที่จะคิดแต่เพียงแค่วิชาเดียว อันนี้เป็นปัญหาข้อที่หนึ่ง

ปัญหาข้อที่สองคือ เท่าที่ผมเข้าใจเศรษฐศาสตร์ปึกซ้าย ซึ่งผมอาจจะผิดเพราะผมไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญเรื่องนี้เหมือนกัน ผมคิดว่ามันมีมายาคติข้อหนึ่งคือ จริงอยู่ว่าพวกนี้มองความสัมพันธ์ของมนุษย์มากกว่าการซื้อขายแลกเปลี่ยน แต่ที่มากกว่ามันกลับไปเน้นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจค่อนข้างมาก ถ้าเป็นมาร์กซิสต์รุ่นโบราณ ก็จะไปเน้นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปของความสัมพันธ์เชิงชนชั้นนั่นเอง ซึ่งในทัศนะของผมคงไม่ตรงกับอาจารย์ อิงภากรณ์แน่ๆก็คือ คิดว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น ไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของโลกปัจจุบันนี้ได้ไปเลย

ในขณะเดียวกัน ชัยใหม่ทั้งหลายก็อาจจะคิดอะไรที่ลึกซึ้ง เช่นเป็นต้นว่า พวก postmodern ตัวอย่าง แต่ลึกลงไป postmodern เวลาเราพูดถึงเราจะไป deconstruct discourse (รื้อสร้างวาทกรรม)ทั้งหลาย จริงๆเป้าหมายหลักของเขาก็คือว่า ในวาทกรรมชนิดหนึ่ง อำนาจมันอยู่ในมือกลุ่มนี้ แต่ถ้าเราสามารถรื้อสร้างวาทกรรมอันนี้ได้ มันจะโอนอำนาจจากกลุ่มนี้ไปสู่อำนาจอีกกลุ่มหนึ่ง ก็เป็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจอีก

ตรงนี้เป็นส่วนซึ่งผมคิดว่าเป็นมายาคติของเศรษฐศาสตร์ปึกซ้าย คือคุณไปมองความสัมพันธ์ทั้งหมดของมนุษย์ภายใต้ความคิดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจแต่เพียงอย่างเดียว ผมคิดว่าไม่พอที่จะอธิบายความสัมพันธ์อื่นๆของมนุษย์อีกเยอะมากเลย

เดชรัตน์ สุขกำเนิด : ประเด็นเรื่องหลักสูตรก็ไม่ชัดเจนครับ อันนี้เห็นด้วยอย่างยิ่ง และถ้าหากว่ามีใครแนะนำ ทีมพวกเรา ก็อยากจะไปทำเหมือนกัน แต่ความจริงไม่ต้องถึงขั้นหลักสูตรก็ได้ เพราะว่าที่เราเสนอวิชา เราเสนอจากวิชาที่เป็นฐานที่สุด หลังจากนั้นก็จะพยายามทำส่วนอื่นๆต่อไป แต่ที่อาจารย์พูดมาทำให้ผมนึกถึงประเด็นนี้ในอีกลักษณะหนึ่งว่า การไปตั้งในลักษณะปรัชญากับการสร้างมาในลักษณะเทคโนโลยี ซึ่งอาจจะไม่ได้หมายถึงเทคโนโลยีที่มันแข็งแกร่ง อาจจะเป็นเทคโนโลยีในเชิงสังคม อันนี้ก็อาจจะเป็นคำถามที่สำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ว่า เราจะไปพยายามสร้างปรัชญาหรือว่าจะไปพยายามสร้าง พัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมา เพราะว่าในทีมของเรามีการพยายามลงทำเรื่องนี้ เป็นงานวิจัยเฉพาะกรณีศึกษา คือเหมือนกับพัฒนาเครื่องมือเป็นเทคโนโลยีขึ้นมา อันนั้นก็ได้รับผลดีพอสมควรและพบกับอุปสรรคหลายด้านพอสมควร ก็อาจจะต้องไปทำตรงนั้นเพิ่มเติมขึ้น ตรงนั้นก็เป็นที่ที่เราจะต้องไปตัดสินใจในเชิงยุทธศาสตร์อยู่เหมือนกัน

ส่วนประเด็นเรื่องปีกซ้ายผมก็เห็นด้วยว่า เน้นความสัมพันธ์เชิงอำนาจมากไป ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจเราบังเอิญไม่ได้พูดถึงกันมากนักในสังคมไทย เพราะฉะนั้นก็โอเค ณ ปัจจุบันนี้ การที่จะพยายามเข้าใจถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อให้เข้าใจถึงสังคมไทยมากขึ้น แต่ว่าสุดท้ายก็ยังไม่สามารถอธิบายได้ทั้งหมดอยู่ดี

ในเรื่อง postmodern นี้ ผมเกรงปัญหาอย่างนี้ด้วยคือ ถ้าไม่ระมัดระวัง postmodern อาจจะกลายเป็นปัญหาการวิเคราะห์ที่มากเกินไป สัญลักษณ์อะไรต่างๆมากจนเกินไป โดยที่จะไม่สามารถพัฒนาหรือมองลึกไปจนถึงโครงสร้างอำนาจหรือความสัมพันธ์ได้ด้วยซ้ำ ผมเคยถูกวิจารณ์ในงานหนึ่งจากนัก postmodern ว่ามีลักษณะของการยึดอำนาจในที่ประชุม เนื่องจากว่าใช้ power point ไม่ได้ใช้ mind mapping คือถ้าใช้ mind mapping วาดเป็นวง ทุกคนจะได้มีส่วนร่วม

อันที่จริงผมไม่ได้มีสิทธิ์เลือก เพราะห้องที่ผมใช้มันห้องขนาดจุคน 500 คน ดังนั้นก็มีวิธีเดียวเพื่อที่จะทำให้เห็นทั้งหมดก็คือ ใช้ slide multivision ฉายขึ้นจอ โดยที่ไม่ได้ดูเลยว่าในที่สุดแล้ว เนื้อหาต่างๆมันเป็นไปตามที่ทีมผมเสนอหรือว่าเป็นไปตามที่ข้างล่างเสนอ มากน้อยแค่ไหนอย่างไร

ชัยพันธุ์ ประภาสวดี : ผมได้ไปคุยกับชาวบ้านมาครับ แล้วผมก็ได้รับคำถามทางเศรษฐศาสตร์มาเรื่องการค้าเสรี ทำนองว่า มันดีหรือไม่ดีอย่างไร กรณีของ Macro, Lotus ห้างทั้งหลายเหล่านี้คือผมเห็นตัวอย่างง่ายๆว่ามันมีทั้งบวกและลบ ยกตัวอย่างเช่น ที่ไปยังเกาะสมุย ก่อนข้างมีปัญหาระหว่างสินค้าราคาแพง เพราะต้องขนข้ามเรือ น้ำก็แพง อาหารทั้งหมดแพงไปหมด เพราะเมื่อต้นทุนแพง ราคาสินค้าจึงค่อนข้างสูง

แต่ทันทีที่มีห้าง Lotus ไปเปิด ที่แรกก็มีการคัดค้านแต่ไม่สำเร็จ ก็เลยเปิดห้างใหญ่เลย ประเด็นนี้นะผมมองว่าก็การทำหน้าตาให้เป็นทางได้หน่อย แล้วก็แต่งตั้งตัวเป็นคนใดอะไรต่างๆ ประสบความสำเร็จคือวันแรกขายได้ 10 กว่าล้าน หมายความว่าดูเงินของร้านรวงและห้างเล็กๆของที่นี่ไป 10 ล้านต่อวัน ต่อมาที่นี้ซึ่งทำให้กระแสค่านหายไปก็คือ สินค้าที่เคยราคาแพงๆ เช่น น้ำขวด มันถูกลงหมดเลย ข้างนอกก็จำเป็นต้องขายถูกมึนฉะนั้นคนก็จะแห่ไปห้างหมด ปรากฏะพวที่ชาวบ้านจับมาจากทะเลมันสด แล้วมันก็ไม่มีความเลือก กำหนดราคาว่าดีกว่าบาทคนก็ซื้อกัน ปัญหาก็คือ พอร้านอาหารไปซื้อใน Lotus มันได้ 80 บาท ก็ไปซื้อกันที่นั่น ชาวประมงก็มีปัญหา แต่ก็มีตัวเลือกก็คือ มันมันปลาเลี้ยง สู้ปลาทะเลของสดไม่ได้

ปัญหาอย่างนี้ มันจะไปสู่จุดไหนดี มันจะมีกระแสค่านไม่ค่าน ที่นี้บางที่จังหวัดออกมาค้าน องค์การบริหารส่วนจังหวัดออกมาค้านก็สร้างไม่ได้ อย่างเช่นเมืองกาญจน์หรือบางแห่ง แต่บางที่ที่ไปแล้ว อาจารย์มองว่า

พัฒนาการตรงนี้มันจะไปสู่จุดตรงไหน คำถามก็คือ จะปล่อยเสรีไปอย่างนี้ หรือมีการควบคุมไหม? หรือควรจะ
ต้องมีมาตรการอะไรออกมาหรือไม่

อีกเรื่องหนึ่งก็คือเรื่องของภาษีค่า อย่างที่อาจารย์พูด ผมเห็น EIA หลายตัว เวลาจะสร้างเขื่อน ยกตัวอย่างง่ายๆ
เช่นกรณีของแก่งเสือเต้น มักจะตีค่า ณ ปัจจุบันที่เห็น เช่น เศรษฐศาสตร์ก็บอกว่า ถ้าทำตรงนี้จะเสียหาย เช่น ป่า
ไม้ ต้นสักมีเท่าไรก็ไปนับต้นกันเลย และคำนวณว่าจะเสียหายมูลค่าไม้ ณ วันนั้น นี่เป็นเชิงเศรษฐศาสตร์ที่เขา
ทำออกมา ก็คือคิดว่ามันเสียหายไปที่พันล้าน คิดแค่ไม้เป็นเนื้อไม้

ในขณะที่เดียวกันคิดในเชิงเศรษฐศาสตร์เหมือนกัน แต่หมายความว่า ไม้มันไม่ได้ให้แค่นี้ มันสามารถผลิต
อย่างเช่น อ.สุทธาวรรณไปทำ ไม้มันผลิตอีกซิเงินให้กับแผ่นดินอีก มันฟอกอากาศ มันทำให้ปรากฏการณ์เรือน
กระจกลดลง ป่ามันมีค่าตรงนั้นอีก ซึ่งคิดเป็นเงินก็ได้ด้วย และอีกทีก็คือ เขื่อนถ้าสมมุติว่าจะถูกใช้ไปอีก 20 ปี
ทำไมไม่บอกว่า อีก 20 ปีข้างหน้า ต้นไม้พวกนั้นจะมีค่าอีกเท่าไร ก็ควรเอามาวกอบคลุมกัน ตรงนี้คือ
ปัญหาซึ่งไม่ทราบว่าทางเศรษฐศาสตร์ใช้อะไรคิดกันในเรื่องของการทำ EIA ต่างๆ ทำอย่างไรจะให้ออกอย่างที่
อาจารย์คิด คือคิดในเรื่องของคุณค่าด้วย หรือแม้แต่มูลค่าก็ต้องคิดให้รอบด้าน รวมถึงมูลค่าในอนาคตด้วย กรณี
ที่เกิดขึ้นที่ปากมูลก็ตี มักจะคิดถึงกรณีเฉพาะหน้าอย่างนี้ จะทำอย่างไรให้เศรษฐศาสตร์มองได้กว้างขวางและลึก
ซึ่งมากกว่านั้น

เดชรัต สุขกำเนิด : ทั้งสองเรื่องนี้เป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงมาก การตอบผมจะตอบทั้งในส่วนของการเฉพาะ
เจาะจงและในภาพความคิดที่กว้างด้วย

ในเรื่องของการเปิดคำเสรี โดยให้ห้างขนาดใหญ่เข้าไปในพื้นที่เศรษฐกิจหลายลักษณะ อย่างเช่นพื้นที่ที่เป็น
เศรษฐกิจจำเพาะ คือค่อนข้างจะห่างจากพื้นที่อื่นอยู่ อันนี้จะมีลักษณะเฉพาะตัว ผมคิดว่าตรงนี้การตัดสินใจ
ของรัฐบาลในปัจจุบัน เน้นในเรื่องของการเปิดเสรีโดยไม่คิดถึงผลที่จะเกิดขึ้นโดยรวมต่อเศรษฐกิจจำเพาะ ณ พื้นที่
ที่ตรงนั้น ผมเกรงว่าหากเป็นอย่างนี้ต่อไป ผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในระยะต้น อาจจะไม่มีปัญหาต่อไป เมื่อตัว
เศรษฐศาสตร์กิจท้องถิ่นที่ generate income คือสร้างรายได้ที่จะมาซื้อของมันตายลง ณ จุดนั้น เราไม่รู้ว่าจะ
ปัญหาอะไรจะเกิดขึ้นต่อไป

คือคนเรานั้นอย่างไรเสียก็ต้องบริโภค ดังนั้นจึงต้องพยายามหาทางที่จะบริโภคกันต่อ ซึ่งนั่นหมายความว่าภาวะ
หนี้ที่เพิ่มขึ้น อาจจะหมายถึงการโยกย้าย อาจจะหมายถึงการยอมขายทรัพยากรในพื้นที่นั้น เพื่อให้กับคนอื่นซึ่ง
มาจากต่างถิ่นเข้ามาซื้อ แล้วเข้ามาดำเนินการในพื้นที่นั้น แล้วตัวเองก็ได้เงินเพื่อตัวเองจะได้บริโภคไปจนถึงวาระ
สุดท้าย แล้วก็ย้ายไปอยู่พื้นที่อื่น เพราะฉะนั้น การที่รัฐบาลไม่ได้มองภาพของปัญหาเศรษฐกิจแบบนี้ ผมคิดว่า
คงจะมีผลกระทบที่ต่อเนื่องตามมา คือ...

ก็มีเงินต่อเงินไปเรื่อยๆเหมือนกับที่รัฐบาลทักษิณพยายามจะทำ ซึ่งไม่รู้ว่ามันจะต่อไปถึงเมื่อไหร่ ผมเองก็ไม่
อยากคิดในแง่ร้ายเดี๋ยวนายกฯเขาเอา แต่ผมก็นึกไม่ออกว่ามันจะต่อไปได้กี่ปี คือฐานเศรษฐกิจที่จะเป็นตัวได้
มาซึ่งเงินที่จะไปบริโภค มันต้องมี และถ้าฐานมันล่มแล้วจะทำอย่างไร?

ปัจจุบันก็มีปัญหาลักษณะนี้เกิดขึ้น หลายที่มากขึ้น และอย่างกรณีเกาะสมุย หลายคนก็คงจะเจอฐานเศรษฐกิจ
นั้นชัดเจน ซึ่งถ้าไม่มีเงินมาต่อเงินในลักษณะนี้อาหารทั้งหลาย เขาก็คงจะต้องร่นไปเรื่อยๆ เพราะฉะนั้น ถ้าเรา
มองในแง่ของประเทศ มันก็จะเปลี่ยนมือคนเข้ามาบริหารกิจการ ประเทศอาจจะดีขึ้นก็ได้

เพราะคนที่ขายไปอาจจะเป็นเจ้าของ guest house 10 ห้อง เพราะว่าไม่มีคนมาแล้ว หรือเจ้าของร้านค้า มี guest house แล้วก็ขายไป แล้วก็สร้างเป็นโรงแรมสูงขึ้นมาอีก ซึ่งก็สามารถรับนักท่องเที่ยวได้มากขึ้น หมายถึงเศรษฐกิจของประเทศก็อาจจะ generate income ได้เพิ่มขึ้น รายได้เพิ่มขึ้น แต่คนก็จะถอยร่นไปไกลขึ้น นี่คือทางออกที่หนึ่งซึ่งหมายความว่า ถ้ามันมีเงินมาต่อ มันก็คงไม่เกิดภาพนี้ แต่ถ้าไม่มีเงินมาต่อก็คงจะเกิดภาพเมื่อสักครู่นี้ผมพูดถึง คือมันก็ต้องร่นไป แล้วไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไร? และไม่รู้ว่าการถอยร่นตอนสุดท้ายจะเป็นอย่างไร ถ้าฐานเศรษฐกิจของเราโดนทำลายลงไปหมด ไม่ทราบว่าคุณตอบนี้จะพอชัดหรือเปล่าว่า พอปล่อยไว้อย่างนี้แล้วจะเกิดอะไรขึ้น

ทีนี้ถ้าถามว่าแนวทางล่าสุดที่จะแก้ปัญหา ผมคิดว่าความคิดที่จะเป็น local economy ไม่เกิดขึ้นเลยในสายตาของรัฐบาล หรือแม้กระทั่งในสายตาของนักเศรษฐศาสตร์ แม้กระทั่งฝ่ายค้านบางครั้ง ไปใช้คำว่า"ไทย" ซึ่งอันนี้เข้าทางเขา เพราะว่าเวลาเราพูดถึงไทย เศรษฐกิจไทยอาจจะดีขึ้นด้วยซ้ำในขบวนการอย่างนี้ ปัญหามันเป็นคือเศรษฐกิจของคนไทย และเศรษฐกิจของท้องถิ่น ดังนั้น ถ้าเราจำเป็นต้องรู้เรื่องนี้จะต้องมาอยู่ในเรื่องของเศรษฐกิจแบบท้องถิ่นให้มากขึ้น แต่ว่าเราไม่ได้มีการวิเคราะห์ในเรื่องนี้อย่างจริงจัง มีการเก็บตัวเลขทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับบัญชีรายได้ประชาชาติ ฐานตัวเลขเศรษฐกิจเป็นระดับประเทศทั้งหมดเลย การที่จะมาแตกเป็นระดับจังหวัดอย่างนี้ ค่อนข้างยากมากเลยที่จะทำ

ความหวังที่ใกล้ที่สุดตอนนี้ เท่าที่จะมองเห็น กลับเป็นเรื่องของผังเมือง เรื่อง EIA ก็คือใช้ข้อกำหนดในเรื่องสิ่งแวดล้อม เราต้องพูดอย่างนั้น เช่น ห้างถ้าไปอยู่ตรงนั้นจะทำให้รถติด จะทำคาร์บอนไดออกไซด์ คาร์บอนมอนอกไซด์เกินขีดของมาตรฐาน เพียงคิดแค่นี้ก็ไม่ว่าจะผ่นเกินไปหรือเปล่า แต่จุดเริ่มผมอยากจะย้ำว่าเริ่มที่ local economy แต่ถ้าเริ่มที่ไทยไม่ไทย คงลำบากไปอีกไกล ถ้าเริ่มที่ local economy จะเห็นประเด็นได้ชัดขึ้น

ในส่วนเรื่องการค้าเสรีเกี่ยวกับห้างหรือศูนย์การค้าใหญ่ๆ ซึ่งเป็นปัญหาในส่วนของมายาคติของวิชาเศรษฐศาสตร์ คือมายาคติของการแลกเปลี่ยน คือการแลกเปลี่ยนเป็นภาคปฏิบัติจริงของวิชาเศรษฐศาสตร์ บังเอิญภาคปฏิบัติมันมีมายาคติอยู่ มายาคติที่ว่านี่คืออะไร? มายาคติที่ว่านี่ก็คือ"ความง่าย"นั่นเอง เป็นการละคุณค่าบางอย่างที่อยู่เบื้องหลังการได้มาซึ่งสินค้าอันนั้น แล้วถูกทำให้เห็นว่ามันอยู่ตรงที่ราคาเท่านั้นเอง ว่าจะซื้อหรือไม่ซื้อ มันราคาถูกหรือไม่ถูก

ที่แรกเราไม่เคยคิดเลย แต่พอได้ฟังพระไพศาล ซึ่งท่านได้พูดเชื่อมโยงระหว่าง give economy และ commodity economy นี่แหละคือประเด็นสำคัญที่ทำให้ commodity economy มันขยายไป คือมันมีมายาคติซ่อนอยู่ ท่านพระไพศาลกล่าวว่า ถ้าเกิดเราจะต้องทำแก้อะไรเอง เราจะรู้สึกเลยว่ามันกับพื้นที่ไม่เดือดร้อนอะไร เพราะการใช้ทรัพยากรของเรา เราจะดูถึงพื้นฐานความจำเป็นจริงๆ แต่ commodity economy หรือการแลกเปลี่ยน มันทำให้เรารู้สึกว่าได้สินค้านั้นมาโดยง่าย ทั้งที่จริงๆเราอาจจะทุกข์ทรมานเพื่อให้ได้เงินมาเพื่อซื้อสินค้าอันนั้น แต่ความรู้สึกทางจิตวิทยา ณ ตอนที่ล้วงกระเป๋าออกไปแล้วเอาเงินจ่ายออกไปและได้สินค้านั้นมา มันง่ายจริงๆ แล้วมันจะละลายไปถึงว่าสินค้านั้นจะได้มา มันเสียต้นทุนในเรื่องสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้เชื่อมมาถึงข้อที่สองที่พี่ถามมาน้อยแค่ไหน? มันละลายไปหมดเลย เพราะว่ามันมาวัดตรงที่ ณ ตอนแลกเปลี่ยนตรงนั้น

ผมมีตัวเลขที่น่าสนใจซึ่งผมทราบมาเมื่อปีที่แล้ว เฉพาะคนในกรุงเทพมหานคร ก่อหนี้เพิ่มขึ้น อันนี้ไม่รวมหนี้เดิมในปี 2545 คือ ร้อยละเก้าสิบของรายได้ทั้งปี แปลว่าเกือบทั้งหมด ถ้ามองว่าทำไม่ถึงทำได้ ก็เพราะยังไม่ได้จ่ายไ้ครบ ตัวเลขนี้ทำให้นักเศรษฐศาสตร์ออกมาเตือน แต่ว่าไม่มีใครฟัง และที่น่ากังวลต่อมากก็คือ ตัวเลขเดียวกับใน

ชนบทก่อนนี้เพิ่มขึ้นเท่ากับ ร้อยละหกสิบของรายได้ทั้งปี ซึ่งอันนี้น่ากลัวกว่า เพราะรายได้ไม่แน่นอนเท่าคนในเมือง

เพราะฉะนั้นกระแส commodity economy ที่มันไหลบ่าเข้ามา ผ่านทางห้าง ผ่านทางความสะดวกมันกระแทกเราทุกคน และไม่มีภูมิคุ้มกันหรือด้านทานอะไรที่เราคิดว่ามันจะมีอย่างอื่นก่อนที่จะมาถึงเรา

ลูกศิษย์ผมคนหนึ่งบอกว่า ถ้าฟังอย่างที่อาจารย์ว่า เราจะต้องพยายามพูดว่า พยายามเพิ่มความสามารถของคนในการคงเงินเอาไว้ในกระเป๋าไว้ ตอนนั้นเวลาโฆษณาจะแสดงให้เห็นถึงความสามารถที่จะจ่าย อย่างบัตรเครดิตหรืออะไรต่างๆ คือถ้าจ่ายเงินออกไปได้รู้สึกว่ามันง่าย เขาบอกว่าอาจารย์ต้องพูดในลักษณะที่ ถ้ามีเงินอยู่ในกระเป๋าได้ อันนี้เก่งมาก ถ้าจะพูดให้เกี่ยวข้องกับเรื่องของการค้าเสรีหน่อย ต้องพยายามพูดว่า เป็นเสรีภาพของการรักษาเงินไว้ในกระเป๋า เพราะว่าตอนนี้เขากำลัง promote เสรีภาพในการจับจ่ายใช้สอย

ในเรื่องของ EIA ทำไม่ถึงไม่ทำ ในกรณี EIA เป็นความชัดเจนว่าเขาตั้งใจที่จะไม่ทำ เพราะเขามีเจตนาที่จะทำให้โครงการนั้นผ่าน ผมเคยเจอถึงขนาดนี้ครับ คือเขาคิดเอาไว้ในบทหนึ่ง คือกลัวคนจะไม่คิด เช่นสมมุติว่าเป็นบทที่ 6 เรื่องผลกระทบต่อไปไม่ คือคิดเอาไว้เสร็จเรียบร้อยแล้วมูลค่าไปไม่จะสูญเสียเท่าไรเมื่อมีการสร้างเขื่อนพอพบเหตุท้ายสรุปความคุ้มค่า สัมเอาตัวเลขบทที่ 6 มาใส่ในต้นทุน ถ้าใครไม่ดูให้ละเอียดก็จะเหมือนกับว่า ช่างคิดละเอียดรอบคอบทุกอย่าง ระบบนิเวศทุกอย่างคิดหมด แต่ไม่เอาตัวเลขมาใส่ไว้ ซึ่งผมไม่เชื่อว่าลืมนะ

และที่สับสนที่สุดเลยก็คือ แม้กระทั่งตัวเลขที่คิดซึ่งทำขึ้นเป็นตารางอยู่ในภาคผนวก ยาวเหยียดเลยเวลาคิดความคุ้มค่า กับข้อสรุปที่ส่งให้ผู้บริหารและส่งให้รัฐบาลตัดสินใจ รวมถึงสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม คนละตัวเลขกัน โกงขนาดตัวเลข

ในเรื่องของการตีมูลค่า ผมคิดว่าส่วนนี้คือส่วนที่นักเศรษฐศาสตร์พยายาม อย่างกรณีปากมูล ผมทำให้เห็นว่าคนจับปลาจะมีรายได้เพิ่มขึ้นมาเท่าไร ก็มีคนไปบอกว่า อาจารย์ช่วยไปเทียบกับไฟฟ้าจากเขื่อนได้ไหม? ผมก็ต้องขอโทษเพราะผมไม่อยากจะทำในส่วนนี้ เพราะผมรู้สึกว่าสังคมไทยต้องตอบกันเองว่า ไฟฟ้าไม่ถึง 1% หรือประมาณ 0.3% แต่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มที่จับปลาที่จะมีรายได้เพิ่มขึ้นก็พันบาท แล้วจะรอดพ้นไปจากเส้นความยากจน อันนี้มันคุ้มไหม ก็ตัดสินใจกันเอาเอง แต่ผมก็บอกว่าผมอนุญาตถ้าเขาจะเทียบออกมาเป็นตัวเงินก็เชิญ แต่ผมเองคิดว่า หลายกรณีเราต้องปล่อยให้สังคมตัดสินใจบนฐานของคุณค่าบ้าง มิฉะนั้นมันจะไหลไปในทางเดียว

นักศึกษา : ผมเคยเป็นนักศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์ ตอนเรียนได้มีการสอนเรื่องของการค้าเสรี ยกกว่าการค้าเสรีมันดี โดยเอาจินตนาการของตลาดแข่งขันสมบูรณ์ขึ้นมามองว่า โลกนี้หากมีการค้าเสรี จะทำให้ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ ประโยชน์ของการบริโภค ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เหมือนกับที่ตลาดแข่งขันสมบูรณ์ ทรัพยากรของประเทศจะถูกใช้ไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ทุกคนได้ประโยชน์สูงสุดเท่าๆกัน ตรงนี้ผมคิดว่าเป็นจุดหนึ่งที่เป็นมายาคติอันหนึ่งในห้องเรียนเศรษฐศาสตร์

คำถามที่อยากจะเรียนถามก็คือ เรื่องเกี่ยวกับการเตรียมตำราเศรษฐศาสตร์ที่รอบด้านมากขึ้น สำหรับนักศึกษาเศรษฐศาสตร์ชั้นปีต้นๆ เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันในการเรียนเศรษฐศาสตร์ในชั้นสูงขึ้นไป แต่ผมกำลังมองว่า เวลาที่ขึ้นชั้นปีสูงขึ้น การวัดหรือการสอบประเมินผล ข้อสอบตรงนั้นมันอยู่บนพื้นฐานที่มีอคติทั้งนั้นเลย และภูมิที่อาจารย์สร้างขึ้นมาก็จะไปกันได้หรือครับ มันน่าจะมีอะไรที่เพียงสอนแค่ขั้นต้น เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่ถาวรได้

เดชรัตน์ สุขกำเนิด : ที่ผมคิดแบบนี้ผมเริ่มต้นมาจาก assumption ว่า ผู้เรียนถ้าได้ยินได้ฟังอะไรบางอย่าง ก็อาจจะยังตั้งคำถามกับผู้สอนหรือแม้กระทั่งตั้งคำถามในใจเขาให้ได้ อันนี้จึงทำให้เราไปเริ่มต้นที่ ณ จุดเริ่มต้น เพื่อที่จะฟังไว้ให้เขามีขีดความสามารถในการตั้งคำถาม ซึ่ง assumption นี้ก็อาจจะถูกแย้งได้ ว่า ไม่จริงหรอก ยังไงก็ไม่ถาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ถามมาชัดๆเลย ก็คือ ข้อสอบมันออกมาในอีกแบบหนึ่ง ปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ใครหาญกล้าตอบตามใจผู้เรียน หรือตามความคิดของผู้เรียน

ชัชวาล บุญปัน : ไม่ทราบว่ามีสมาชิกและผู้สนใจที่เข้าร่วมรับฟังการนำเสนอในวันนี้ยังมีคำถามอีกไหมครับ... หากไม่มี ในนามของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนต้องขอขอบพระคุณอาจารย์เดชรัตน์ สุขกำเนิดเป็นอย่างสูงที่อาจารย์กรุณามาร่วมแลกเปลี่ยนสนทนากันในวันนี้ ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามาก และขอปิดการสนทนาเอาไว้แต่เพียงเท่านี้
ขอบคุณครับ

ภาคผนวก 3

การจัดเสวนากลุ่มย่อย

โครงการวิจัย เรื่อง “มายาคติและช่องว่างทางความรู้ของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรใน
ประเทศไทย : ปัจจัย ผลต่อเนื่อง และทางออก

วันที่ 31 ก.ค. – 1 ส.ค.46 ณ ห้องประชุมปรีณิเชส ปาล์ม สำนักฝึกอบรมและพัฒนา มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จ.นครปฐม

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่/หน่วยงาน
1. นายอุบล อยู่หว่า	เครือข่ายเกษตรทางเลือกภาคอีสาน
	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัย
2. นายเทพรัตน์ จันทพันธ์	มหิดล
3. นายเดชา ศิริภัทร	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)
4. นายถนอม ใจนันทา	โครงการนำร่องฯ ภูมินิเวศน์ภูมามยาว(พะเยา)
5. นายเมธี โยธาวุธ	โครงการนำร่องฯ ภูมินิเวศน์ภูมามยาว(พะเยา)
6. นายสถิตย์ ต้นชูชีพ	โครงการนำร่องฯ ภูมินิเวศน์(น่าน)
7. นายสถาพร สมศักดิ์	โครงการนำร่องฯ ภูมินิเวศน์(น่าน)
8. น.ส.สุนีย์ ทองชัย	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)
9. น.ส.วลัยพร นาจอมพานิช	ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน
10. นายบัญญัติ แก้วส่อง	กป.อพช.ภาคอีสาน
11. นายกนกศักดิ์ แก้วเทพ	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
12. คุณสัมพันธ์ จันทร์แสง	คสป.สุรินทร์
13. คุณสุภา ไยเมือง	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่/หน่วยงาน
14. ดร.ทิพวัลย์ ศรีจันทร์	คณะเกษตร ม.เกษตรศาสตร์ กำแพงแสน
15. คุณสุรัตน์ แซ่จุ่น	132/2 ซ.10 ถ.ราษฎร์อุทิศ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110
16. คุณอนุสรณ์ อุณโน	นักวิจัยอิสระ 913 งามวงศ์วาน31 อ.เมือง จ.นนทบุรี
17. คุณทัศนีย์ วีระกันต์	เครือข่ายเกษตรทางเลือก
18. คุณนันทา สิทธิราช	เครือข่ายเกษตรทางเลือก
19. คุณพรณี เสมอภาค	เครือข่ายเกษตรทางเลือกมูลนิธิเวศน์ขอนแก่นได้-โคราชเหนือ
20. คุณทองใบ สิงสีทา	โครงการนำร่องภูมินิเวศ สุพรรณภูมิ-จ.สุพรรณบุรี
21. นายเดชรัด สุขกำเนิด	คณะเศรษฐศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
22. นายนาวิน โสภากุมิ	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
23. นายสุภากาญจน์ นันทะวร การ	นักวิจัยอิสระ
24. นายณรงค์ คงมาก	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ภาคใต้
25. น.ส.ประทุม มะลิเครือ	นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
26. น.ส.วาณี ศิลปะสาทเอก	นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
27. นายถนัด แสงทอง	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ขอนแก่นใต้
28. น.ส.ชลาลัย จิระวัฒนชัย	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
29. นายสุกกิจ นันทะวรการ	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
30. น.ส.อภิญญา บัวกล้า	นักศึกษาปริญญาโท สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT)

เกริ่นนำ : อ.เดชรัต สุขกำเนิด เปิดประเด็นระดมความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรในประเทศไทย เพื่อให้เห็นภาพปัจจัย ผลต่อเนื่อง และทางออกจากมายาคติทางเศรษฐศาสตร์เกษตรในสังคมการเกษตรไทย

ความเห็นต่อวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรที่มีผลกระทบต่อการเกษตรไทยและผลต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

คุณเดชา ศิริภัทร

การเกษตรกรแบบปัจจุบัน ทำการเกษตรเพราะต้องการรวย ต่างจากเกษตรกรในอดีตที่มีเป้าหมายของการทำเกษตรที่ต้องการความสุขก่อน เพราะเกษตรกรมีความเชื่อแบบร้อยเปอร์เซ็นต์ว่า รวยแล้วจะมีความสุขแน่นอน ซึ่งคิดว่าเป็นผลมาจากวิชาเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันนี้เอง นับตั้งแต่การพัฒนาความแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เป้าหมายชัดเจนคือการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก ดังคำกล่าวในช่วงนั้น “งานคือเงิน เงินคืองานบันดาลสุข” แต่ท่านพุทธทาสเป็นผู้ค้านว่าคิดแบบนี้ไม่ถูก ท่านบอกว่า “งานคืองานบันดาลสุข” จึงจะถูกต้อง แต่ถูกรัฐบาลสมัยนั้นบอกว่าคิดแบบนี้เป็นคอมมิวนิสต์และหาว่าใครที่ไปสวนโมกข์ก็เป็นคอมมิวนิสต์

การเกษตรไทยตอนนั้นเป็นการเกษตรแบบยังชีพปลูกเพื่อกินเหลือก็ขายไม่ได้หวังรวย อยู่กินกันตามอัตภาพ เหลือก็ทำบุญไปหวังความสุข คนจนจะทำบุญมากกว่าคนรวยเพราะหวังความสุขจากการทำบุญ ไม่คิดสะสม แต่คนรวยจะสะสมมาก

เศรษฐศาสตร์สมัยใหม่บอกว่าจะมีเงินเยอะเพื่อที่จะซื้อปัจจัยต่างๆ ได้ทุกอย่าง และบริโภคมากเท่าไรก็มีความสุขมากเท่านั้น แต่ซูมิกเกอร์ บอกว่าเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ บอกว่าต้องบริโภคพอสมควร สุขภาพไม่ไข้เกิดจากการบริโภค แต่ให้ใช้ปัจจัยที่มีอยู่ให้เกิดความสุขมากที่สุด ไม่ต้องฟุ่มเฟือย เศรษฐศาสตร์ปัจจุบันทำให้เกษตรกรเน้นเรื่องปัจจัย นั่นคือ เน้นการบริโภคมาก แล้วต้องหาเงินให้มากที่สุดถ้ามีเงินแล้วทุกอย่างจะไม่มีปัญหาอะไร

จากจุดนั้น กระทรวงเกษตรฯ โดยกรมส่งเสริมการเกษตรก็ไปบอกว่า ถ้าอยากมีเงินก็ต้องเพิ่มผลผลิต ถ้าเพิ่มผลผลิตได้ทุกอย่างจะดีหมด ผลผลิตเพิ่มรายได้จะเพิ่ม พอรายได้เพิ่มคุณภาพชีวิตก็จะดีขึ้น เป็นเส้นตรง แต่ในความเป็นจริงการที่ผลผลิตเพิ่มรายได้ไม่ได้เพิ่มตามไปด้วย กลับรายจ่ายเพิ่ม เพราะลงทุนเยอะ ค่าใช้จ่ายสูง ภาระหนี้สินสูง แต่ชาวบ้านก็ยังเชื่ออยู่ว่าถ้ารายได้เพิ่มขึ้นเขาจะมีความสุขและชีวิตจะดีขึ้น ก็เปลี่ยนเกษตรแบบปลูกข้าว ไปปลูกอย่างอื่นที่จะเพิ่มรายได้

แต่ก่อนชาวนาปลูกแม่โพสพจะไม่เอาที่ดินไปทำอย่างอื่นเลย นาต้องปลูกข้าวอย่างเดียว แม้แต่จะขายหากคนซื้อไม่เอาไปปลูกข้าวเขาจะไม่ขายให้ เป็นความเคารพที่ชาวนามีต่อแม่โพสพ แม้แต่ยังชาวนาก็นับถือ เช่นกรณีชาวไทดำขายยังข้าวเป็นไม้ยอดดี ราคาถูกมากแต่ชาวบ้านด้วยกันก็ไม่กล้าซื้อเพราะถือว่ายังข้าวเป็นที่ยืนของแม่โพสพ ถ้าเอาไปสร้างบ้านจะเป็นอัปมงคล (ไม่ดี) เจ้าหน้าที่โครงการอยู่โคราชจะซื้อโทรไปถามพ่อที่โคราชพ่อก็ไม่ให้ซื้อเพราะเป็นยังข้าวไม่สมควรซื้อมาสร้างบ้าน ซื้อมาทำยังข้าวได้

สิ่งเหล่านี้มันหายไปหมดตั้งแต่เปลี่ยนพันธุ์ข้าวเป็น กข. แล้วมีหมายเลขตามมา พอมีหมายเลข เกษตรกรก็ไม่นับถือเป็นแม่โพสพแล้ว กข.ชอบกินแต่ปุ๋ย กินสารเคมี ทำให้ความเป็นแม่หายไป ความเป็นอาหาร ก็หายไป ตอนหลังเลยกลายเป็นเงินเพียงอย่างเดียว ชาวนาขายข้าวไปซื้อมามามากินก็รู้สึกแปลกอะไร เพราะว่าความผูกพันกับแม่มันหมดไปแล้ว เงินมาแทนทุกอย่าง

เกษตรกรในปัจจุบันจะไม่ยอมให้ลูกตัวเองทำเกษตรเด็ดขาดเพราะถือว่าเป็นอาชีพที่ทำเงินได้ไม่ดี จะผลักดันให้ลูกออกจากภาคเกษตร อาชีพอะไรก็ตามที่ไม่ใช่เกษตรเขายอมรับได้ แต่อาชีพเกษตรเขาไม่ยอมรับ เพราะอาชีพเกษตรไม่ทำให้ร่ำรวย เงินจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้ภาคเกษตรเปลี่ยนแปลงไปดังปัจจุบัน

เกษตรกรที่ทำเกษตรยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ถ้าเริ่มต้นจากคิดเอาเงินเป็นตัวตั้ง โดยมุ่งหวังว่าจะขายได้ ราคาดี ผลที่สุดแล้วจะไม่รอด เพราะพอขายได้ราคาดีก็จะแอบเอาปุ๋ย เอาสารเคมีไปใส่ เพราะอยากได้เงินมากๆ ผลที่สุดแล้วก็จะแตกแยกกันในกลุ่ม เพราะไม่คิดถึงความสุข

เกษตรกรอินทรีย์ครบวงจร ที่ทำเพื่อขายอย่างเดียวสุดท้ายแล้วจะไม่รอดเพราะเป็นระบบเกษตรที่มุ่งเงิน เป็นตัวตั้ง การตลาดก็จะเป็นแบบเดิมที่มุ่งหวังกำไร ต้องมีระบบตลาดที่เป็นทางเลือกด้วย ไม่ใช่ทำมาเพื่อขาย ห้างโลตัส ผู้บริโภคก็ต้องเปลี่ยนไปด้วย เป็นการบริโภคทางเลือกที่มีจิตสำนึก มองถึงที่มาของสินค้าว่ามาจาก ไหน มีความยุติธรรมต่อผู้ผลิตหรือไม่ ในกระบวนการผลิตนั้นเอาเปรียบธรรมชาติ หรือสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือไม่

การทำเกษตรยั่งยืนจึงไม่ใช่แค่การไม่ใช้ปุ๋ย ไม่ใช้สารเคมี แต่ต้องเป็นระบบเกษตรที่ปรับเปลี่ยนกระบวนการ คนด้วย เป็นเกษตรองค์รวมที่รวมเอามิติต่างๆเข้ามา ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง ต้องคำนึงถึงความสุข

อ.บัณฑิต แก้วส่อง

เศรษฐศาสตร์แต่เดิมมองที่ความมั่งคั่งแห่งชาติ ความมั่งคั่งอาจไม่ได้หมายถึงเงิน แต่อาจหมายถึง ความอยู่เย็นเป็นสุข การมีวัฒนธรรมที่ดีงาม ความร่ำรวยทางทรัพยากร ที่ดินดี ป่าไม้ดี ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ก็ถือเป็นความมั่งคั่ง ขยายให้กว้างกว่าอดัม สมิท

เศรษฐศาสตร์มองที่การใช้ประโยชน์สูงสุด มองที่จุดคุ้มทุน เวลาทำอะไรก็ต้องมองที่จุดคุ้มทุน ต้องมีทุน และทุนก็มองที่เงิน เหมือนทัศนคติที่จะแปรรูปทุกอย่างให้เป็นทุน คือให้เป็นเงิน ทำให้สิ่งต่างๆที่มีคุณค่าด้อยค่าลงไป ความเคารพ ความเชื่อถือที่มีมันลดลง มันทำลายความเป็นคนลงไปให้เหลือแค่ สิ่งแลกเปลี่ยน

การใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรก็เป็นความคิดไม่ถูกของเศรษฐศาสตร์ มองที่การใช้ประโยชน์แต่ไม่คิดจะทำประโยชน์แก่ทรัพยากร คิดในเชิงเอาเปรียบ พอมีคนเป็นทรัพยากรก็มองในเชิงที่ตนเองจะใช้ประโยชน์ มองธรรมชาติเป็น น้ำ ป่า ดิน แล้วมุ่งไปจัดสรรผลประโยชน์

ต้องไม่มองแค่การใช้ประโยชน์แต่ต้องมุ่งสู่การสร้างสรรค์ร่วม เหมือนที่เกษตรยั่งยืนพยายามทำ คือ การสร้างความสมดุลของระบบที่เราอยู่ด้วยได้

อ.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

การต่อสู้เรื่องเศรษฐศาสตร์ทางเลือกในระบบมีปัญหา เพราะมีกลไก ป้องกันตนเอง ไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลง ระบบเศรษฐศาสตร์มีชุดความคิดแข็งแกร่งจะแก้ไข และเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมีข้อได้เปรียบคือเครื่องมือให้เลือกใช้มาก เป็นการอธิบายเชิงปริมาณที่เห็นได้ชัดเจน ซึ่งเข้าไปครอบงำความคิดของคนได้ง่าย

การทำเศรษฐศาสตร์ทางเลือกต้องมียุทธศาสตร์ในการดำเนินการ และอาจต้องพัฒนาเครื่องมือขึ้นมาให้ใช้ได้ง่าย ศึกษาได้ง่าย

ในส่วนของพัฒนาการในสังคมการเกษตรไทย ควรศึกษาด้วยว่ามีกระบวนการ หรือกลไกอย่างไรของรัฐที่ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนไปจากเดิมได้ขนาดนี้ และเกษตรกรกลุ่มที่หลุดออกมาจากวังวนแล้ว หลุดออกมาได้อย่างไร และมีกระบวนการอย่างไร ที่ทำให้ตนเองอยู่รอดได้

คุณอุบล อยู่หวั

คำถามที่เกิดขึ้นอย่างมากในภาคกลางก็คือ มักถามว่าหาซื้อที่ไหน สะท้อนว่าภาคกลางเข้าสู่ทุนนิยมก่อนและแรงมาก ถือว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จในการสร้างคนให้เป็นนักบริโภคนิยม

ความคิดเรื่องการขาย กับการผลิตเพื่อพออยู่เป็นความคิดที่ต้องต่อสู้กันอย่างหนักในกลุ่มเกษตรกร หรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่ทำโครงการนาร่องฯ นาอื้อสาน เกษตรกรปัจจุบันมีความรู้สึกอยากได้เยอะ อยากได้โดยสะดวกมีอยู่จำนวนมาก

แม้แต่นักวิชาการด้านการเกษตรก็ยังคิดถึงประเด็นนี้ในการผลิตแบบฝังหัว มีกรณีนักวิชาการเกษตร มาถามเกษตรกรที่ทำนาอินทรีย์มา 7 กว่าปี ว่าถ้าพ่อขายข้าวได้ราคาต่ำกว่า 10 บาท พ่อยังจะขายข้าวอยู่มั้ย ทำให้เขานำราคา เพราะการที่ชาวนาทำนาอินทรีย์มานานขนาดนี้แล้ว การตัดสินใจในการผลิตของชาวนาไม่ได้มองที่ราคาขายเป็นหลัก ถึงชาวนาจะขายข้าวได้ราคาต่ำกว่านี้ แต่การทำนาอินทรีย์มานานขนาดนี้ ดินมีความสมบูรณ์แล้ว ชาวนาไม่ต้องลงทุนมากเลยในการผลิต (นั่นคือจะเรียกว่าแม้ได้ราคาเท่าใดก็ตามก็คุ้มค่าและคุ้มทุนอยู่แล้ว)

เรื่องความคุ้มทุนนี้น่าคิด มีกรณีชาวนาในภาคอีสานบางจังหวัดมาขับแท็กซี่ในกรุงเทพฯ แล้วเอาเงินที่ได้มาจ้างคนทำนา หวานปุ๋ย ชีดพ่นยาฆ่าหญ้า และจ้างเกี่ยวข้าว ฯลฯ โดยไม่ได้คิดถึงความคุ้มทุนทางเศรษฐศาสตร์หรือกำไรที่ได้เลย ซึ่งก็เป็นปัญหาเหมือนกันว่าการไม่คิดเรื่องความคุ้มทุนก็ทำให้ผลิตโดยไม่ได้คำนึงถึงเลยว่าต้นทุนที่ลงไปจะเป็นอย่างไร ผลผลิตที่ได้จะคุ้มกับทุนที่ลงไปหรือไม่

การผลิตที่เน้นแต่ให้ได้ปริมาณมากก็เป็นปัญหา สิ่งเหล่านี้มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนจิตสำนึกของเกษตรกร ส่งผลให้ทำให้การผลิตที่เปลี่ยนไป และในที่สุดวิถีชีวิตเกษตรกรก็เปลี่ยนไปด้วย

คุณสุรัตน์ แซ่จุ่ง

แต่เดิมในภาคใต้มีการปลูกข้าวหลากหลายสายพันธุ์ และพันธุ์ที่ปลูกก็ไม่เหมือนในปัจจุบัน แต่พอเปลี่ยนนำแนวคิดเรื่องเศรษฐศาสตร์หรือการตลาดเข้ามา ใช้ในการปลูกข้าว มีผลให้พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกเปลี่ยนไปด้วย

แต่เดิมข้าวในภาคใต้จะเลี้ยงคนในภาคใต้ แต่ปัจจุบันคนใต้ต้องซื้อข้าวจากที่อื่นมากิน และคนใต้ก็นิยมกินข้าวพันธุ์พื้นบ้าน เช่นพันธุ์เล็บนก ซึ่งจะราคาสูงกว่าข้าวหอมมะลิด้วยซ้ำ แต่เนื่องจากเจ้าหน้าที่เกษตรไม่ส่งเสริมให้ปลูกข้าวพื้นบ้าน ทำให้ชาวใต้ไม่ค่อยปลูกข้าวพันธุ์พื้นบ้าน กลับส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลิในพื้นที่ภาคใต้แทน

กระทรวงเกษตรฯ ส่งเสริมให้มีการปรับปรุงพันธุ์ข้าว แล้วแจกจ่ายพันธุ์ข้าวให้ชาวบ้าน ทำให้พันธุ์ข้าวดั้งเดิมสูญหายไป การเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวิถีการผลิต เช่น ในภาคใต้จากเดิมที่ชาวบ้านใช้เครื่องเกบเกี่ยวแบบพื้นบ้าน เนื่องจากข้าวเมื่อแก่ใกล้เก็บเกี่ยวจะตกคอร่วงต่างกันตามแต่ละพันธุ์ แต่พอเปลี่ยนมาเป็นพันธุ์ข้าวส่งเสริมเกษตรกรสามารถใช้รถเกี่ยวข้าวได้ ทำให้การใช้แรงงานในชุมชนลดลง แต่รายจ่ายเรื่องรถเข้ามาแทนที่

การบริโภคของชาวบ้านก็เปลี่ยนไปด้วย เนื่องระบบตลาดได้นำข้าวจากต่างถิ่นเข้ามา ซึ่งมีราคาถูกกว่าข้าวท้องถิ่น ทำให้พ่อค้าเอาข้าวราคาถูกมาปนกับข้าวพื้นบ้านเพื่อให้ราคาถูก ชาวบ้านทั่วไปจึงไม่ได้บริโภคข้าวพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิม จนชาวบ้านบางส่วนเปลี่ยนมาบริโภคข้าวหอมมะลิ หรือข้าวที่ตลาดส่งเสริมการขาย

คุณอนุสรณ์ อุณโน

มีคำถามว่าหากต้องอธิบายกิจกรรมทางการผลิตหรือการทำมาหากินของคนจำเป็นหรือไม่ที่จะใช้วิชาเศรษฐศาสตร์ในการอธิบาย ถ้าไม่ใช่จะมีทางเลือกอื่นหรือไม่ และถ้าใช่จะมีผลอย่างไร

เรื่องต้นทุน ความคุ้มทุน หรือกำไร แต่เดิมชวชนาก็มีกระบวนการคิดเรื่องนี้เหมือนกัน คิดก่อนที่แนวคิดเรื่องเศรษฐศาสตร์จะเข้ามาในเมืองไทยด้วยซ้ำ ตั้งคำถามว่าถ้าอย่างนั้นแล้ว คนเหล่านี้อยู่ด้วยกระบวนการทัศน์ใด แล้วอธิบายด้วยกระบวนการทัศน์แบบใด ก่อนที่วิชาเศรษฐศาสตร์จะเข้ามาในประเทศไทย

และเมื่อเศรษฐศาสตร์เข้ามาแล้วมีผลต่อกระบวนการทัศน์ของเขาอย่างไร สิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่น่าจะลองหาคำตอบ

ในแวดวงวิชาทางสังคมศาสตร์ วิชาเศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ต้องการเป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด มีความพยายามที่จะสร้างแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ขึ้นมา อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆในสังคม โดยมีเงื่อนไขว่า ตัวแปรต่างๆ คงที่ การอธิบายแบบนี้ทำให้ กระบวนการคิดทั้งหมดอยู่ในกรงขังของตัวเลข ซึ่งไม่สามารถอธิบายหรือเข้าใจปัญหาของสังคมได้ทั้งหมด อันเป็นปัญหาของวิชาเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบัน

ในขณะที่วิชาทางสังคมศาสตร์อื่นพยายามอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยเหตุผลที่ลึกลับซับซ้อน แต่เศรษฐศาสตร์พยายาม พยายาม คาคการณ์ คาคคเน ด้วยการจำลองสถานการณ์สมมติขึ้นมา จากตัวเลข

คุณอุบล อยู่หว่า

อาจต้องสร้างตัวชีวิตความสุข เช่น สุขภาพแห่งชาติ สุขภาพในครอบครัว สุขภาพของชีวิต ที่มองเรื่องอื่นๆ ในชีวิตที่ไม่ได้พิจารณาแต่เรื่องเงิน หรือการบริโภคเป็นหลัก

อ.บัณฑิต แก้วส่อง

จากประสบการณ์การทำงานวิจัยในพื้นที่หลายแห่ง ที่ภาคใต้ ได้ไปคุยกับชาวบ้านที่ลุ่มน้ำสาบบุรี ชาวบ้านบอกว่าในกลุ่มคนจนด้วยกันมีวิธีการช่วยเหลือกัน คือ เวลาที่มีดินสวนดูทรงที่เป็นสวนของตระกูลต่างๆ แต่เมื่อมีผลผลิตออกมา เช่น ทุเรียน เจ้าของสวนจะชวนเพื่อนบ้านมานั่งกินด้วยกัน ไม่แน่ใจว่าการทำแบบนี้ชาวบ้านทำด้วยแนวคิดแบบใด จะเอาเศรษฐศาสตร์มาอธิบายได้หรือไม่

กรณีชาวมุสลิม มีระบบชากัส พ่อคนในชุมชนทำการผลิตมีผลกำไรขึ้น 2-5 เปอร์เซ็นต์ จะต้องเข้าชากัส ซึ่งทุนในระบบชากัสจะเป็นสิ่งที่เอาไปช่วยคน 8 ประเภทในชุมชน ซึ่งรวมคนจนอยู่ในนั้นด้วย

ภาคเหนือ กรณีบ้านสามขา ลำปาง ชาวบ้านบอกว่าแต่ก่อนไม่ถนนเข้ามาในชุมชน ชาวบ้านก็อยู่กันปกติ พอถนนตัดเข้าไป ธกส. ก็ตามเข้าไป ไปบอกชาวบ้านว่ากู้เงินมัย ชาวบ้านก็ไม่กู้เพราะไม่รู้ว่าจะกู้ไปทำไม แต่พอไฟฟ้าเข้าไป มีคนมาเสนอขายสินค้า พัดลม ตู้เย็น โทรทัศน์ อื่นๆ ความต้องการบริโภคทำให้ชาวบ้าน ต้องไปกู้เงิน ธกส. มาซื้อสินค้าเหล่านี้ แทนที่จะกู้มาลงทุน จนหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนชาวบ้านต้องทำวิจัยร่วมกับ สกว. เพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน ค้นหาที่มาของปัญหาทั้งหมด และพบว่าแม้แต่ค่าอาหารก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้เกิดหนี้สิน เพราะชาวบ้านซื้อกินมากขึ้น แทนที่จะพึ่งพาธรรมชาติ หรือป่าไม้ดังในอดีต ระบบการพึ่งพิงทรัพยากรหายไป ชาวบ้านต้องพึ่งรูดขายกับข้าวที่เข้ามาซื้อกินจนเป็นหนี้ จนชาวบ้านคิดหาวิธีแก้ด้วยการฟื้นฟูป่าขึ้นมาเป็นฐานทรัพยากรในการดำรงชีพ

อีกกรณีที่อีสาน ชาวบ้านหนึ่งแล้งมาทำงานรับจ้าง จนอายุ 40-50 ปี ก็เกิดคำถามว่า ตนเองจะรับจ้างไปตลอดชีวิตได้หรือ เกิดความเหนื่อยล้าขึ้นมา และคิดว่าตนเองรับจ้างตลอดชีวิตไม่ได้ และคิดหาทางออก ทางออกก็คือ ต้องค้นหาจากของตนเอง ไม่มีทางอื่น คือ ต้องกลับมาทำนา แต่พอย้อนกลับมาที่นา ก็พบว่าคิดไม่ออกว่าจะอยู่รอดได้อย่างไรกับสภาพปัจจุบัน จึงต้องไปดูงานที่อื่น ไปดูงานเกษตรผสมผสานที่อื่น แล้วกลับมาโลกัน มาตนเองจะทำได้หรือไม่ พอคุยกันก็พบเงื่อนไขว่า ที่คนอื่นเขาทำได้เพราะเขามีข้อดีกว่า เช่น เขาอยู่ใกล้น้ำ เขามีเงินลงทุนมากกว่า ไปดูมาหลายที่จนคิดว่าจะทำแบบเขาไม่ได้ จนได้ไปดูงานเกษตรกรผู้เฒ่า ที่ขยันทำด้วยแรงตนเองทั้งหมด แต่ชาวบ้านก็คิดว่า คงทำแบบนั้นไม่ได้เพราะเกษตรกรคนนั้นขยันมาก ตนเองคงสู้ไม่ได้ เหล่านี้แสดงว่าชาวบ้านติดในกรอบความคิดจนคิดหาทางออกไม่ได้ คิดยังงี้ก็ติดว่าทำไม่ได้ จนได้ไปดูงานที่สุดท้าย เกษตรกรเจ้าของที่บอกว่า อย่าทำแบบผมเลย ผมลงทุนสูง ลงทุนเป็นล้าน ลงทุนด้วยมือที่พ่อแม่ให้มาข้างละห้าแสน รวมกันก็เป็นล้าน ในที่สุดชาวบ้านที่ดูงานก็คิดได้ ทำให้กระบวนการผลิตเปลี่ยนเลย จากที่ติดติดเรื่องแหล่งน้ำ ทุน เรื่องแรงงาน ก็คิดทะลุจนหาทางออกช่วยตนเองได้

อีกกรณีหนึ่ง เวลาเอานโยบายเศรษฐกิจเบื้องต้นไปพูดเช่น เรื่องอัตราแลกเปลี่ยนที่ไม่ดี เรื่อง การค้าขายต่างประเทศไม่ดี ชาวบ้านสงสัยว่าเศรษฐกิจไม่ดีได้อย่างไร สำหรับชาวบ้านขอให้ที่ดินทำกินก็ถือว่าเศรษฐกิจดีแล้ว เศรษฐกิจดีข้างบนกับเศรษฐกิจดีของชาวบ้าน มองคนละเรื่องกัน มองคนละแบบกัน คิดคนละ

ระดับกัน ชาวบ้านมองที่ชีวิตที่เป็นจริง ซึ่งโยงมาถึงการสร้างวิชาทางเศรษฐศาสตร์ต้องคิดมาถึง วิถีชีวิตของชาวบ้านจริง และในชีวิตจริงชาวบ้านไม่ได้แยกวิชาเศรษฐศาสตร์ออกมา วิถีชีวิต หรือองค์ความรู้ด้านอื่นๆในชีวิตอย่างเบ็ดเสร็จ และเศรษฐศาสตร์จะอธิบายวิถีชีวิตในเชิงคุณค่าได้อย่างไร

อ.เดชรัต สุขกำเนิด

ผมสนใจการตั้งคำถามที่ว่า ถ้าแต่ก่อนถ้าคนโบราณไม่ได้เอาเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการตัดสินใจ และเอาแนวคิดแบบใดมาใช้ในการตัดสินใจว่า จะทำอะไร จะค้าขายกันอย่างไร คนโบราณเอาอะไรเป็นวิธีคิดแล้วปัจจุบันมันเปลี่ยนไปอย่างไร

พอดีได้ไปคุยกับหลวงพี่ไพศาล วิสาโล ได้ประเด็นที่น่าสนใจ คือ ระบบเศรษฐกิจของเรามีอยู่ 2 ระบบใหญ่ๆ คือ 1) ระบบเศรษฐกิจการให้ Give Economy มีระบบการให้การแลกเปลี่ยน เช่น ระบบชาquis ส่วนดูทรงทางภาคใต้ อีกอันคือ Commodity Economy ระบบเศรษฐกิจที่มีการซื้อขาย แต่ระบบเศรษฐกิจให้มันหายไปจากวิชาเศรษฐศาสตร์ เพราะเรื่องการให้ไม่ได้ถูกกล่าวถึงในวิชาเศรษฐศาสตร์เลย มีแต่เรื่องการรับ คือบริโภคมากเท่าไรก็ยิ่งมีความพึงพอใจมากขึ้นเท่านั้น

ถ้าเราดูระบบเศรษฐกิจการให้เราจะเห็นมิติที่แตกต่างจากการรับเพียงอย่างเดียว การให้ต้องดูถึงความพอใจที่คนอื่นจะได้รับ ที่ตนเองจะได้รับ การให้ไม่ได้หมายถึงการเสียสละซีกทีเดียว แต่หมายถึงความผูกพันในระยะยาวว่าจะได้รับอะไรบางอย่างเป็นการตอบแทน นั่นคือวิถีคิดของคนในอดีตจะมีมิติของการคำนึง ในการตัดสินใจแต่ละครั้งที่มากกว่า เช่นเวลายาวนานกว่า ส่วนดูทรงจึงต้องรักษาไว้ ที่น่าไม่ยอมให้ขาย เพราะคิดในมิติเชิงเวลาที่ยาวนานกว่า ไม่ใช่คิดเรื่องอนาคตเท่านั้น แต่คิดเรื่องอดีตด้วย พ่อแม่บอกมาอย่างนี้ ต้องเก็บเอาไว้ให้ลูกหลานด้วย แต่คนในปัจจุบัน มีการตัดสินใจที่รวดเร็วว่าจะเอามั้ย จะซื้อมั้ย ต้องตัดสินใจกันเดี๋ยวนั้น รวมถึงการที่คนอื่นจะคิดยังไง จะเป็นยังไงก็ไม่ค่อยสนใจ เอาการตัดสินใจที่ตนเองเป็นที่ตั้ง

อีกประเด็นหนึ่งที่คุยกันมากก็คือ เราจะวัดอย่างไรถ้าไม่เป็นตัวเลข การวัดเป็นตัวเลขหลายกรณีก็เป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์ เพียงแต่ว่าปัญหาจะอยู่ที่การให้ความสำคัญกับตัวเลขมากเกินไป ทำให้ลืมคุณค่าอื่นๆ การคิดเป็นตัวเลขอาจไม่ใช่ปัญหาก็ได้ เราอาจจะอยากรู้ก็ได้ว่าการปลูกข้าวมันมีรายได้เท่าไร แต่ตัวรายได้หรือเปล่าที่เป็นปัญหาที่เราไปยึดติดกับมัน เป็นตัวตั้ง แต่ถ้าถ้าเราไม่คิดตัวเลขเลยเราอาจจะเจอปัญหา อย่างกรณีชาวนามาขับแท็กซี่หาเงินส่งไปให้ครอบครัวจ้างคนทำนาแทนก็ได้ สุดท้ายแล้วไม่รู้ว่ามันคุ้มค่าหรือเปล่า

คุณอุบล อยู่หวั

ในประเทศไทยน่าจะมีระบบเศรษฐกิจที่ 3 คือ ระบบเศรษฐกิจเก็บกิน เป็นเศรษฐกิจขนาดใหญ่ แต่ประเทศไทยอาจจะเข้าในเศรษฐกิจแบบนี้ น้อยกว่าเวียดนาม เยอะ

หลังวิกฤติเศรษฐกิจ ผมต้องเป็นกลุ่มที่ต้องให้ข้อมูลแก่ชาวบ้านในเครือข่ายว่าทำไมประเทศประสบปัญหาล่มจม แต่ชาวบ้านที่ภูพานพูดต่อว่า ถ้าเรากินแกงหน่อไม้กับใบย่านาง แล้ว จะเจอ ไอเอ็มไหนก็ไม่เป็นปัญหา แต่คนก็ยังไม่สนใจ และไม่เข้าใจด้วย แต่พอเสนอว่า เหยียนทอง บอกว่า เรากินปลาร้าไม่เกี่ยวกับค่าเงินหรอก นั่นแหละ คนถึงเข้าใจเรื่องการพึ่งตนเอง ต้องรอให้คนอื่นพูด คนที่ใหญ่กว่ามาพูดคนจึงจะเข้าใจ เรื่องการพึ่งตนเอง และเห็นว่ายังมีระบบเศรษฐกิจอีกแบบหนึ่งซึ่ง ไม่เกี่ยวกับตัวเงิน คือระบบเศรษฐกิจเก็บกิน

คิดว่าคุณภาพชีวิตคนไทยส่วนหนึ่งในประเทศไม่ได้ขึ้นกับ GDP แต่ขึ้นกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ สามารถเก็บมาขายใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งอาจมีจำนวนมากด้วยซ้ำ ทำอย่างไรสังคมส่วนใหญ่จะเข้าใจ และนำไปคิดประกอบในการตัดสินใจในทางนโยบายด้วย

รูปธรรมการช่วยเหลือกัน อีกก็คือชุมชนชาวมอญที่ปักธงชัย โคราช มะพร้าวในสวนของคนในชุมชนนี้ที่หล่นตามธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นของใครก็ช่าง จะเป็นของคนจนที่สุดในหมู่บ้าน คนจนสามารถหาเก็บมะพร้าวได้ตามสบาย และคนจนนั้นแหละรับจ้างขึ้นมะพร้าว ลูกมะพร้าวที่รับจ้างเก็บเป็นของเจ้าของสวน แต่ลูกที่หล่นตามธรรมชาติเป็นของคนจนในหมู่บ้านที่ไม่มีที่ดินทำกิน ให้เก็บไปขายได้ ระบบแบบนี้เป็นระบบเศรษฐกิจที่น่าสนใจ

อ.เดชรัต สุขกำเนิด

เศรษฐกิจเก็บกินนั้นมีในทุกที่ แต่มันถูกเบียดขับจากระบบเศรษฐกิจการผลิต คล้ายกับมีแนวคิดว่ามันไม่มีมูลค่าเพราะไม่ได้ ผลิต ระบบเศรษฐกิจเก็บกินจึงหายไป ไม่มีการเรียนรู้เรื่องนี้ ไม่ถูกทำให้เป็นวิชาการ

คุณเดชา ศิริภัทร

หนังสือเศรษฐศาสตร์เล่มแรกของไทย คือ ทรัพย์ศาสตร์ ซึ่งชื่อก็บอกถึง เรื่องทรัพย์ศาสตร์ซึ่งกินาจะเข้าใจได้ง่ายว่าเกี่ยวกับเรื่องทรัพย์

ถ้ากล่าวถึงการเมือง ที่เป็นเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์ ที่มีอยู่ไม่จำกัด แล้วคนเข้ามาแบ่งกัน คนเป็นสัตว์การเมืองที่เข้ามาแบ่งเรื่องผลประโยชน์ พอมาโยงเรื่องเศรษฐศาสตร์ซึ่งเป็นการแบ่งปันทรัพยากรที่จำกัด

สมัยก่อนที่ชาวบ้านไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐศาสตร์ เขาถือเอาความพอใจสูงสุดเป็นตัวหลัก เขาไม่ได้คิดว่า อันนั้นจะให้ผลมากหรือน้อย มันอยู่ที่ความพอใจ ซึ่งจากประสบการณ์ตรง ตอนที่ผมเข้าไปที่ห้วยขาแข้ง การเดินทางตามลำน้ำต้องต่อแพ โดยให้ชาวกะเหรี่ยงทำหะเหรี่ยงไม่ได้ต้องการเงิน ต้องมีน้ำใจมีของที่เขาต้องการแลกเขาถึงจะเอา แต่ว่าไม่ใช่ความพอใจสูงสุด ตอนนั้นผมจะกลับบ้านในช่วงเทศกาลที่ชาวกะเหรี่ยงจะต้องทำขนมจิ้นกินปีละครั้ง พอไปขอให้เขาต่อแพให้เขาก็ไม่ทำ เพราะต้องการไปทำขนมจิ้นกินกัน การทำขนมจิ้นกินเป็นเรื่องสำคัญของเขา เรื่องอื่นเขาไม่สนใจทั้งสิ้น นี่ คือ ความพอใจสูงสุด เขาไม่สนใจเศรษฐศาสตร์อะไรทั้งสิ้น

กรณีหม่อมเจ้าสิทธิพร ที่มหาวิทยาลัยเกษตรฯ ยกให้เป็นบิดาเกษตรสมัยใหม่ ซึ่งนำความรู้เกษตรสมัยใหม่เข้ามาในประเทศไทย เช่น การเลี้ยงไก่ หมู ลูกผสมต่างชาติ การใช้รถไถขนาดใหญ่ แต่ต่อมาท่านพบว่า การทำเกษตรแบบนี้ไม่เหมาะสมกับประเทศไทย จึงหันมาส่งเสริม ให้เกษตรกรทำการผลิตแบบดั้งเดิม ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ทำแบบผสมผสาน และท่านเสนอว่าทำขายมันไม่มีทางรอด และท่านได้กล่าวอมตะวาจาว่า “เงินทองเป็นของมายา ข้าวปลาสิของจริง” ซึ่งถือเป็นเศรษฐศาสตร์ของเกษตรยั่งยืนเลยก็ว่าได้ ถ้าไม่เข้าใจว่าเงินทองเป็นของมายายังไง เกษตรกรไม่มีทางอยู่รอดหรอก และถ้าไม่เข้าใจว่า ข้าวปลาเป็นของจริงยังไง การทำเกษตรก็อยู่ยาก การทำเกษตรกรรมยั่งยืนก็ต้องเข้าใจว่าข้าวปลาคืออาหารของคนไทย เป็นของจริง ถ้ามองไม่เห็นคิดแต่ว่าจะขายอย่างเดียวยังคงไม่รอดแน่ อย่างกรณี ขวานาสุพรรณบุรี ทำนา 2 ปี 7 ครั้งโดยเฉลี่ย เกษตรขายข้าว 100 เปอร์เซ็นต์ แล้วต้องซื้อทุกอย่างแม้แต่พันธุ์ข้าวก็ซื้อ กลุ่มชาวนานี้ ถือว่าเงินทองเป็นของจริง ข้าวปลาคือ

ของมายา กลุ่มนี้หนี้สิน เป็นล้าน ในขณะที่อีสานที่ทำเกษตรทางเลือก 1ปี ทำนาได้หนึ่งเดียว หนี้สินไม่มี แนวคิด เศรษฐศาสตร์ของสองกลุ่มนี้คิดกันคนละอย่างกัน

แนวคิดเงินของเงินของมายา ข้าวปลาเป็นของจริงเป็นสัจจะที่ลึกซึ้งที่คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจ ซึ่งน่าเสียดายมาก ซึ่งแค่เรื่องคำก็เป็นที่ยกเถียงกันไม่สิ้นสุดแล้ว ซึ่งเงินทองสมัยก่อนมันไม่มายา อย่างเช่น สมัยรัชกาลที่ 5 เหรียญบาท เป็นเงินแท้ 1 บาท สามารถเอาไปหลอมเป็นเงินแท้ได้ ต่อมากลายเป็นกระดาษ ซึ่งไม่มีมูลค่าเป็นเงินแท้แล้ว เดียวนี้กลายเป็นบัตรพลาสติกยิ่งมายามาก ไม่เห็นตัวเงินเลย

ความที่ไม่เข้าใจมายาของเงินนี้แหละที่ทำให้คนติดกับเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งเราไม่รู้ว่าเป็นเงินจริงๆ แล้วมันอยู่ตรงไหน ยิ่งเงินตัวเลขใน ATM หรือบัตรเครดิต ยิ่งมองไม่เห็นเลยว่ามายังไงไปยังไง ยิ่งการใช้บัตรเครดิตยิ่งเป็นการนำเงินในอนาคตมาใช้ ซึ่งคนใช้บัตรไม่รู้ด้วยซ้ำว่าเงินที่ตนเองใช้มาจากไหน ระบบเงินมันซับซ้อนขึ้นทุกที ด้วยกลไกของเศรษฐกิจกระแสหลัก ทำให้คนไม่เข้าใจว่ามายา คืออะไร ของจริงคืออะไร คุณค่าแท้ คุณค่าเทียมคืออะไร ในที่สุด เศรษฐศาสตร์ก็ไม่ให้คิดเรื่องคุณค่า ปราศจากคุณค่า กลายเป็นมายาของมายา สุดท้ายของมายา จนยากที่จะเข้าใจ และสุดท้ายของมายานี้เองที่กุมความคิดและทิศทางของคนทั้งโลก

ทั้งโลกมองความสำเร็จของเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว GDP กลายเป็นตัวตัดสินความเป็นความตายของประเทศ แต่ไม่รู้ว่าเป็นเบื้องหลังตัวเลข GDP ที่สูงนั้น ต้องแลกมาด้วยอะไร เรื่องของเงิน หรือเศรษฐกิจมันครอบงำจนกลายเป็นศาสนาใหม่ของโลก คนเชื่อเงินยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า มากกว่าพระคริสต์ มากกว่าพระอัลเลาะห์ เกษตรกรก็เชื่อเรื่องเงิน และเงินก็เป็นมายาที่เข้ามาครอบงำเกษตรกรจนถอนตัวไม่หลุด

เศรษฐศาสตร์ถ้าไม่สามารถเข้ามาแก้ปัญหานี้ได้ ก็ไม่น่าจะมีประโยชน์ โดยเฉพาะนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลทั้งหลาย ซึ่งคิดแบบจำลองทางสมการออกมาใหม่อยู่เสมอ ซึ่งเราก็ไม่รู้ว่าการเหล่านั้นจะใช้ได้จริงในทุกสถานการณ์หรือเปล่า เราอ่านก็ยังไม่เข้าใจเลย และไม่รู้วาที่ให้รางวัลกันมานั้น คนอื่นในโลกจะเข้าใจเนื้อหาของผลงานได้จริงหรือไม่ กลายเป็นว่าเข้าใจกันเองและให้รางวัลกันเอง

อ.ทิพวรรณ ศรีจันทร์

เลือกว่าที่ใส่ราคาเท่าใด และเลือกเอาไว้ทำอะไร แล้วทำไมทุกคนจึงซื้อเลือกราคาต่างกัน แล้วถามต่อว่า ราคาคืออะไร (บางคนบอกว่า คือ ราคา)

การเรียนรู้เศรษฐศาสตร์ เราไม่เคยตั้งคำถามเลยว่าราคา คือ อะไร ราคามันถูกตั้งเรียบร้อยแล้ว ปู่ เฒ่านั้นผลิตเท่านั้น แต่เราไม่เคยตั้งคำถามเลยว่า ราคา คืออะไร ณ จุดไหนเราถึงบริโภคมัน แล้วที่สำคัญคือ เราบริโภคไปเพื่ออะไร

นี่คือการตั้งโจทย์ว่า ถ้ามนุษย์ตั้งคำถามว่า สุดท้ายแล้วมนุษย์เราอยู่ได้ด้วยอะไร เป้าหมายในการดำรงชีวิตอยู่ตรงไหน เศรษฐศาสตร์ก็จะตอบสนองมนุษย์ตรงนั้น

พอเราพูดถึงปัจจัยสี่ ในการดำรงชีวิต มันน่าจะวัดกันด้วยดัชนีความสุข ซึ่งมีงานศึกษาของหมอที่ขอนแก่นพบว่า ความสุขไม่ได้ขึ้นกับเงิน แต่ขึ้นอยู่กับว่าเราจะทำอย่างไรให้ชีวิตมีความสุข

การผลิตของเกษตรกร ไม่เคยได้คิดค่าแรงที่นับจากชั่วโมงทำงานของตนเองเลย ถือว่าเป็นอาชีพเดียวในโลกที่ได้ที่ไม่ได้คิดค่าแรงตนเอง คนตัดหญ้า คนกวาดถนนมีเงินเดือนมีค่าจ้าง ค่าแรงหมดเลย ภาคเกษตร

จึงกลายเป็นภาคที่ผลิตคนยากจนออกมาเต็มแผ่นดินไปหมด แล้วขับเคลื่อนขึ้นเรื่อย โดยเฉพาะเมื่อเศรษฐกิจของประเทศไปติดกับระบบการเงินของโลก พอโยงเรื่องเศรษฐกิจเงินตราเข้ากับเรื่องของ Labor Productivity คือประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร เราก็พบว่า บ้านเราอยู่ในระดับกลางๆ ที่แอฟริกา คนหนึ่งคนมีอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต คือ บุ่งก็กับมีด สามารถผลิตข้าวได้อย่างมากที่สุดปีละ 1 เกวียน ขณะที่ชาวนาไทยมีรถมีเครื่องจักร(ยังไม่ต้องคิดต้นทุน) ทำนาได้ผลผลิตปี ละ 30-50 เกวียนแล้วแต่พื้นที่ อเมริกาปัจจุบันทำได้สูงกว่าเป็นร้อยเท่า แล้วพอราคาพืชเข้าสู่ตลาดโลก เป็นไปในลักษณะ Economic of scale ถ้าใช้เครื่องจักร ได้ผลผลิตสูง แต่ราคามาอยู่ที่เดียวกัน ค่าถามคือ แล้วสินค้าที่ผลิตจาก productivity ที่ต่างกัน มันจะแข่งกันได้อย่างไร คนหนึ่งคนผลิตสินค้าโดยวิธีการที่ไม่เหมือนกัน แต่ราคาที่ขายในตลาดโลกเท่ากัน ฉะนั้นตราบใดที่เราเข้าสู่การค้าภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ประเทศที่เสียเปรียบจะเสียเปรียบไปเรื่อยๆ และจนไปเรื่อยๆ ทำให้ผลิตคนจนไปเรื่อยๆ ลูกของคนจนก็จะกลายเป็นคนจน

การคำนวณเศรษฐศาสตร์ในบ้านเรา โดยเฉพาะที่ สำนักงาน เศรษฐกิจการเกษตร บอกว่า ผลผลิตข้าวของเมืองไทยต่ำกว่ามาตรฐาน คือ 30-40 ถังต่อไร่ หรือ 1.8-2 ตันต่อเฮกตาร์ เมื่อเปรียบเทียบกับการผลิตในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี ฟิลิปปินส์ ให้ผลผลิตต่อไร่สูงกว่าเมืองไทยมาก ประมาณ 6-7 ตันต่อเฮกตาร์ เกิดมาจากการหลอกลวง เรียกว่า บ่วงล่อ (Tab) เพราะพื้นที่การเกษตรชลประทานบ้านเราร้อยละ 20 ผลผลิตข้าวได้เกวียนหนึ่ง(100 ถัง)ต่อไร่ ขณะที่หากชาวนาผลิตด้วยระบบน้ำฝนในพื้นที่ที่นั่นแตกต่างกัน ยังไงก็ไม่เกิน 20-30 ถังต่อไร่ ค่าเฉลี่ยกลายเป็นชาวนาไทยไม่มีประสิทธิภาพการผลิต ต้องทุ้มบประมาณลงไป ทำแผนพัฒนาวิจัยซึ่งหลงทางมาก แทนที่จะมาคิดว่าภายใต้ระบบเกษตรนิเวศภายใต้เงื่อนไขของแต่ละพื้นที่ ความสามารถ ศักยภาพของธรรมชาติที่จะผลิตของออกมาอยู่ที่เท่าไร และต้องหาทางดูว่าภายใต้ระบบเกษตรนิเวศเดียวกันมีเกษตรกรรายใดที่ใช้เทคโนโลยีตัวไหนที่เพิ่มผลผลิตให้มากขึ้นได้ โดยไม่ข่มขืนธรรมชาติมากนัก

ฉะนั้นวิธีคิดของนักวิชาการที่หลงทางมาตลอด แล้วตามด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ ก็เลยไปกันใหญ่ แล้วมาดูวิธีการคำนวณ เคยตั้งคำถามกันไหมว่า เวลาเราคิดค่าต่างๆ ออกมาเป็นรายได้ของเกษตรกร แต่น่าจะมีการเปรียบเทียบให้เห็นว่า เกษตรกรสามารถเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้ออกมาเป็นผลผลิตได้สูงมาก แต่มาตายน้ำตื้นเมื่อเปลี่ยนเป็นราคา ทำอย่างไรกลไกราคามันจึงจะสร้างขึ้นอย่างยุติธรรม ต้องมาคิดกันต่อใหม่ว่าชีวิตมนุษย์หนึ่งคนน่าจะมีปัจจัย 4 ระบบการผลิตแบบใดที่ทำให้เขาอยู่รอดได้ มีข้าว ปลา เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคให้เขาอยู่ รอดได้ ถ้าเขาจะผลิตซ้ำ เพื่อจะสร้างผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเขาต้องการต้นทุนตรงนี้อีกเท่าใด

ฉะนั้นเส้นของการผลิตซ้ำถ้าจะกลับออกมาเป็นกลไกราคาสินค้าแต่ละชนิดนี้ แลหะมันก็จะออกมาได้ว่าเกษตรกรไม่ได้อยู่ในภาวะยากจนอีกต่อไป แต่ไม่เคยมีการคำนวณย้อนกลับอย่างนี้เลย

ประเด็นเรื่องของถูกคนชอบซื้อ โยงมาถึงผลผลิตข้าวของไทยในปีทั้ง นาปี นาปรัง รวมแล้วประมาณ 21 ล้านตัน คนไทยกินข้าว ทั้งประเทศประมาณ ปีละ 15-16 ล้านตัน ที่เหลือส่งออกขาย ประมาณ 4-5 ล้านตัน ค่าถาม คือ ทำไมให้ราคาข้าวที่ส่งออกต่างประเทศ 4-5 ล้านตัน มากำหนดราคาข้าวในประเทศไทยตั้ง 3 เท่า และต้องรอกกลไกราคาที่มันขึ้นตามตลาดโลกมากำหนดราคาข้าวทั่วประเทศ

อ.กนกศักดิ์ แก้วเทพ

สิ่งที่เราต้องตีให้แตก คือ สิ่งที่เราริเริ่มเศรษฐศาสตร์ในสถาบันการศึกษาเป็นองค์ความรู้จากตะวันตก มันเข้าทีหลัง สิ่งที่คนในสังคมไทยปฏิบัตินั้นมีมาก่อนแล้ว เช่น แม่ค้ากล้วยปิ้ง แม่ค้าข้าวแกงได้เรียนเศรษฐศาสตร์เปล่า อย่าว่าแต่เรียนเลย แม้แต่ตำราเศรษฐศาสตร์ก็อาจจะยังไม่เคยเปิดตำราด้วยซ้ำ แต่เขาเรียนจากการรับรู้ในชีวิตจริง ก็คือ Norm ใหญ่ๆ ในสังคม หรือกรอบใหญ่ๆ ในสังคม ปัญหา คือ สิ่งที่คนเรียนรู้จากวิชา หากมันห่างไกลจากชีวิตจริงมาก ก็คงต้องตั้งคำถามว่าเราจะเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์ไปทำไม ในเมื่อกรอบแนวคิดใหญ่ในสังคมสามารถทำให้สังคมดำรงอยู่ได้แล้ว

ในกรณีของ ทรัพยากรศาสตร์ เป็นตำราเศรษฐศาสตร์เล่มแรกของไทย แต่ รัชกาลที่ 6 ได้ห้ามเผยแพร่ ด้วยเห็นว่า แนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบเสรีนิยมไม่เหมาะสมกับสังคมไทย ซึ่งในขณะนั้นเป็นสังคมศักดินา และ รัชกาลที่ 6 เห็นว่าแนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์จะทำให้คนเราเห็นแก่ตัวและเอาเปรียบกัน

แต่พอสมัยจอมพลสฤษดิ์ ได้นำแนวคิดเศรษฐศาสตร์เข้ามา โดยเฉพาะแนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงปริมาณ ที่เน้นการอธิบายเชิงตัวเลข จากอเมริกา เอาเข้าในการทำแผนพัฒนา โดยไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์ เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ พูดเรื่องประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร โดยมองว่าทรัพยากรมีจำกัดแต่คนมีความต้องการไม่จำกัดเพราะฉะนั้นจะจัดสรรอย่างไรให้พอเพียง แต่ในกรอบเดียวกันเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม ก็พยายามขยายว่า เรามองว่าทรัพยากรมีจำกัดแต่เราต้องให้คุณค่ามันด้วย แต่ก็ยังติดอยู่ในกรอบที่ต้องตีค่าออกมาเป็นเงิน

ในความเป็นจริง คนที่ไม่ได้เรียนเศรษฐศาสตร์แต่ก็จัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ นักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จในทางธุรกิจ อย่างเช่น เจ้าสัวซีพี ก็ไม่ได้เรียนเศรษฐศาสตร์

เศรษฐศาสตร์ที่มาจากตะวันตก มันมีมาตรฐานของมัน แต่เมื่อเข้ามาสู่ประเทศไทย ก็อาจจะรับมาบางส่วน ทำให้ในสังคมไทยมีระบบเศรษฐกิจ 2 แบบ คือ ระบบเศรษฐกิจแลกเปลี่ยน และระบบเศรษฐกิจการให้ แต่ระบบเศรษฐศาสตร์การให้ถูกวิจารณ์โดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลักว่า จริงแล้วมันต้องคำนวณ การให้มันมีต้นทุนของมัน ความสุขของแต่ละคนมันไม่เท่ากัน ต้องวัดออกมา

ในสภาพสังคมจริง คนเรียนรู้เศรษฐศาสตร์อย่างไร ทำไมแม่ค้าขายกล้วยปิ้งเหมือนกันจึงกำหนดราคาไม่เท่ากัน คนหนึ่งขาย 3 ใบ 5 บาท อีกคนขายไม้ละ 20 บาท และคนที่ขายไม้ละ 20 บาทมีเครื่องหมายเปิพิสดารได้ออกทีวี คนจึงมาซื้อ มาก ทำไมสินค้าคือกล้วยปิ้งซึ่งไม่น่าจะคุณภาพที่ต่างกันมาก คนจึงเลือกซื้อต่างกัน ทั้งที่หากมองความต้องการขั้นพื้นฐาน การกินกล้วยมันก็น่าจะอิ่มได้เหมือนกัน ทำไมต้องกินกล้วยที่ได้ออกทีวี ซึ่งสิ่งเหล่านี้มันเป็นความซับซ้อนที่เป็นการบริโภคสัญลักษณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นั่น คือ ราคามันไม่ได้บอกอะไรเลย อันนี้เป็นสิ่งสมมติ

คุณสุรัตน์ แซ่ฉ่อง

การมีกลุ่มชนที่แตกต่างกันในพื้นที่ เช่น มีกลุ่มคนจีน คนไทย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยใช้เงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน เกิดระบบเศรษฐกิจแลกเปลี่ยนขึ้นมา และเกิดการซื้อขายขึ้นในชุมชน

การกำหนดมาตรฐานข้าวในระบบตลาดทำให้เกิดปัญหาขึ้น คือ ข้าวพื้นบ้านไม่อยู่ในระดับมาตรฐานที่ดีของข้าวตามที่กระทรวงพาณิชย์ตั้งขึ้นมา ข้าวพื้นบ้านตามมาตรฐานนี้เป็นเพียงข้าว 25 % ทำให้ขายไม่ได้ราคา แต่ข้าวที่จำหน่ายทั่วไปตามท้องตลาดเป็นข้าวมาตรฐานสูง ซึ่งส่วนใหญ่ คือข้าวหอมมะลิ ทำให้คนในเมือง

ส่วนใหญ่บริโภคข้าวหอมมะลิ และส่งผลให้ลูกหลานชาวนารุ่นหลัง นิยมไปบริโภคข้าวหอมมะลิด้วย การปลูกข้าวพันธุ์พื้นบ้านจึงหายไป

ผู้เข้าร่วมประชุมจากน่าน

ระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่นเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบกรรมสิทธิ์หรือไม่ เช่น กรณีที่น่าน พอชาวนาเก็บเกี่ยว ผลผลิตเสร็จชาวบ้านคนอื่นก็สามารถเอาวัวเอาควายมาเลี้ยงในที่น่านได้ มูลวัวควายก็เป็นปุ๋ยแก่ที่น่าน เวลาค้นหาข้าวบ้านก็ไปหากบ หาปลาในที่น่านได้โดยเจ้าของนาไม่หวงห้าม พืชผักอื่นๆที่เกิดขึ้นในที่น่านชาวบ้านขอกันได้ แต่เมื่อเปลี่ยนมาปลูกเพื่อขายจะขอกันไม่ได้ วิธีคิดคิดมันเปลี่ยนไป

อ.เดชรัต สุขกำเนิด

เศรษฐศาสตร์มันไปเกี่ยวข้องกับทุกเรื่อง มายาคติตัวสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือมายาคติของการบริโภค ตอนนี้การบริโภคมันง่ายเหลือเกิน เราก็เลยบริโภคกันมากโดยการเอาเงินทองไปแลก แต่จริงแล้วการที่เราจะได้มาซึ่งเงินทองเราอาจจะทุกข์ยากเหลือเกิน แต่ว่า ความรู้สึกตอนที่เราเอาเงินไปซื้อนี่มันง่าย เราเลยยอมใช้ชีวิตหลายคนทำงานไม่ได้เจอลูกเจอเต้า ทำกันไปเพื่อจะหาเงินมา แล้วไปใช้บริโภค ตรงนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้คนที่บริโภคเข้าใจว่า การบริโภคแต่ละอย่างมันเกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง เกี่ยวพันกับความทุกข์ยากของตนเอง เกี่ยวพันกับความทุกข์ยากของคนอื่น เกี่ยวพันกับทรัพยากร สิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างไร ถ้าคนเราต้องทำเอง ไร่จะไม่ทำหรอก แต่พอใช้เงินเป็นตัวกลางซื้อหาเลยทำให้ง่าย เช่น ถ้าคนต้องทำแก้อันนี้เอง เราก็รู้สึกว่ามันก็สบายอยู่แล้ว

การจัดเสวนากลุ่มย่อย
โครงการมายาคติและช่องว่างความรู้ของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร
ในประเทศไทย : ปัจจัย ผลต่อเนื่อง และทางออก
วันที่ 1 สิงหาคม 2546 ณ สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน

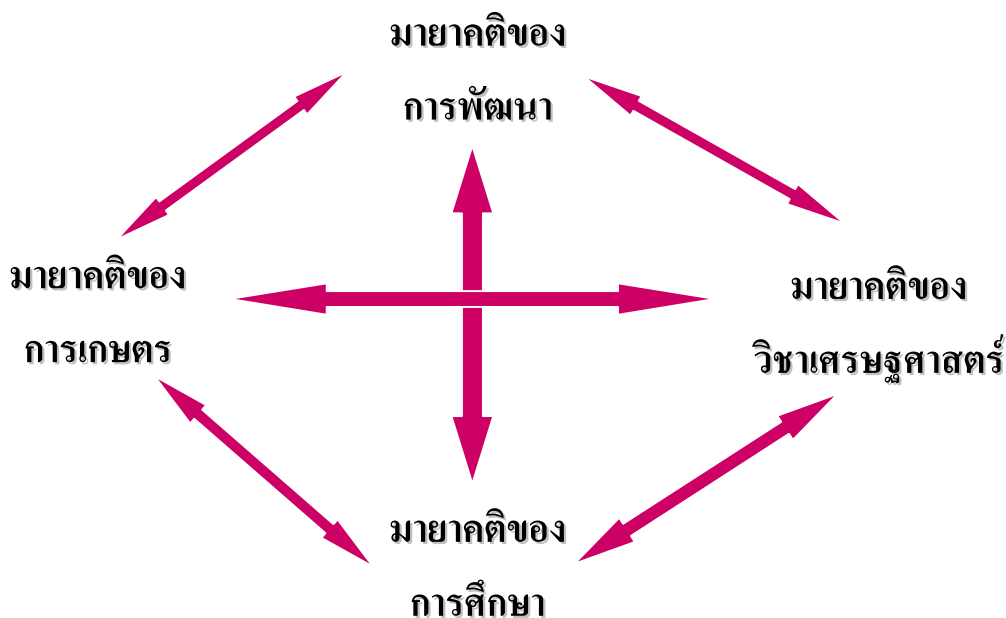
รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่/หน่วยงาน
1. นายนาวัน ไสภามณี	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
2. น.ส.อภิญา บัวกล้า	นักศึกษา สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT)
3. น.ส.นันทนา ทราบรัมย์	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
4. นายศุภภาณูจน์ นันทะวรการ	คณะเศรษฐศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
5. คุณพรณี เสมอภาค	เครือข่ายเกษตรทางเลือกภูมินิเวศน์ขอนแก่นใต้-โคราชเหนือ
6. คุณสุณิสา สอแสงอ่อน	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)
7. คุณนันทา สิทธิราช	เครือข่ายเกษตรทางเลือก
8. คุณทิพวัลย์ สีจันทร์	คณะเกษตร ม.เกษตรศาสตร์ กำแพงแสน
9. น.ส.ประทุม มะลิเครือ	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
10. น.ส.ชลาลัย จิระวัฒน์ชัย	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
11. น.ส.วาณี ศิลปะสาทเอก	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
12. นายเดชา ศิริภัทร	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)
13. คุณทัศนีย์ วีระกันต์	เครือข่ายเกษตรทางเลือก
14. คุณสุภา ไยเมือง	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)
15. คุณชลิตา บัณฑุวงศ์	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)
16. คุณอนุสรณ์ อุณโน	912 งามวงศ์วาน31 อ.เมือง จ.นนทบุรี
17. คุณสุนีย์ ทองชัย	913 งามวงศ์วาน31 อ.เมือง จ.นนทบุรี
18. คุณตรียอด ตริมเอก	17/3 ลาดพร้าว43 กทม. 10310
19. คุณสัมพันธ์ จันทร์แสง	คสป.สุรินทร์
20. คุณอำนาจ สุวรรณราช	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก
21. นายเดชรัต สุขกำเนิด	คณะเศรษฐศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
22. นายศุภกิจ นันทะวรการ	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

ช่วงแรก อ.เดชรัต สุขกำเนิด นำเสนอแนวคิดในการศึกษาเบื้องต้น ดังนี้

มายาคติของเศรษฐศาสตร์

- เป้าหมายของเศรษฐศาสตร์บิดเบือนไป
- เศรษฐศาสตร์เป็นเรื่องปราศจากคุณค่า
- มองการพัฒนาเท่ากับความเจริญ
- มองทฤษฎีมากกว่าความเป็นจริง
- มองแยกส่วนมากกว่ามองภาพรวม
- เศรษฐศาสตร์จะไม่มีการศึกษาที่ดี และอนาคต คิดถึงอนาคตระยะสั้น คือ ลดทอนความสำคัญที่จะเกิดในอนาคตลงมา
- ขาดความเข้าใจในความสัมพันธ์ของคน เช่น ความร่วมมือ การชูตรีด

มายาคติของเศรษฐศาสตร์เกษตรเกิดจากอะไร เกิด จาก 4 มายาซ้อนกันอยู่

- มายาคติของการเกษตร คือ การปฏิบัติเฉยๆ
- มายาคติของการพัฒนา คือ การมองที่ความเจริญการมีรายได้เพิ่มขึ้น
- มายาคติของเศรษฐศาสตร์ คือ ต้องปราศจากคุณค่า
- มายาคติของการศึกษา คือ ถ้าสามารถจำที่อาจารย์สอนมาก็ถือว่ามีการศึกษาที่ดี ไม่ได้วัดที่ความสามารถในการได้ถามถึงสิ่งที่เรียน

เคมีวิชาเศรษฐศาสตร์จะอยู่ในทฤษฎีและชุดคำอธิบาย โดยคิดแต่จะมีชุดคำอธิบายเรื่องต่างๆ ได้อย่างไร จะมีแบบจำลองอย่างไร สิ่งที่ไม่ได้นำมาพัฒนาเลยก็คือ สภาพความเป็นจริงในสังคมการเกษตร ซึ่งควรต้องเอามาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดก่อน ซึ่งในกรอบแนวคิดจะเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายอย่างมาก แล้วจึงพัฒนา

เป็นทฤษฎี แล้วจึงไปออกแบบเป็นแบบจำลองต่อไป แต่วิชาเศรษฐศาสตร์จะพยายามใช้ทฤษฎีและแบบจำลองเป็นหลัก ทำให้ละเลยสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมการเกษตร

สิ่งที่คณะวิจัยจะนำเสนอใหม่

จะเริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริงในสังคมการเกษตร แล้วมาสร้างกรอบคิดให้ได้ ว่าพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมการเกษตร มันเกิดจากปัจจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกัน แล้วค่อยมาอธิบายว่า แล้วมีทฤษฎีใดบ้างที่อธิบายแยกย่อยออกมา แล้วอาจจะสร้างแบบจำลองเพื่อใช้เป็นเครื่องมือต่อไป

กรอบแนวคิดที่ 1 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของเกษตรกร

จะพูดถึงพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ว่าหมายความว่าอย่างไร คืออะไรบ้าง การตัดสินใจของเกษตรกร ตัดสินใจอย่างไร ปัจจุบันนี้ทางเศรษฐศาสตร์กล่าวถึงการตัดสินใจตามผลประโยชน์เป็นข้อแรก โดยพิจารณาถึงเป้าหมายที่จะเกิดผลประโยชน์เฉพาะตนว่าคืออะไรก็ตัดสินใจไปตามนั้น

แต่ไม่มีการตัดสินใจตามคุณค่า เช่น เรื่องมาโพสพ แม่คงคา หรือการตัดสินใจตามประเพณี หรือการตัดสินใจตามความรู้สึก ตามความเห็นใจ สิ่งเหล่านี้ในเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันจะไม่กล่าวถึง

รูปแบบการตัดสินใจของเกษตรกร

- ตัดสินใจตามผลประโยชน์
- ตัดสินใจตามคุณค่า คนที่ตัดสินใจต้องอธิบายได้
- ตัดสินใจตามประเพณี
- ตัดสินใจตามความรู้สึก ความเห็นใจ ความสงสารเพื่อนมนุษย์

เป้าหมายการตัดสินใจ เพื่อตนเอง, เพื่อคนอื่น, เพื่อประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งต้องอธิบายความสัมพันธ์ของเป้าหมายทั้ง 3 ส่วนให้ได้ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร

กรอบแนวคิดที่ 2 วิธีการผลิตของชาวนา

การอธิบายว่าวงจรชีวิตในการอยู่รอดของเกษตรกรแต่ละกลุ่ม แต่ละแบบเป็นอย่างไร วงจรใหญ่ๆที่เป็นกรอบความคิดหลักๆ แล้วแยกออกมา ว่าแต่ละกลุ่มแต่ละแบบเป็นอย่างไร แบบพวกหาเก็บหากิน มีที่ดินน้อย จำกัดเป็นอย่างไร พวกที่ทำนาเป็นอย่างไร ปัจจุบันนักศึกษาที่จบเศรษฐศาสตร์เกษตรจะไม่รู้ว่าเกษตรกรมีลักษณะแตกต่างกันอย่างไร ทั้งที่ในความเป็นจริงเกษตรกรมีลักษณะเหมือนกัน ต่างกัน และร่วมกันอยู่

จากนั้นมาวิเคราะห์เลยว่าสำหรับเกษตรกรแต่ละกลุ่มขั้นตอนใดเป็นขั้นตอนวิกฤตในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ซึ่งจุดนี้จะทำให้เห็นภาพชัดเลยว่าทำไมชาวนาปากมูลต้องสู้เรื่องเขื่อน เพราะการสร้างเขื่อนมีผลต่อวิถีการผลิตของชาวนาปากมูลมาก

ซึ่งต้องมาพิจารณาเงื่อนไขในการตัดสินใจแต่ละจุดและในแต่ละขั้นตอนของการผลิต หรือของวงจรชีวิต เช่น เงื่อนไขการเช่าที่ดินเป็นอย่างไร ถ้าเงื่อนไขการตัดสินใจต่างกัน การผลิตจะต่างกันหรือไม่ เช่น ถ้าไป

ทำเกษตรแบบพันธะสัญญาเงื่อนไขการตัดสินใจจะต่างกันหรือไม่ อย่างไร ถ้าเกษตรกรไปขายแรงงานเงื่อนไขการตัดสินใจจะต่างกันหรือไม่ นี่คือภาพที่อยากอธิบายให้เห็น

กรอบแนวคิดที่ 3 ระบบนิเวศวัฒนธรรมชาวนา

การศึกษาในประเด็นนี้จะพิจารณาระบบนิเวศวัฒนธรรมว่ามีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรอย่างไร

- ในเงื่อนไขทางนิเวศ เกษตรกรตัดสินใจอย่างไร
- ในเงื่อนไขทางวัฒนธรรม เกษตรกรตัดสินใจอย่างไร

ตัวอย่างระบบนิเวศวัฒนธรรมที่สำคัญในประเทศไทย

- นิเวศวัฒนธรรมไร่นาภูเขา
- นิเวศวัฒนธรรมประมงพื้นบ้าน
- นิเวศวัฒนธรรมเกษตรเคมี

บทนี้ให้ภาพที่กว้างขึ้นเป็นกรณีศึกษาของเกษตรกรในประเทศไทย

กรอบแนวคิด (4) ทรัพยากรและระบบสิทธิของเกษตรกร

ทรัพยากรกับสังคมการเกษตร โดยพิจารณาประเด็น

- ระบบเศรษฐกิจแบบเก็บกิน และ เศรษฐศาสตร์การให้
- ระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน
- ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม

คุณค่ากับการจัดการทรัพยากร เช่น

- แม่โพสพ แม่ธรณี แม่คงคา

ระบบสิทธิในสังคมการเกษตร มีประเด็น

- สิทธิของรัฐ
- สิทธิของเอกชน
- สิทธิชุมชน
- สิทธิเชิงซ้อน

กรอบแนวคิด (5) เศรษฐศาสตร์การครองเรือน

การบริโภคกับความสุข พิจารณาประเด็น

- เส้นโค้งแห่งความสุข การบริโภคมากขึ้นความสุขไม่ได้เพิ่มขึ้นมาก และถึงจุดหนึ่งบริโภคมากขึ้นความสุขกลับลดลง
- การตั้งคำถามถึงเป้าหมายที่แท้ของชีวิตอยู่ตรงไหน
- การบริโภคแบบรู้เท่าทัน เป็นอย่างไร
- ต้นทุนในการบริโภค มีต้นทุนในการบริโภค เช่น การขับรถยนต์ ต้องมีต้นทุนในการดูแลมันด้วย หมายความว่าบริโภคอีกส่วนหนึ่ง คือ มองเรื่องการบริโภคเพียงแค่ว่าราคา ไม่ได้มองเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น ต้นทุนในการบริโภค

สวัสดิการชีวิต คือ อะไรที่จะทำให้ชีวิตมั่นคง

- การออมของเกษตรกรและครัวเรือน หรือของชุมชน

- การให้ของเกษตรกรและชุมชนการเกษตร
- การผลิตแบบยั่งยืน

กรอบแนวคิด (6) เศรษฐศาสตร์การผลิตเพื่อความมั่นคงของเกษตรกร

การพิจารณาถึงเป้าหมายการผลิตว่าเพื่ออะไร

- เพื่อความมั่นคง
- เพื่อรายได้

ระบบการผลิตทางเกษตรตามเป้าหมายที่ต่างกัน

รูปแบบการจัดการผลิตของเกษตรกร

ความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตกับมิติอื่นๆ ในชีวิต

กรอบแนวคิด (7) การแลกเปลี่ยนและระบบตลาด

ระบบเศรษฐกิจการให้

ระบบสวัสดิการโดยชุมชนและรัฐ

ระบบเศรษฐกิจการตลาด

- กับดักและปัญหาในระบบตลาด
- การรับมือของเกษตรกร

ระบบการค้าระหว่างประเทศ

การแลกเปลี่ยนไม่ได้มีระบบตลาดเพียงอย่างเดียว ยังมีระบบการแลกเปลี่ยนอย่างอื่นด้วย

กรอบแนวคิด (8) ทูตทางสังคมและการร่วมมือกัน ประเด็นในการศึกษา

- ความจำเป็นของการร่วมมือกันในสังคมการเกษตร
- เงื่อนไขในการร่วมมือกัน
- ทูตทางสังคมกับผลทางเศรษฐกิจ
- การสร้างและรักษาทุนทางสังคม

กรอบแนวคิด (9) อำนาจและการทุจริต

ความหมายและกลไกของการทุจริต

- การกระจายทรัพยากรไม่เป็นธรรม
- ระบบและอัตราแลกเปลี่ยนไม่เป็นธรรม
- ทางเลือกที่จำกัด (หรือการไม่มีทางเลือก)

ความหมายและกลไกของอำนาจ

การจัดการเชิงอำนาจในการแก้ปัญหาทุจริต

กรอบแนวคิด (10) การพัฒนา ประเด็นในการศึกษา คือ

การแย้งซึ่งความหมายของ “การพัฒนา”

การพัฒนามนเป้าหมายที่ต่างกัน เช่น

- การพัฒนาเพื่อการเจริญเติบโต

- การพัฒนาเพื่อความยั่งยืน
- การพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์

ชุมชนการเกษตรกับการกำหนดนิยาม “การพัฒนา”

กรอบแนวคิด (11) กรณีตัวอย่างเชิงลึก

- เศรษฐศาสตร์ปากมุล
- ประวัติศาสตร์ยางพารา
- ชุมชนกับธุรกิจข้าว
- ระบบสวัสดิการชีวิตของชุมชน

ยุทธศาสตร์การขยายผล

การเจาะในจุดอ่อนของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก “มายาที่น่าเบื่อ”

การนำเสนอ “ความเป็นจริง” ที่จับต้องได้และน่าสนใจ

- ระดับปริญญาตรี – นอกคณะเศรษฐศาสตร์
- ระดับปริญญาตรี – ในคณะเศรษฐศาสตร์
- ระดับปริญญาโท
- อาจารย์ นักวิจัย
- เศรษฐศาสตร์จากชุมชน สังคม (มุมมองแง่คิดทางเศรษฐศาสตร์)

ช่วงของการเปิดอภิปราย

คุณอนุสร อุณโน

ทำไมเศรษฐศาสตร์จึงให้ความสำคัญกับขั้นตอนการตัดสินใจมาก

อ.เดชรัต สุขกำเนิด

การตัดสินใจมีความสำคัญในทุกขั้นตอนของวงจรชีวิต บางครั้งการที่นักเศรษฐศาสตร์คิดโครงการลงมาดำเนินการในพื้นที่แล้วมีผลกระทบต่อเกษตรกร โดยที่ไม่เข้าใจเงื่อนไขการตัดสินใจของเกษตรกร ของเกษตรกร ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเกษตรกร

คุณทัศนีย์ วีระกันท์

กระบวนการเรียนรู้ หรือการตกผลึกทางความคิด ประสบการณ์ชีวิต จะอยู่ในส่วนไหนของการตัดสินใจ

อ.เดชรัต สุขกำเนิด

เพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับการตัดสินใจในประเด็น การเปลี่ยนวิถีการตัดสินใจ โดยเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้ที่ผ่านมาในชีวิต

คุณเดชา ศิริภัทร เสนอให้เพิ่ม ข้อมูลกรณีศึกษาเรื่องยางพารา

ยางพาราเป็นพืชที่ตอบสนองต่ออุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมรถยนต์ เป็นพืชพื้นบ้านของบราซิล ในป่าเมซอน พบค้นพบว่ายางพารามาใช้ในอุตสาหกรรมรถยนต์ได้ แต่ยางพาราที่ขึ้นตามธรรมชาติมีน้อย บริษัทฟอร์ด ก็ได้กวาดต้อนคนผิวขาวที่ยากจนเข้าไปอยู่ในป่า เพื่อกรีดยางแต่แรงงานก็ยังไม่พอเพราะต้นยางขึ้นกระจัดกระจายอยู่ในป่าเป็นล้านไร่ ทั้งยังต้องการแรงงานในการขนย้ายน้ำยางออกจากป่าเมซอน ไปขึ้นเรือที่ปากแม่น้ำซึ่งมีระยะทางนับพันไมล์ เมื่อขาดแรงงานทางบริษัทจึงได้ ไปบังคับและกวาดต้อนคนพื้นเมืองให้เป็นทาสกรีดยาง แต่การทำยางจากป่าก็ยังมีค่าใช้จ่ายสูง สุดท้ายจึงสร้างเมืองขนาดใหญ่กลางป่าเมซอน เพื่อรวมน้ำยาง (ปัจจุบันร้างไปแล้ว)

ต้นทุนการผลิตยางจากป่ายังสูงมาก สุดท้ายอังกฤษเอาเมล็ดยางพาราไปทดลองปลูกจนได้ผล แล้วจึงขยายพันธุ์ไปปลูกยังดินแดนอาณานิคมในเอเชีย เป็นการปลูกพืชขนาดใหญ่ทำให้ต้นทุนต่ำลงมาก จนกลุ่มที่ปลูกยางพาราในบราซิลล้มละลายไปเนื่องจากต้นทุนสูงกว่า ในบราซิลปลูกยางพาราแบบแปลงใหญ่ไม่ได้เพราะปลูกแบบแปลงใหญ่มีโรคระบาด

อีกกรณีศึกษาเรื่อง อ้อย มีความซับซ้อนมาก ราคาส่งออกต่ำกว่าราคาที่ขายในประเทศไทย อ้อยเป็นพืชเอเชียที่ส่งไปปลูกทางอเมริกาใต้ ซึ่งไม่มีโรคอ้อยและค่าจ้างแรงงานต่ำ โดยเฉพาะคิวบา ใช้ทาสในการผลิต อ้อยกับยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบการค้าโลก และโยงประเด็นเชื่อมถึงกันได้ทั่วโลก

คุณอนุสรณ์ อุณโณ

เสนอให้อาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่เราเสนอมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ให้เห็นตัวอย่างในสังคม

อ.ทิพวรรณ ศรีจันทร์

เสนอให้มีการอธิบายระบบเศรษฐกิจของอ้อย อ้อยเป็นพืชที่เกี่ยวข้องกับการทำลายป่าในประเทศ อยากให้ศึกษาเรื่อง เกษตรพันธะสัญญาให้ชัดเจน ว่ามีผลต่อเกษตรกรอย่างไร และในเรื่องนี้กลายเป็นว่าการลงทุนระบบชลประทาน หรือ การจัดการทรัพยากรกลับมาเพื่อประโยชน์ต่อนายทุน และเสนอการทำเกษตรพันธะสัญญา กรณีการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกมะม่วงหิมพานต์ที่โกหกหลอกให้เกษตรกรเกิดหนี้สิน

คุณสุภา ไยเมือง

ในชุมชนท้องถิ่นยังมีการเมืองของชุมชน นั่นคือ ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยจะเป็นการทุจริตหรือไม่ คือทางฝ่ายวัฒนธรรมชุมชนอาจเห็นว่าไม่ใช่การทุจริต ระบบอุปถัมภ์ถูกนำมาใช้ในกลุ่มแรงงานรับจ้าง กลุ่มแรงงานคิดว่านายทุนช่วยอุปถัมภ์ตนเอง จึงทำงานให้นายทุน ขณะที่ไม่แน่ใจว่าการทำแบบนี้จะยุติธรรมกับเกษตรกรหรือไม่ เรื่องระบบอุปถัมภ์มีผลต่อการสร้างกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่จะมาแก้ไขปัญหาคาการผลิตของเกษตรกร

อ.เดชรัต สุขกำเนิด

เราจะอธิบายระบบอุปถัมภ์อยู่ในเรื่องการให้ และจะเขียนในเรื่องการทุจริต ระบบอุปถัมภ์เป็นเครื่องมือหนึ่งของการทุจริต ถ้าระบบอุปถัมภ์นั้นพยายามที่จะกีดกันไม่ให้คนหลุดออกจากความสัมพันธ์เดิม ที่มีลักษณะเอาเปรียบกัน

คุณอนุสรณ์ อุณโน

ในระบบเศรษฐกิจการให้ หรือระบบสวัสดิการชุมชน ถือระบบคุณค่าที่อาจจะมีมุมมองโลกทัศน์อีกแบบหนึ่งที่ไม่ได้มองแบบเศรษฐกิจกระแสหลัก เช่น คนให้ไม่ได้เป็นคนทำบุญคุณแก่คนรับ เช่น เวลาเราทำบุญตักบาตรกับพระ เราไม่ได้เป็นคนให้พระ ถือว่าเราทำบุญ พระเป็นเนื้อนาบุญที่ทำให้เราได้บุญ กรณีสวัสดิการชุมชน เช่น การที่คนจัดงานแจกทาน คนที่ต่อแถวกินข้าวคือคนไปรับทาน เป็นผู้ให้โอกาสแก่เจ้าภาพในการทำบุญ และเจ้าภาพเต็มใจเรียกคนให้มาช่วยรับของแจกเพื่อที่เขาจะได้บุญ

คุณสุภา ไยเมือง

ระบบอุปถัมภ์มีส่วนทำให้เกษตรกรรู้สึกต่ำต้อย และไม่ยอมให้ลูกหลานของตนเองเป็นเกษตรกร และหาทางส่งลูกเรียนหนังสือเพื่อที่จะได้ไม่ต้องเป็นเกษตรกร

อ.ทิพวรรณ ศรีจันทร์

เกษตรกรรู้สึกด้อยต่ำทั้งโลก ลูกหลานเกษตรกรไม่ภูมิใจในอาชีพของพ่อแม่ นี่นับเป็นปัญหาที่ต้องหาทางแก้ไขเช่นนั้น ในอนาคตจะไม่มีใครอยากเป็นเกษตรกร

คุณอนุสรณ์ อุณโน

สำหรับชาวนาจะมีสำนึกของตนเองที่ต่างจากชาวนาชาวไร่ ชาวนาจะมีสำนึกของความอิสระ สำนึกภูมิใจในตนเอง ยึดมั่นตนเองค่อนข้างสูงมาก และจะไม่รู้สึกต่ำต้อยในความเป็นชาวนาของตนเองเลย ในงานศึกษาทางวิชาการหลายส่วนไม่ได้กล่าวถึงชาวนาเลย ทำให้ไม่เห็นภาพของชาวนา เดิมสังคมไทยสมัยก่อนไม่ใช่สังคมชาวนาชาวไร่เท่านั้น แต่เป็นสังคมของชาวนา นับแต่สมัยทวารวดี ปัจจุบันหลายพื้นที่ก็ยังคงอยู่ งานชิ้นนี้น่าจะรวมส่วนของชาวนาเข้าไปด้วย

คุณทัศนีย์ วีระกันต์

การผลิตในระบบเกษตรยังย่นสิ่งที่จะต้องคำนึงเป็นเรื่องหลัก คือ การสร้างอัตรภาพในการผลิตของเกษตรกร ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าเกษตรกรขาดอัตรภาพในการผลิตแล้วก็จะอยู่ในภาวะพึ่งพิงและถูกขึ้นารูปแบบการผลิต ซึ่งสุดท้ายก็เป็นเสมือนแรงงานรับจ้างผลิตเท่านั้น

ภาคผนวก 4

การนำเสนอผลงานวิจัยเบื้องต้น

โครงการวิจัย เรื่อง “มายาคติและช่องว่างทางความรู้ของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร

ในประเทศไทย : ปัจจัย ผลต่อเนื้อ และทางออก

เวลา 09.00 – 12.00 น. วันที่ 1 ธันวาคม 2546

ณ ห้องประชุม สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อย

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่/หน่วยงาน
1. ดร.ปรีดา ประพฤติชอบ	ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ ม.ขอนแก่น
2. นายนิคม รวณสิทธิ์	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.ร้อยเอ็ด
3. นายบัณฑิต ปิยะศิลป์	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก
4. รศ.ดร.สุจินต์ สีมารักษ์	สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.ขอนแก่น
5. นางวชิราพร เกิดสุข	สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.ขอนแก่น
6. นายดิเรก สาระวดี	สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.ขอนแก่น
7. น.ส.วราภรณ์ หลวงมณี	โครงการพัฒนากลไกการจัดการความรู้ระดับท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย คณะเกษตรศาสตร์ ม.ขอนแก่น
8. นายสันติ แก้วพิมพ์	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกมหาสารคาม
9. นายสุกิจ แสงแก้ว	เครือข่ายความร่วมมือชนบทและเมืองมหาสารคาม
10. นายจตุพร เทียรมา	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
11. นายศุภกิจ นันทะวรการ	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
12. นายนาวิน ไสภามณี	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

ผู้เข้าร่วมประชุมได้แสดงความคิดเห็นและสรุปเนื้อหาได้ดังนี้

วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรเริ่มมีการเรียนการสอนที่แรกในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งวิชานี้โดยหลัก การเนื้อหาว่าด้วย พฤติกรรมศาสตร์ด้านเศรษฐกิจของมนุษย์ องค์ความรู้ทั้งหมดรับมาจากประเทศตะวันตก พฤติกรรมศาสตร์ที่เรียนจึงเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ในโลกตะวันตก ซึ่งไม่แน่ใจว่าจะเหมาะกับสังคมไทยหรือไม่ อย่างไร และเมื่อมาใช้สอนในประเทศไทยก็เอาองค์ความรู้มาทั้งดุ้น ไม่ได้ปรับปรุงเนื้อหาให้เหมาะสมกับสังคม เกษตรไทย ผู้สอนก็ไม่ได้ตั้งคำถามกับสิ่งที่นำมาสอน และในสังคมไทยโดยปกติผู้เรียนก็ได้ตั้งคำถามกับสิ่งที่ผู้ สอนให้แก้ต้นด้วย เลยทำให้มีการเรียนการสอนแบบนี้มาเรื่อยๆ ขณะที่ในสังคมการเกษตรจริงๆ เปลี่ยนแปลงไป รวดเร็วมาก

วิชาเศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ทางสังคมที่เน้นการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมด้วย ตัวเลข สมการ และแบบจำลองที่เป็นรูปธรรมเชิงปริมาณ ต่างจากวิชาทางสังคมศาสตร์อื่นๆ ที่เน้นการอธิบายเชิงคุณภาพหรือ เชิงพรรณนา ทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่าวิชานี้เป็นวิชาเชิงเทคนิค และไม่เข้าใจในระบบคุณค่าอื่นๆ ในสังคม แต่ใน ความเป็นจริงวิชาเศรษฐศาสตร์ไม่ได้มองข้ามสิ่งเหล่านั้นเลย เพราะบิดาของวิชาเศรษฐศาสตร์ก็ได้เขียนถึง หลักจริยศาสตร์ที่มองความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกันของคนในสังคมในตำราเศรษฐศาสตร์ของเขาด้วย แต่อาจจะเป็นเพราะนักเศรษฐศาสตร์ในยุคต่อมาได้เลือกเอาเฉพาะเนื้อหาบางส่วนของเศรษฐศาสตร์มาใช้เผยแพร่ทำให้เกิดการรับรู้วิชาเศรษฐศาสตร์ในบางมุมเท่านั้น ซึ่งกลายเป็นปัญหาที่วิชาเศรษฐศาสตร์ถูกวิพากษ์ วิวิจารณ์จากสังคมในปัจจุบัน

สำหรับการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความเป็นจริงในสังคมการเกษตรไทยนั้น ในราวทศวรรษ 2520 มี นักวิชาการเกษตรในสถาบันวิจัยฟาร์มได้ทำการวิจัยระบบการทำฟาร์มของเกษตรกรในขณะนั้น โดยได้ศึกษา ระบบการทำฟาร์มของเกษตรกรในพื้นที่จริง ที่มีการผลิตภายใต้ระบบนิเวศทางธรรมชาติและเงื่อนไขทางวัฒน ธรรมที่ต่างกัน และผลการศึกษาก็แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรไทยในแต่ละพื้นที่มีเงื่อนไขและรูปแบบการผลิตที่ แตกต่างกันไปไม่ได้เหมือนกันทั้งหมด ดังที่มีการเรียนการสอนในตำราเศรษฐศาสตร์เกษตร และผลการวิจัยได้นำ ไปสู่แนวทางการส่งเสริมการเกษตรเชิงระบบในสังคมสมัยนั้น แต่อย่างไรก็ดี ผลการวิจัยนี้ก็ไม่ได้ถูกนำมาเข้าสู่ ระบบการเรียนการสอนด้านเกษตรหรือเศรษฐศาสตร์เกษตรในสถาบันการศึกษาเลย และในเวลาต่อมาสถาบัน วิจัยฟาร์มก็ถูกยุบไป ทำให้เรื่องนี้หายไปจากการพัฒนาการเกษตรไทย แต่งานพัฒนาเกี่ยวกับการเกษตรแบบนี้ ได้ถูกนำเสนอสู่สังคมไทยโดยองค์กรพัฒนาเอกชนในชื่อของเกษตรกรรมทางเลือก

ในส่วนของเกษตรกรรมทางเลือก การใช้ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์หรือการเกษตรกระแสหลัก มาทำการ ศึกษาวิจัยเกษตรกรรมทางเลือก อาจจะไม่เหมาะสม เพราะมีกระบวนการทัศน์ในการมองการเกษตรที่ต่างกัน ส่วน ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมในเกษตรกรรมทางเลือกไม่สามารถใช้วิชาการเกษตรหลักเข้ามาอธิบายได้อย่างถ่องแท้ และวิธีการผลิตของเกษตรทางเลือกก็มีมุมมองต่อเป้าหมายในการผลิตต่างจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์เกษตร

ดังนั้น ควรมีการพัฒนาเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่สามารถอธิบายการทำเกษตรทางเลือกหรือเกษตร กรรมยั่งยืนได้อย่างถ่องแท้ และเข้าถึงแก่น เพื่อที่จะได้ขยายความรู้เรื่องนี้สู่การเป็นวิชาการทั้งในระบบและนอก ระบบการศึกษาได้ เพราะที่ผ่านมาการอธิบายการเกษตรด้วยมุมมองทางเศรษฐศาสตร์หรือการเกษตรกระแส หลักมีผลให้ภาพการเกษตรไทยเป็นภาคการผลิตที่ล้าหลัง และต่ำต้อยในสังคม และสังคมปัจจุบันสร้างภาพให้

อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพที่ยากจน ชนแอ่ง มีหนี้สินท่วมตัว และมีผลให้ลูกหลานเกษตรกรหรือนักศึกษาที่เข้าสู่ระบบการศึกษาไม่เห็นความสำคัญของการทำเกษตรกรรม และในที่สุดก็ไม่มีใครอยากเป็นเกษตรกร รวมถึงไม่เข้าใจวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของเกษตรกร

ปัญหาที่เกิดขึ้นในการเรียนการสอน คือ เป็นการยากที่จะหาวิธีการเรียนการสอน ที่เชื่อมโยงผู้สอนกับผู้เรียนให้สื่อสารเนื้อหาได้อย่างครบถ้วน ระบบการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยในปัจจุบันก็มีผลต่อการเรียนรู้ของนักศึกษา หากจะแก้เรื่องมายาคติอย่างครบถ้วน อาจต้องแก้ที่ระบบการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยด้วย

การเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถมองความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างองค์ความรู้แต่ละส่วนได้ และเมื่อกระแสเศรษฐกิจการค้าขายตัวมากขึ้น ระบบการศึกษาทั้งหมดได้เบนเป้าหมายไปสู่การสร้างคนเพื่อเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ และในขณะเดียวกัน แม้ว่าจะมีการพยายามนำเสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนจะให้มองความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เป็นองค์รวม แต่แนวคิดนี้ก็ไม่ได้เข้ามาเผยแพร่ในระบบการศึกษาในสถาบันเท่าใดนัก นักศึกษายังได้เรียนรู้จากตำราเดิมๆ ที่มีแนวคิดเดิมๆ ทำให้ไม่สามารถเข้าใจสภาพสังคมการเกษตรที่แท้จริงได้

ในระบบการเรียนการสอน ผู้สอนมักจะเริ่มจากสอนเนื้อหาที่ง่ายต่อการเข้าใจก่อน แล้วจึงสอนเนื้อหาที่ยากขึ้นเรื่อยๆ วิธีการสอนแบบนี้เองที่ทำให้ผู้สอนต้องแยกองค์ความรู้ออกเป็นส่วนๆ ทำให้เกิดปัญหากลายเป็นการเรียนรู้แบบแยกส่วนในปัจจุบัน

ข้อเสนอทางออกจากมายาคติของการศึกษาเศรษฐศาสตร์เกษตร

- ให้มีการเรียนจาก กรณีศึกษาซึ่งได้จากพื้นที่จริง แล้วเอาทฤษฎีมาวิเคราะห์ จะให้เห็นความเชื่อมโยงความจริงกับเนื้อหาวิชา
- การนำเข้าองค์ความรู้จากตะวันตก ไม่ควรเอาทั้งดุ้น ต้องมีการประยุกต์ ปรับปรุงองค์ความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพ เงื่อนไขและปัจจัยต่างๆ ของสังคมไทยด้วย
- ต้องมีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในปัจจุบันให้เอื้อต่อการเชื่อมโยงความจริงในสังคมกับทฤษฎีในตำราเรียน
- ต้องมีการสื่อสารความจริงในสังคมกับระบบการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียน ผู้สอน ทนต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ในแต่ละช่วงเวลา
- การเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยต้องเสริมสร้างภูมิคุ้มกันด้วยองค์ความรู้ที่สร้างปัญญาแก่นักศึกษา เพื่อที่จะได้เป็นภูมิคุ้มกันการแทรกแซงจากระบบทุนนิยมหรือบริโคนิยมที่ไม่ดี
- ปัญหาของการศึกษาทางเลือกอื่นๆ ที่ไม่สามารถเข้ามาในระบบการศึกษาในสถาบันได้ก็เพราะ
  - โครงสร้างทางสถาบันที่ไม่เอื้ออำนวยการเปลี่ยนแปลง
  - ภาระหน้าที่ของอาจารย์ผู้สอนที่มีระบบการประเมิน/การวัดผลงาน/ที่ไม่เอื้อต่อการจัดการสอนแบบใหม่ๆ
  - การให้น้ำหนักหรือความก้าวหน้าแก่ผู้ที่อยู่ในระบบเดิมๆ แต่ไม่ให้ความสำคัญกับผู้ที่มีความคิดแตกต่างที่เป็นทางเลือกใหม่ๆ
  - ระบบการเรียนการสอนที่ติดอยู่กับห้องเรียน ไม่เน้นการออกศึกษาในพื้นที่จริง

อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน ในมหาวิทยาลัยก็กำลังมีการเตรียมการเปลี่ยนแปลงให้เกิดการศึกษาแบบองค์รวมที่มองการพัฒนาแบบยั่งยืน แต่ก็กำลังอยู่ในช่วงก่อตัว ซึ่งคงต้องใช้เวลาอีกนานพอสมควร

ข้อเสนอแนะให้เพิ่มเติมต่อประเด็นเนื้อหาในการวิจัย

- การพึ่งตนเองของเกษตรกร
- การสร้างองค์ความรู้
- การตัดสินใจ
- การจัดการและทักษะในการจัดการ
- การใช้ทรัพยากรทุนให้ยั่งยืน
- การพึ่งตนเองด้านการตลาดทั้งในด้านคุณค่าหรือมูลค่า
- แนวทางในการพึ่งตนเองของเกษตรกร (พึ่งตนเองอย่างไร)

ภาคผนวก 5

การนำเสนอผลงานวิจัยฉบับร่าง

โครงการวิจัย เรื่อง “มายาคติและช่องว่างทางความรู้ของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร

ในประเทศไทย : ปัจจัย ผลต่อเนื่อง และทางออก

วันที่ 23 ธันวาคม 2546 เวลา 09.00 – 12.30 น. ณ ห้องประชุม 8 ชั้น 2 อาคารสารนิเทศ 50 ปี

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพฯ

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่
1.	รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2.	ผศ.ดร.ธันวา จิตต์สงวน	ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
3.	ดร.ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์	มูลนิธิพลังนิเวศและชุมชน
4.	คุณบัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์	โครงการยุทธศาสตร์ฐานทรัพยากร
5.	รศ.ดร.สมบุญณ์ เจริญจิระตระกูล	คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
6.	อ.เดชรัต สุขกำเนิด	ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
7.	นายศุภกานจน์ นันทะวรการ	นักวิจัยอิสระ
8.	นายนาวัน ไสภานุมิ	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
9.	นายศุภกิจ นันทะวรการ	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
10.	นายจตุพร เทียมมา	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
11.	คุณทัศนีย์ วีระกันต์	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก
12.	คุณนันทนา ทราบรัมย์	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
13.	คุณพัชรา วงศ์สกุล	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
14.	คุณธำรงค์ แสงสุริยจันทร์	เครือข่ายกิจกรรมไร่สารพิษแห่งประเทศไทย
15.	ดร.ปิติ กันตังกุล	คณะเศรษฐศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
16.	คุณราณี หัสสรังสี	กลุ่ม FOGUS
17.	คุณสุกรานต์ ไรจน์ไพรวงศ์	มูลนิธิโลกสีเขียว
18.	ผศ.ดร.สมยศ พุ่มหว่า	คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	หน่วยงาน/ที่อยู่
19.	คุณอนุสรณ์ อุณโณ	นักวิจัยอิสระ
20.	คุณศรินยา คำพิลา	เครือข่ายวนเกษตร บ้านห้วยหิน ต.ลาดกระทิง อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา
21.	คุณสายจิตร จະวะนะ	นักวิจัยอิสระ
22.	น.ส.กาญจนา คุ่มทรัพย์	นักศึกษานิเทศศาสตร์ เอกภาคศึกษาศาสตร์เกษตรและ ทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
23.	นายไพโรจน์ นวลนุ่ม	นักศึกษานิเทศศาสตร์ เอกภาคศึกษาศาสตร์เกษตรและ ทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
24.	น.ส.วรวรรณ กัลพงษ์	นักศึกษานิเทศศาสตร์ เอกภาคศึกษาศาสตร์เกษตรและ ทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
25.	น.ส.จิตรลดา ศรีตระกูล	นักศึกษานิเทศศาสตร์ เอกภาคศึกษาศาสตร์เกษตรและ ทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
26.	น.ส.สุภาวดี จันทุทธา	นักศึกษานิเทศศาสตร์ เอกภาคศึกษาศาสตร์เกษตรและ ทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
27.	น.ส.วันวิสาข์ คุณยศยิ่ง	นักศึกษานิเทศศาสตร์ เอกภาคศึกษาศาสตร์เกษตรและ ทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
28.	น.ส.วัฒนาวดี คุ่มทองมาก	นักศึกษานิเทศศาสตร์ เอกภาคศึกษาศาสตร์เกษตรและ ทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
29.	อ.กรินทร์ กลิ่นขจร	มหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าฯ ลาดกระบัง
30.	คุณลำดวน เพี้ยจันทิก	มูลนิธิสายใยแผ่นดิน

ข้อคิดเห็นจากผู้วิจารณ์

รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์

- เรื่องที่ศึกษาเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และหากมีการดำเนินการใดๆ ต่อเนื่องจากนี้ อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ในระยะยาว และควรมีการวิจัยต่อบทเรียนที่ได้จากการศึกษาหากนำไปใช้ในการเรียนการสอนจะมีผลอย่างไร
- หากจะให้ทันสมัยน่าเพิ่มกรณีการวิเคราะห์ว่าแผนยุทธศาสตร์ CEO cluster จะเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจการเกษตรอย่างไร

- ในระบบการเรียนการสอนปัจจุบัน เรามีชุดประสบการณ์เดิม ผู้สอนเดิม ผู้เรียนเดิม รวมทั้งหลักสูตร โครงสร้าง และความรู้เดิม น่าจะมีการปรับปรุงให้มีผู้สอนใหม่ ผู้เรียนใหม่ การสอนใหม่ ประสบการณ์ใหม่ เนื้อหาใหม่ มาใช้ในระบบการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย

ผศ.ดร.ธันวา จิตต์สงวน

ในความเป็นจริงผู้เรียนและผู้สอนไม่มีการรับรู้โดยสมบูรณ์ นั่นคือ ไม่มีการถ่ายทอดและรับความรู้โดยสมบูรณ์ที่สุด (อาจด้วยข้อจำกัดของแต่ละฝ่าย รวมถึงข้อมูลด้วย)

ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

■ กระบวนการที่อาจจะช่วยลดการเกิดมายาคติในการเรียนการสอน

1. ผู้สอนต้องรู้จริงและใช้ให้ถูกต้อง
2. ถ้าผู้ใช้ความรู้ไม่รู้ถึงสมมติฐาน(Assumption) ที่อยู่เบื้องหลัง หรือละเลย สมมติฐานบางอย่างไป ก็อาจก่อให้เกิดปัญหาจากการใช้ความรู้ได้
3. การพิจารณาถึงปัจจัยอื่นๆที่ไม่ใช่ปัจจัยด้านเศรษฐศาสตร์ ที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจ
4. กระบวนการเรียนรู้เพิ่มเติมหลังการศึกษา

■ เสนอทางออกจาก มายาคติ

1. ในด้านการเรียนการสอน ต้องออกแบบการเรียนการสอนตามสภาพความเป็นจริงของ เกษตรกรหรือให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการออกแบบหลักสูตร (ปัจจุบันออกแบบตามที่กลุ่มธุรกิจต้องการ)
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องต้องถูกนำมาใช้ในการปรับปรุงเนื้อหาอยู่เสมอ ให้องค์ความรู้มีชีวิตชีวาแล้ว นำมาใช้ในการเรียนการสอน
3. การประเมินผล/การสอบต้องไม่ยึดติดอยู่กับแบบเดิม ต้องมีระบบการประเมินผลแบบใหม่ที่เหมาะสม

ดร.ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์

- การจะปรับปรุงระบบการเรียนการสอนคงต้องลงไปแก้ปัญหาถึงชั้นประถมศึกษา
- การจะแก้ปัญหาเหล่านี้ต้องมีการกำหนดเป้าหมายสุดท้าย แล้วค่อยๆ ทำทีละขั้นจนถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้
- การศึกษาต้องทำให้เกษตรกรเข้าใจชีวิต โยงความสัมพันธ์ไปถึงครอบครัว และชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรัก วัฒนธรรม ที่เชื่อมต่อกับอดีต
- ต้องมีการเรียนรู้จากประสบการณ์และพื้นที่จริง
- คิดเรื่องกระบวนการที่ย่นระยะเวลาจากความคิดที่ดีไปสู่การเรียนการสอน
- ต้องให้รู้เบื้องหน้า เบื้องหลัง ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์
- มีความเชื่อที่ดีมากำหนดกรอบคิดในการเรียนการสอน
- เอาคุณค่าเดิมมาสู่การปฏิบัติ (คุณธรรม จริยธรรม ความกล้าหาญ เสียสละ)
- ชีวิตจริงมีความซับซ้อน ที่ยากกว่าที่มหาวิทยาลัยจะเข้าถึง

- ปรัชญาความเชื่อที่ไม่เหมือนกัน แต่ต้องกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น เกษตรกรอยู่ดีมีสุขภาวะ
- ควรเพิ่มการเอาผู้เรียนเป็นปัจจัยในการวิเคราะห์ และผู้เรียนควรรู้เป้าหมายในการเรียนที่ชัดเจน

■ เสนอทางออกจากมายาคติ

- เริ่มจาก ลืมทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ทั้งหมดไปก่อน เอาพื้นที่จริงของชาวนาเป็นพื้นที่ในการศึกษา แล้วเอากลับมาคิด ทฤษฎีไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ และดำเนินการต้องมีความต่อเนื่อง เป็นการศึกษามากกว่าหนึ่ง มีการเรียนรู้เพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา

คุณบัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์

งานศึกษานี้ให้น้ำหนักกับผู้สื่อสาร และความหมายที่สื่อ(ทฤษฎี) มาก แสดงว่าคณะวิจัยคิดว่าผู้สอนจะมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของผู้เรียน หรือผู้รับสาร

ในการเรียนการสอนอาจเป็นไปได้ว่าผู้รับสารจะรับสารโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ และในความเป็นจริงยังมีมายาคติอยู่นอกห้องเรียนอีกมาก คณะผู้วิจัยอาจจะศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้เห็นภาพของการเกิดมายาคติได้ครบถ้วน

และน่าจะศึกษาประเด็นการตอบโต้ทางองค์ความรู้ด้านการเกษตรของกลุ่มที่ทำเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีต่อการเกษตรหรือเศรษฐศาสตร์เกษตรกระแสหลักด้วย

ในระบบการเรียนการสอนน่าจะให้ความสำคัญกับผู้รับสารให้มีสติในการรับรู้ มีความตระหนัก ระลึกรู้ และได้ตอบกับผู้สอนได้ เพื่อที่จะไม่ได้เป็นการรับสารทางเดียว

สิ่งที่ผู้วิจัยทำการศึกษาในวันนี้รู้ได้อย่างไรว่าเป็นมายาคติ มาคติที่ทางคณะวิจัยระบุมาอาจเป็นหน้าหนึ่งของเหรียญที่มี 2 ด้าน มายาคติที่เราพูดถึงในวันนี้ คนในอดีตอาจไม่เห็นว่าเป็นมายาคติก็ได้ และในอนาคตก็ไม่แน่ว่าสิ่งที่เรานำเสนอในวันนี้อาจเป็นมายาคติก็ได้ ทั้งนี้คิดว่าขึ้นอยู่กับกาลเวลาและพื้นที่ ซึ่งทำให้คนมองเรื่องต่างๆ ด้วยมุมมองที่ต่างกัน

ในระบบการศึกษาริชาอื่นๆ ก็มีมายาคติอยู่ด้วยเช่นกัน การตั้งคำถามกับวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรในวันนี้ควรขยายผลไปสู่วิชาอื่นๆ ด้วย เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาได้

คุณธำรงค์ แสงสุริยะจันทร์

ในระบบการเรียนรู้ของกลุ่มโอโศก มีระบบการเรียนการสอนครบวงจรชีวิต โดยการปฏิบัติจริง ประกอบกับแนวคิดปรัชญาทางการศึกษา ซึ่งมีเป้าหมาย และแนวคิดที่ชัดเจนต่อการดำรงชีวิต คือ เน้นการเรียนรู้จากพื้นที่จริง/สถานการณ์จริง แล้วมาสู่แนวคิดปรัชญาในการดำเนินชีวิตเพื่อให้ผู้รับสารเกิดการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้และพัฒนา EQ

ผศ.ดร.ธันวา จิตต์สงวน

- เสนอเนื้อหาให้ชัดเจนว่าตรงไหนคือมายาคติ และเสนอตัวอย่างของการลดมายาคติหรือทางเลือกในการลดมายาคติ
- การออกแบบหลักสูตรในอุดมคติที่ให้นักเรียนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตร

- ในการเรียนการสอนต้องเอาผู้ปฏิบัติจริงเข้ามามีส่วนในการสอนในห้องเรียนให้ได้
- ต้องมีการเชื่อมโยงวิชาการกับการประยุกต์ใช้จริงในสังคม
- การเรียนการสอนต้องให้มีเนื้อหาต่อเนื่อง เชื่อมโยงกับนโยบาย หรือผู้กำหนดนโยบายด้วย
- ต้องเน้นให้วิชาเศรษฐศาสตร์เชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาชีวิตทั้งระบบ
- ระบบการเรียนการสอนต้องพัฒนา EQ ของผู้เรียนด้วย

รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์

- เราคงไม่สามารถเอามายาคติออกมาจากระบบการศึกษาได้หมด ในวิชาต่างๆ ก็คงจะยังมีมายาคติเคลือบแฝงอยู่เช่นนี้อีกต่อไป แต่สิ่งที่ต้องสร้างขึ้นในสังคมก็คือ ระบบการตรวจสอบ หรือ การตั้งคำถามกับสิ่งที่เรารับรู้ เรียนรู้ สิ่งนี้จะทำให้เราไม่ถูกครอบงำโดยมายาคติได้โดยง่าย
- สำหรับวิธีการศึกษาของโครงการวิจัย ควรระบุให้ชัดเจนถึง การเลือกกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในสังคม ผลที่เกิดขึ้นจากการเลือกกลุ่มตัวอย่าง และการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง
- ในส่วนของกรอบการวิเคราะห์เป็นกรอบการวิเคราะห์ที่คณะผู้วิจัยกำหนดขึ้นมาเอง หรือกรอบการวิเคราะห์ของเกษตรกรที่ทีมวิจัยทำการศึกษา
- บทสรุปของการวิจัยควรสรุปให้เห็นอย่างชัดเจนถึงแกนหรือเนื้อหาหลักของงานวิจัยว่าต้องการชี้ประเด็นใดแก่สังคม
- ในเอกสารงานวิจัยที่น่าเสนอยังไม่เห็นชัดเจนว่า ช่องว่างทางความรู้ในวิชาที่เรียนในห้องเรียน คืออะไร แล้วแตกต่างกันอย่างไรกับความเป็นจริงในสังคม อาจทำตารางเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น

ผศ.ดร.ปิติ กันตังกุล

- งานวิจัยนี้อาจมีปัญหาเรื่อง ชื่อ เรื่องซึ่งอาจทำให้ผู้ที่อ่านงานวิจัยเข้าใจคลาดเคลื่อน และอาจเกิดคำถามตามมาว่าผู้วิจัยรู้ได้อย่างไรอะไรคือมายาคติหรือไม่ใช่มายาคติ อาจนำไปสู่การโต้แย้งกับกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์อื่นๆ ที่ไม่เห็นด้วย
- ในส่วนของงานวิจัย เนื้อหาในบทที่ 5 ที่ว่าด้วยผลกระทบจากวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรต่อการเกษตรไทย อาจจะยังสรุปไม่ได้ว่าผลที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรทั้งหมด ควรกล่าวถึงปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย
- เมื่องานวิจัยชิ้นนี้เผยแพร่ออกไป อาจจะต้องคำนึงถึงผลของการศึกษาที่จะกระทบกับอาจารย์ที่สอนวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรว่าจะเกิดการยอมรับหรือโต้แย้งอย่างไร

รศ.ดร.สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล

- เสนอให้อธิบายกระบวนการวิจัยให้ชัดเจน ว่ามีการดำเนินการอย่างไร อาจใส่ไว้ในคำนำ เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้รู้ที่มาที่ไปของการได้ผลการศึกษา และอาจจะผู้ที่สงสัยในผลการศึกษาได้เข้าใจกระบวนการได้มาของผลการศึกษาด้วย

ผศ.ดร.สมยศ พุ่มหว่า

- นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์เกษตรบางกลุ่มก็ได้เห็นปัญหาที่ทางคณะผู้วิจัยนำเสนอเช่นกันและพยายามหาแก้ไขปัญหานี้อยู่ เพียงแต่ยังหาวิธีการที่เหมาะสมไม่ได้
- ปัญหาของการศึกษาที่ผ่านมาส่วนหนึ่งขึ้นกับหลักสูตรการเรียนการสอนในสถาบันด้วยที่ไม่เอื้อต่อการเรียนการสอนแนวใหม่ ในการแก้ปัญหานี้คงต้องหาทางปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาให้เหมาะสมยิ่งขึ้นด้วย
- ควรวิเคราะห์และเพิ่มประเด็นมายาคติและช่องว่างทางความรู้ด้านประวัติศาสตร์ที่หายไปของสังคมการเกษตรไทยเข้าไปในบทเรียนด้วย
- การใช้คำว่า “ชาวนา” ในงานวิจัย อาจมีปัญหาในการสื่อสารได้ แม้ว่าคณะผู้วิจัยจะให้ความหมายว่าหมายถึงชนชั้นในการผลิตทางการเกษตรต่างๆ ในสังคมไทย แต่การรับรู้ของคนในสังคมไทยส่วนใหญ่เข้าใจมานานแล้วว่า ชาวนา คือ ผู้ปลูกข้าว อาจหาคำอื่นที่มีความหมายครอบคลุมและเข้าใจตรงความหมายที่ต้องการสื่อมาแทนคำว่า “ชาวนา”

คุณสุภรนต์ โรจนไพรวงศ์

- เสนอว่าชื่อโครงการวิจัย กับเนื้อหาที่ต้องการสื่ออาจจะยังไม่ตรงกัน เพราะพอเห็นชื่อโครงการก็เกิดความคาดหวังว่าจะมีเนื้อหาอย่างหนึ่ง แต่พอมาอ่านงานแล้วเห็นว่าเนื้อหาเป็นไปอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือยังไม่เห็นว่า อะไรคือมายาคติและช่องว่างทางความรู้ของวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและอะไรคือผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสังคมการเกษตรไทย

คุณสายจิตร์ จະวะนะ

- เสนอว่าตนเองเป็นผู้หนึ่งที่ได้อสอนในมหาวิทยาลัย โดยใช้วิธีการสอนแบบเปิดประเด็น คือให้ความรู้ทางทฤษฎีแก่นักศึกษาครึ่งชั่วโมง หลังจากนั้นจะเปิดประเด็นอภิปรายวิจารณ์ทฤษฎีร่วมกันกับนักศึกษา โดยให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้โดยอิสระ และยังใช้วิธีการพานักศึกษาไปดูงานนอกสถานที่แล้วมาวิเคราะห์วิจารณ์กัน ซึ่งนักศึกษาให้ความสนใจและสนุกกับวิธีการศึกษาแบบนี้มาก

คุณทัศนีย์ วีระกันต์

- เสนอว่าส่วนหนึ่งมายาคติหรือเนื้อหาแท้ของวิชาเศรษฐศาสตร์เกี่ยวข้องกับประเด็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในสังคมไทย ซึ่งอาจฝากให้คณะผู้วิจัยสืบเสาะกะเทาะให้เปิดเผยออกมา
- เรื่องการตัดสินใจทางเศรษฐกิจของชาวนา เกี่ยวข้องกับการพิจารณาวิถีชีวิตทั้งหมดของเกษตรกร รวมถึงองค์ประกอบต่างๆในสังคมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเกษตรกร

คุณพิมพ์ภา เจ้าหน้าที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

- กระบวนการเรียนการสอนให้ห้องเรียนอาจไม่ทันกับสภาพความเป็นจริงในสังคมการเกษตรที่มีทั้งการพัฒนาจากแนวคิดทุนนิยม และกลุ่มเกษตรกรทางเลือก
- ควรให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษา แก่กลุ่มเกษตรกรด้วย เป็นการศึกษาที่ให้เกษตรกรเข้าใจเงื่อนไข ข้อจำกัด และทางเลือกของการดำรงชีวิตและวิถีการผลิต เช่น ทางเลือกจากการหลุดพ้นจากหนี้สิน

ส่วนท้ายสุดของการจัดเวทีผู้เข้าร่วมประชุมได้เสนอแนะต่อการดำเนินการต่อไปดังนี้

- ควรมีการจัดเวทีวิชาการต่อเนื่องจากนี้ เป็นเวทีเปิดให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าร่วม โดย ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรฯ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อาจเป็นเจ้าภาพจัดงาน
- ควรมีการปรับปรุงเนื้อหางานวิจัยต่อเนื่องในปีต่อไป ไม่ควรหยุดนิ่ง
- ควรทดลองนำเนื้อหาที่ได้ไปใช้ในการเรียนการสอน
- ควรมี web site เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร
- ควรมีการทำงานต่อเนื่องเพื่อให้ประเด็นนี้มีการขับเคลื่อนไปได้จริง

ภาคผนวก 6

บุคคลที่ทางคณะวิจัยสัมภาษณ์

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	สังกัด/หน่วยงาน
1.	พระไพศาล วิสาโล	วัดป่ามหารวัน จ.ชัยภูมิ
2.	ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์	มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน จ.เชียงใหม่
3.	ศ.ดร.อภิชาติ พันธุเสน	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4.	Pro.Frede Hvelplund	Aalborg University
5.	รศ.ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
6.	อ.ชัชวาล บุญบัน	คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
7.	ผศ.ดร.ปิติ กันตังกุล	ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
8.	อ.สมชาย ปรีชาศิลปกุล	คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
9.	ดร.ปรีดา ประพฤติชอบ	ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ ม.ขอนแก่น
10.	รศ.ดร.สุจินต์ สีมารักษ์	สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.ขอนแก่น
11.	ดร.ทิพวัลย์ ศรีจันทร์	คณะเกษตร ม.เกษตรศาสตร์ กำแพงแสน
12.	นายวิบูลย์ เข็มเฉลิม	เกษตรกรบ้านห้วยหิน อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา
13.	คุณสุภา ไยเมือง	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)
14.	คุณทัศนีย์ วีระกันต์	เครือข่ายเกษตรทางเลือก
15.	คุณพรณี เสมอภาค	เครือข่ายเกษตรทางเลือกภูมิโนเวศน์ขอนแก่นใต้-โคราชนเหนือ
16.	นายอุบล อยู่หวั	เครือข่ายเกษตรทางเลือกภาคอีสาน
17.	นายเดชา ศิริภัทร	มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)
18.	อ.บัญญัติ แก้วส่อง	กป.อพช.ภาคอีสาน
19.	คุณชมชวน บุญระหงษ์	สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน
20.	คุณภัทรพล มานูญญา	มูลนิธิบูรณพัฒนาชนบท (ในพระบรมราชูปถัมภ์)
21.	นายบัณฑิต ปิยะศิลป์	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก

22.	คุณสันติ บัดชาลี	กลุ่มธุรกิจพืชครบวงจร เครือเจริญโภคภัณฑ์
23.	คุณรักชาติ อรุณาพิทย์	กลุ่มธุรกิจพืชครบวงจร เครือเจริญโภคภัณฑ์
24.	คุณนิรุช บัวกล้า	องค์การตลาดเพื่อเกษตรกร
25.	คุณภควัต สาริกบุตร	บริษัท ไทยอะโกร เอ็กซ์เชนจ์ จำกัด (ผู้ดำเนินการตลาดไท)
26.	น.ส.วราภรณ์ หลวงมณี	โครงการพัฒนากลไกการจัดการความรู้ระดับท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย คณะเกษตรศาสตร์ ม.ขอนแก่น
27.	น.ส.พัชรา วงศ์สกุล	อดีตนักศึกษาเศรษฐศาสตร์เกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
28.	น.ส.วัลภา เย็นระยับ	อดีตนักศึกษาเศรษฐศาสตร์เกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
29.	นายสุทธิชัย หาญตระกูล	อดีตนักศึกษาเศรษฐศาสตร์เกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
30.	นายสมพล โชคดีศรีสวัสดิ์	สำนักข่าวประชาธรรม จ.เชียงใหม่ อดีตนักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
31.	คุณอนุสรณ์ อุณโน	นักวิจัยอิสระ
32.	น.ส.นันทนา ทราบรัมย์	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข